

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

А. Осадчий, О. Закаленко, Т. Латковська, Д. Козачук, В. Веселий

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

**Навчально-методичний посібник
до програми підготовки здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня**

Чернівці, 2024

УДК 342.9(477)
О 72

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 02 вересня 2024 р.)

Рецензенти:

Д.П. Калаянов – д.ю.н., професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

А.М. Соцький – д.ю.н., професор, завідувач кафедри юриспруденції Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету.

Автори:

Осадчий А.Ю. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Закаленко О.В. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Латковська Т.А. – д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»;

Козачук Д.А. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Веселий В.С. – докт. філософії, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія».

Адміністративне судочинство : Навчально-методичний посібник до програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня / А. Осадчий, О. Закаленко, Т. Латковська, Д. Козачук, В. Веселий. Чернівці, 2024. 277 с. DOI: 10.32837/11300.29174

Навчально-методичний посібник підготовлений відповідно до програми навчальної дисципліни «Адміністративне судочинство», яка є обов'язковою при підготовці здобувачів вищої освіти в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». На основі чинного Кодексу адміністративного судочинства України та сучасних наукових підходів в посібнику розкрито зміст основних положень навчальної дисципліни.

Посібник розрахований на студентів, викладачів, аспірантів, практикуючих юристів та всіх, хто цікавиться проблемами адміністративного судочинства.

© Осадчий А.Ю., Закаленко О.В., Латковська Т.А.,
Козачук Д.А., Веселий В.С., 2024

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни.....	4
Теми лекційних занять.....	6
Теми практичних занять	248
Завдання для самостійної підготовки.....	254
Питання для підсумкового контролю	263
Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти	265
Перелік необхідної літератури.....	266

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна вивчає процесуальний порядок розгляду і вирішення публічно-правових спорів адміністративними судами в Україні, права і обов'язки суду й учасників процесу, особливості доказів і доказування в адміністративному судочинстві, виконання судових рішень та здійснення судового контролю. Процесуальна форма адміністративного судочинства адаптована до специфіки публічно-правових спорів, а повноваження адміністративних судів доповнюють процесуальний інструментарій для їх швидкого, об'єктивного і неупередженого розв'язання. Особливості здійснення правосуддя в адміністративних справах мають прояв в усіх процесуальних інститутах, крім того, різноманіття публічно-правових спорів зумовлює додаткову диференціацію проваджень адміністративного судочинства. Таким чином, адміністративне судочинство становить окрему сферу судової влади, що потребує поглибленого вивчення.

Мета навчальної дисципліни полягає у набутті здобувачами вищої освіти всебічних системно-теоретичних та науково-прикладних знань щодо процесуального порядку розгляду і вирішення публічно-правових спорів в адміністративних судах в Україні, можливість використання цих знань на практиці, як при наданні юридичної допомоги громадянам в реалізації їхніх прав та законних інтересів, так і при взаємодії з органами публічного управління, а також при вирішенні спорів в адміністративних судах.

Завдання навчальної дисципліни:

закласти ціннісну систему пріоритетів діяльності адміністративних судів при розгляді і вирішенні публічно-правових спорів;

сформувати розуміння функціонування системи адміністративних судів, процесуальної ролі суб'єктів владних повноважень як учасників адміністративного судочинства, процесуальних можливостей приватних осіб щодо захисту їхніх прав в адміністративних судах;

забезпечити опанування специфіки процесуальної діяльності на усіх ст. адіях адміністративного судочинства;

розвинути знання процесуальних стратегій в адміністративному судочинстві.

Рівень вищої освіти	Форма навчання	Тип	Курс	Семестр	Обсяг кредитів/год
перший (бакалаврський) рівень	Денна	О	4	7,8	7/210
	заочна	О	5	9,10	7/210

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вид навантаження	год	
	денне	заочне
Кількість кредитів/год	7/210	7/210
Усього годин аудиторної роботи, у т.ч.:	96	36
лекційні заняття	46	26
практичні заняття	50	10
самостійна робота	114	174
Залік	+	+
Екзамен	+	+

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Загальнотеоретичні питання адміністративного процесу та адміністративного процесуального права в умовах воєнного стану

1. Співвідношення понять «адміністративне судочинство», «адміністративний процес», «адміністративна юстиція».
2. Моделі адміністративної юстиції у світі.
3. Поняття та ознаки адміністративного процесу.
4. Структура адміністративного процесу.
5. Поняття, предмет, метод і система адміністративного процесуального права.
6. Джерела адміністративного процесуального права.
7. Адміністративні процесуальні норми та правовідносини.

Основний зміст

1. Співвідношення понять «адміністративне судочинство», «адміністративний процес», «адміністративна юстиція». Публічне адміністрування є діяльністю, під час якої забезпечується практична реалізація більшості з наданих особі Конституцією і законами України прав, виконання покладених на неї обов'язків. Для судового вирішення публічно-правових спорів, пов'язаних з публічним адмініструванням, в Україні, так само як і в багатьох провідних демократичних країнах, функціонує інститут адміністративної юстиції. Адміністративна юстиція - правосуддя з розгляду публічно-правових спорів, що реалізується у формі адміністративного судочинства на основі судової спеціалізації.

Адміністративне судочинство (адміністративний процес) виступає процесуальною складовою адміністративної юстиції. Необхідно зазначити, що в юридичній літературі щодо розуміння змісту категорії «адміністративний процес» висловлюються різні, навіть кардинально протилежні точки зору. Указані точки зору можна звести до декількох основних підходів. З цього приводу, слід згадати лише так звані вузький та широкий підходи до розуміння сутності адміністративного процесу, що засновані на «нетрадиційному» розумінні юридичного процесу (на відміну від «традиційного», що пов'язує процес лише з правосуддям).

У вузькому розумінні адміністративний процес сприймається як порядок суто юрисдикційної діяльності, яка має, так би мовити, «негативний характер». За основу тут традиційно береться здійснення правоохоронної функції, і мова йде про розв'язання адміністративних справ, предметом яких є публічно-правові спори. Тобто під адміністративним процесом розуміється лише врегульований нормами адміністративного права порядок розв'язання публічно-

правових спорів у сфері публічного адміністрування. Широке розуміння адміністративного процесу пов'язано із розумінням адміністративного процесу як порядку діяльності органів публічного управління щодо прийняття нормативних актів та застосування правових норм у сфері публічного адміністрування, а також порядку діяльності адміністративних судів. Таким чином, за названого підходу адміністративний процес опосередковує не тільки юрисдикційну - «негативну» - діяльність, а й «позитивну» - повсякденну діяльність органів публічного управління, щодо вирішення різноманітних питань у правовій формі (видача ліцензій, реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності тощо), а також і здійснення правосуддя адміністративними судами.

Необхідно зазначити, що свого часу, навіть за відсутності єдності в розумінні адміністративного процесу, відповідні теоретичні напрацювання відіграли неабияку роль у забезпеченні законності в діяльності управлінських органів через усвідомлення необхідності встановлення правового порядку реалізації їх владних дій і визначення порядку цих дій у відносинах влади з громадянином. Завдячуючи зокрема і цим підходам у вітчизняній юридичній науці та практиці затвердився принцип щодо можливості діяльності органів держави, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, яким делеговано певні публічно-владні функції не тільки на підставі та в межах повноважень, а і у спосіб, що передбачений законом (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Але наведені підходи до розуміння сутності адміністративного процесу формувалися за панування радянської правової доктрини, що визнавала задля корисного, ділового поділу праці в державному механізмі лише спеціалізацію державної діяльності на правотворчість, державне управління, правосуддя та прокурорський нагляд. Отже, принципової різниці між правосуддям та, наприклад, державним управлінням не існувало і порядок їх реалізації за своєю природою був подібним і міг позначатися як юридичний процес.

Сьогодні, за нових реалій, зважаючи на конституційне втілення теорії розподілу влад та формування судової влади із суттєвими гарантіями її функціонування, запровадження в Україні адміністративної юстиції розуміння адміністративного процесу набуває нового змісту - адміністративний процес пов'язується з функціонуванням адміністративної юстиції. Віднесення ж до змісту адміністративного процесу також і порядку адміністративної правотворчості та правозастосування призводить до «розмивання» поняття «адміністративний процес», втрати ним однозначності, визначеності, неможливості виявлення тих специфічних рис, що дозволяють досягти скоординованості понятійного апарату юридичної науки. Крім того, враховуючи, що термінологія юридичної науки є єдиною з термінологією закону та юридичної практики, слід мати на увазі також і несприятливі наслідки, що матимуть місце внаслідок такого «розмивання» термінології у законодавстві та юридичній практиці. З урахуванням вищезазначеного, а також того, що юридичний процес історично пов'язаний з правосуддям і саме так сприймається у більшості країн світу, адміністративний процес доцільно

розглядати саме як форму здійснення правосуддя в адміністративних справах. Стосовно ж діяльності органів публічного управління з розгляду та вирішення різноманітних адміністративних справ у сфері публічного управління, то, на нашу думку, вона цілком логічно укладається в категорію «адміністративні процедури», а сукупність правових норм, що її врегульовують - у категорію «адміністративне процедурне право».

Законодавець в п. 6 ст. 4 КАС України визначає судовий процес (тобто адміністративний процес) як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Водночас, згідно п. 5 ст. 4 КАС України адміністративне судочинство - діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАС України. Аналіз двох наведених понять, з урахуванням того, що діяльність адміністративного суду реалізується по відношенню та у правовідносинах з особами, які беруть участь у справі та іншими учасниками адміністративного процесу, дозволяє дійти висновку про їх фактичну тотожність.

2. Моделі адміністративної юстиції у світі. Інститут адміністративної юстиції в країнах Західної Європи та в США склався історично. Хоча політичний зміст цього інституту єдиний у всіх правових державах, його юридична форма в силу певних причин є різною. В одному випадку це пояснюється впливом соціально-економічних умов, а в іншому - тиском традицій чи пануючої правової доктрини. У переважній більшості випадків ці причини діяли в сукупності.

Можна виділити дві основні моделі адміністративної юстиції.

Англосаксонська модель адміністративної юстиції. Для даної системи властива наявність у межах визначених відомств квазісудових органів (Великобританія, США, Австралія та ін.). Одночасно з існуванням таких квазісудових органів, які розглядають певні адміністративні спори, існують загальні суди, в яких зацікавлені особи мають можливість реалізувати своє право на звернення.

Так, у Великобританії неправомірні дії адміністративних органів можуть бути оскаржені до загального суду. Поряд із загальними судами подібні справи можуть розглядати спеціальні органи адміністративної юстиції. У Законі 1958 р. «Про трибунали і розслідування» сформульовані загальні принципи організації і діяльності органів адміністративної юстиції у Великобританії. Такі органи за компетенцією можуть бути поділені на дві групи: трибунали у сфері соціального управління та трибунали у сфері управління економікою. Створюються вони, як правило, актом парламенту, що визначає їх структуру, порядок формування і діяльності. В окремих випадках повноваження на створення трибуналу можуть делегуватися міністру. Характерна риса адміністративних трибуналів у Великобританії - їх інтеграція в систему управління. Проте остаточне рішення за постановами адміністративних трибуналів у випадку апеляції виносить загальний суд. З цього погляду адміністративна юстиція в цій країні виступає як елемент загальної судової

системи.

Загальні суди у Великобританії, у свою чергу, вправі у зв'язку із зверненням громадян вирішувати питання щодо законності дій, рішень адміністративних органів. Так, суди розглядають скарги на перевищення повноважень адміністративними органами, зловживання службовим повноваженням чи здійснення повноважень із неналежними цілями і т.ін. Ці справи розглядаються англійським судом за загальними правилами цивільного судочинства без будь-яких вилучень.

У Сполучених Штатах Америки майже всі органи виконавчої влади так чи інакше правомочні розглядати і вирішувати спори, пов'язані з їх діяльністю. У США немає єдиної системи адміністративної юстиції. Делегування легіслатурами судових повноважень адміністрації обумовлено насамперед нездатністю судів розглядати велику кількість нових справ, складною і тривалою процедурою проходження справ у судах, високою вартістю судових витрат, а також наявністю в адміністрації наглядових і слідчих функцій.

Закон «Про адміністративну процедуру» 1946 р. визначає такі організаційні форми адміністративної юстиції в США:

1. В адміністративних установах утворюються органи адміністративної юстиції, які за своєю природою є спеціалізованими підрозділами цих установ (комісії, комітети, ради і т.ін.). Це так звана відомча юстиція, оскільки органи адміністративної юстиції діють в межах відповідної галузі. Для таких органів розгляд заяв або претензій приватних осіб (фізичних чи юридичних) складає лише частину їх діяльності. Просліджується тенденція подальшого відокремлення органів адміністративної юстиції всередині адміністративних установ. До органів даної категорії відносяться Комісія міжштатної торгівлі, Федеральна комісія зв'язку, Національне управління трудовими відносинами, Агентство з охорони навколишнього природного середовища тощо.

2. Іноді утворюються органи, призначення яких - вирішення виключно адміністративно-правових спорів. Такими органами є комісії штатів з виплати компенсацій трудящим, окружні податкові, митні суди, претензійні суди за позовами до уряду.

У Законі "Про адміністративну процедуру" визначено, що скарга в загальний суд не може мати місця, якщо нормативними актами передбачено інший порядок її розгляду, а також якщо адміністративний орган виніс рішення в обсязі тих повноважень, які йому надані. При розгляді скарги загальний суд не перевіряє фактичної сторони справи, а лише контролює законність рішення адміністративного органу.

Континентальна модель адміністративної юстиції. Дана модель характеризується створенням для розгляду всіх адміністративних спорів адміністративних судів, які складають спеціальну систему: від судів нижчого - до судів середнього і вищого рівнів. У межах даної системи адміністративні суди перебувають у відносному підпорядкуванні адміністративним органам (Франція, Греція, Італія) або формально незалежні від них (Німеччина, Австрія,

Фінляндія).

Сучасна адміністративна юстиція Франції - продукт двохсотлітнього розвитку системи органів державного управління. Для неї характерна традиційно сильна централізація і наявність відокремлених адміністративних судів, ретельна розробленість правових приписів, що регулюють їх діяльність, висока правова культура.

Систему адміністративної юстиції у Франції складають цілком самостійні адміністративні суди, що не підпорядковуються ніяким органам. Дані суди виступають також у ролі радників адміністрації. Адміністративні суди розглядають як малозначущі (пенсії, відшкодування збитків та ін.), так і значні політичні справи. Вони перевіряють законність адміністративних актів - від рядових муніципальних до ордонансів Президента. Судові функції адміністративних судів стосуються всіх сфер життя суспільства: політичної - вибори; економічної - військова економіка, планування, будівництво; соціальної - громадська безпека, професійні корпорації, благоустрій міст, захист навколишнього середовища; культурної - реформа освіти, державне навчання; моральної - цензура преси і кіно.

До адміністративних судів відносяться низові суди (регіональні і спеціалізовані), апеляційні і Державна рада.

До спеціалізованих адміністративних судів відносяться Рахункова палата, дисциплінарні суди, суди з питань соціального забезпечення, що займаються пенсіями й іншими допомогами.

Найхарактернішими ознаками функціонування адміністративних судів Федеративної Республіки Німеччина є автономність і незалежність як від органів виконавчої влади, так і від систем інших судів країни. Система адміністративної юстиції в Німеччині визначається Положенням про адміністративні суди від 21 січня 1960 р. (в редакції від 1992 р.).

Вищим органом адміністративної юстиції цієї країни є Федеральний адміністративний суд. Судами другої інстанції є Вищі адміністративні суди, утворені по одному у всіх землях ФРН, крім Нижньої Саксонії і Шлезвиг-Гольштейна, де діє загальний суд для двох земель. У деяких землях за традицією вищі адміністративні суди називаються адміністративними судовими палатами. Низовою, первинною інстанцією по розгляду адміністративних спорів є суди з адміністративних справ, створені в містах (округах).

Адміністративні суди мають широку компетенцію. Вони можуть розглядати позови (скарги) як на індивідуальні адміністративні акти, що порушують суб'єктивні права громадян і організацій, так і на нормативні акти адміністративних органів. Не можуть бути оскаржені законодавчі і судові акти.

3. Поняття та ознаки адміністративного процесу. Адміністративний процес (адміністративне судочинство) - порядок діяльності адміністративних судів з розгляду та вирішення публічно-правових спорів та деяких інших справ у випадках, передбачених законом

Істотні ознаки адміністративного процесу.

По-перше, важливішою ознакою адміністративного судочинства є наявність специфічних завдань на вирішення яких воно націлено. Згідно ч. 1 ст. 2 КАС України завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Другою ознакою адміністративного судочинства є те, що предметом його розгляду здебільшого виступає особливий вид правових спорів, а саме публічно-правові спори, які виникають, як правило, між органами державного управління, органами місцевого самоврядування, іншими органами публічної влади, їх посадовими або службовими особами з одного боку та фізичними або юридичними особами з другого, у зв'язку з порушенням суб'єктивних публічних прав останніх. На нашу думку, це найістотніша ознака адміністративного судочинства. Саме розуміння сутності правових спорів, що передані на розгляд адміністративним судам, є відправною точкою, свого роду фундаментом для вивчення та з'ясування сутності адміністративного судочинства.

Третя ознака так би мовити «випливає» з попередньої і полягає в наявності майже в усіх справах, що розглядаються в рамках адміністративного судочинства обов'язкового учасника - суб'єкта владних повноважень. Відповідно до п. 7 ст. 4 КАС України, суб'єктом владних повноважень - орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг.

Четвертою ознакою є те, що адміністративне судочинство здійснюється особливими суб'єктами - системою адміністративних судів, як складовою єдиної системи судоустрою.

П'ятою ознакою адміністративного судочинства є те, що крім реалізації свого основного завдання, воно націлено на здійснення судового контролю за діяльністю органів публічного управління. Таким чином, можна сказати, що розгляд публічно-правових спорів адміністративними судами в особливій процесуально-правовій формі об'єднує в собі, як вирішення кожної конкретної справи по суті, так і здійснення судового контролю за виконанням владними суб'єктами своїх повноважень.

Шостою ознакою адміністративного судочинства є те, що воно здійснюється в особливій процесуальній формі, що дозволяє максимально забезпечити рівність сторін в процесі. Саме судова процесуальна форма забезпечує рівність процесуального положення учасників судового розгляду - державних та муніципальних органів та фізичних або юридичних осіб. Ця ознака є дуже важливою саме для адміністративного судочинства. Зрозуміло, що у більшості адміністративно-правових відносин існує фактична нерівність

сторін. Тобто в більшості випадків - це відносини влади-підпорядкування. При виникненні спора між сторонами таких правовідносин і зверненні з цього приводу в адміністративний суд (у випадку якщо цей спір підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства), процесуальне положення сторін повинно зрівнятись. Таким чином, сама по собі судова процесуальна форма вже є значною гарантією всебічного повного ефективного та неупередженого розгляду справи, проте виходячи з особливостей категорій спорів, що розв'язуються в адміністративному судочинстві, законодавець передбачив ще й додаткові положення. До них можна віднести активну позицію суду в адміністративному судочинстві. Це знаходить свій прояв, наприклад, у закріпленні ч. 4 ст. 9 КАС України принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, що виявляється, зокрема у можливості суду виявляти та витребувати докази з власної ініціативи; у встановленій ч. 2. ст. 9 КАС України можливості суду вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень та ін.

4. Структура адміністративного процесу. Адміністративний процес як складне правове явище можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів. Первинним елементом виступає процесуальна дія. Процесуальні дії утворюють процесуальні елементи вищого порядку - види адміністративного процесу та стадії адміністративного процесу. При цьому, перші відбивають обумовлені природою адміністративних справ особливості їх розгляду, в першу чергу судом першої інстанції, другі - особливості логіко-функціональної послідовності розгляду як справ позовного, так і справ особливого провадження та провадження з відновлення втраченого судового провадження.

Види адміністративного процесу або форми адміністративного процесу - порядок розгляду окремих груп адміністративних справ, що обумовлюються особливостями їх матеріально-правової природи.

До видів адміністративного процесу належать, зокрема:

- позовне провадження (загальне та спрощене) - предметом є публічно-правові спори;
- особливе провадження - предметом є перевірка підстав щодо реалізації владних повноважень суб'єкта владних повноважень щодо застосування (сКАС України) примусових заходів у випадках, передбачених законом - ст. ст. 283, 284 КАС України;
- провадження з відновлення втраченого судового провадження.

Стадія адміністративного процесу - відносно самостійна сукупність послідовно здійснюваних процесуальних дій, що поряд з загальними цілями має притаманні тільки їй цілі, а також особливості, що стосуються учасників адміністративного процесу, їхніх прав і обов'язків, строків здійснення процесуальних дій і характеру оформлюваних судових рішень. Характерні риси стадій адміністративного процесу:

1. Кожна із стадій адміністративного процесу має свої конкретні цілі та завдання, що властиві тільки їй та сприятимуть досягненню загальних цілей адміністративного процесу по вирішенню та розв'язанню адміністративної справи, захисту прав та свобод учасників публічно-правових відносин. Наявність таких цілей слугує одним із важливіших критеріїв відособлення певної сукупності процесуальних дій в окрему стадію адміністративного процесу.

2. На різних стадіях адміністративного процесу склад учасників адміністративного процесу може варіюватися, крім того, частина їхніх процесуальних прав і обов'язків реалізується лише на певних процесуальних стадіях.

3. Кожна стадія адміністративного процесу, як послідовність дій, здійснюється у часі. Розподіл адміністративного процесу на стадії - стадійність - є логіко-часовою характеристикою адміністративного процесу, як і будь якого різновиду юридичного процесу. Законом встановлені конкретні процесуальні строки у межах яких вчиняються процесуальні дії, що відносяться до певної стадії.

4. Стадія адміністративного процесу закінчується оформленням відповідного, передбаченого у законі, судового рішення (ухвали, постанови), у якому закріплюються результати, що досягнуті при здійсненні процесуальних дій на певній стадії чи результати вирішення адміністративної справи по суті.

Таким чином, стадія адміністративного процесу характеризується власними безпосередніми цілями, колом процесуальних дій, що здійснюються у межах встановлених процесуальних строків та їх учасників, а також своїми підсумковими рішеннями та їх процесуальним оформленням. Перелік стадій адміністративного процесу подібний із стадіями інших видів позовного судочинства. До них відносяться:

1. Відкриття провадження у справі.
2. Підготовче провадження.
3. Розгляд справи по суті.
4. Апеляційне провадження.
5. Касаційне провадження.
6. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами.
7. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.

5. *Поняття, предмет, метод і система адміністративного процесуального права.* Адміністративне процесуальне право регламентує великий обсяг суспільних відносин, що виникають під час здійснення адміністративними судами правосуддя в адміністративних справах. Отже, регламентації адміністративно-процесуальними нормами підлягає не тільки діяльність адміністративного суду, а й численних учасників адміністративного процесу. Таким чином, предмет адміністративного процесуального права складають суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в

ході діяльність адміністративних судів та інших суб'єктів права щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Під методом правового регулювання розуміють сукупність правових засобів та прийомів, що виявляють регулюючий вплив на суспільні відносини, тобто на поведінку їх учасників. Ми приєднуємося до існуючої точки зору, що всі галузі права з регулятивною метою застосовують єдині правові засоби, що впливають із самої природи права. Так, кожна галузь українського права використовує такі засоби правового регулювання, як: заборони, приписи та дозволи. Їх сукупність однакова для всіх правових галузей. Відмінності між галузями, які мають свій специфічний предмет правового регулювання, робляться по ступеню (удільній вазі) практичного застосування того чи іншого засобу. Тобто саме варіанти поєднання вказаних правових засобів у методі тієї чи іншої галузі права є так би мовити її візитною карткою. Такі засоби, як заборони та приписи характерні для імперативного методу правового впливу, який формується на засадах влади та підпорядкування, на відносинах субординації. Дозволи притаманні диспозитивному методу правового регулювання, який базується на засадах автономії, юридичної рівності сторін та свободи їх волевиявлення.

Метод адміністративного процесуального права є комбінованим, імперативно-диспозитивним, з явним переважанням його імперативної частини. Імперативність методу адміністративного процесуального права відбивається, перш за все, у встановленні багатьох приписів для суб'єктів адміністративного судочинства, в керівній ролі суду в процесі, в підпорядкованості суду всіх інших учасників процесу. Проте, у свою чергу, адміністративний суд також наділено великим обсягом обов'язків, закріплених нормами адміністративного процесуального права. Диспозитивність методу правового регулювання відображається у низці положень, якими встановлюється рівність сторін процесу перед законом та судом, у наданні можливості обирати один з варіантів належної поведінки, у наданні можливості загалом використовувати свої права за своїм бажанням.

Таким чином, під методом адміністративного процесуального права слід розуміти поєднання імперативних та диспозитивних правових засобів та прийомів, що регулюють суспільні відносини, які виникають під час розгляду та вирішення адміністративними судами адміністративних справ.

З огляду на все вищевказане, адміністративне процесуальне право України - це самостійна галузь права України, що є сукупністю правових норм, які регламентують суспільні відносини під час здійснення адміністративними судами розгляду та вирішення адміністративних справ.

Система адміністративного процесуального права - це внутрішнє побудування галузі, що об'єднує в логічній послідовності та структурному взаємозв'язку його процесуальні норми та інститути.

Система адміністративного процесуального права може бути поділена за усталеною у вітчизняній юридичній науці традицією на Загальну та Особливу

частини.

В Загальній частині містяться процесуальні норми, що мають універсальний характер та стосуються всіх стадій та етапів адміністративного судочинства. Це процесуальні норми, що закріплюють:

- завдання адміністративного судочинства;
- поняття, що використовуються в законодавстві про адміністративне судочинство;
- принципи адміністративного судочинства;
- юрисдикцію адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ;
- підсудність адміністративних справ;
- склад суду, підстави та порядок відводу суб'єктів адміністративного судочинства;
- правове становище учасників адміністративного судочинства;
- поняття та види доказів в адміністративному судочинстві;
- процесуальні строки в адміністративному судочинстві та ін.;

Особливу частину складають процесуальні норми, що регулюють організацію та здійснення адміністративного судочинства в кожній окремій його стадії, а також деякі інші питання. Таким чином, до Особливої частини належать процесуальні норми, якими встановлено:

- правила розгляду різних категорій адміністративних справ у суді першої інстанції;
- правила перегляду адміністративних справ у суді апеляційної інстанції;
- правила перегляду адміністративних справ у суді касаційної інстанції;
- правила провадження за нововиявленими або виключними обставинами;
- порядок виконання судових рішень в адміністративних справах;
- порядок відновлення втраченого провадження та ін.

6. Джерела адміністративного процесуального права. Джерелами адміністративного процесуального права є форми зовнішнього вираження адміністративних процесуальних норм, що встановлені або визнані державою.

Види джерел адміністративного процесуального права: судовий прецедент, правова доктрина, міжнародний договір, нормативно-правовий акт.

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. встановлено низку важливих положень, які доповнюють уявлення про джерела адміністративного процесуального права України. Зокрема, ст. 17 цього Закону зобов'язує суди при розгляді справ застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практику Європейського суду з прав людини як джерела права.

Згідно до ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. У свою чергу, ч. 2 ст. 3 КАС України встановлює положення, відповідно до якого якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Найважливішим джерелом адміністративного процесуального права є Конституція України. Положеннями Конституції України встановлюються основні права і свободи громадян, зокрема право на судовий захист, право на судові оскарження, право на правову допомогу, а також основоположні аспекти здійснення правосуддя, зокрема принципи побудови судової системи, правовий статус суддів, основні принципи здійснення судочинства та ін.

До джерел адміністративного процесуального права відноситься також низка законів, які деталізують та доповнюють положення Конституції України відносно адміністративного судочинства. Перш за все це Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. Основним законодавчим актом, що містить адміністративно-процесуальні норми, які регламентують порядок здійснення адміністративного судочинства, є Кодекс адміністративного судочинства України. Джерелами адміністративного процесуального права виступають інші закони України, де визначені окремі положення, що стосуються адміністративного процесу. Наприклад, Цивільним кодексом України визначаються підстави і порядок припинення представництва за дорученням, відміни довіреності, а також відмови представника від наданих йому повноважень. Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. встановлені основні аспекти правового становища експерта, зокрема, вимоги, що ставляться до осіб, які можуть залучатися як експерти для участі в адміністративному процесі, їх процесуальні права і обов'язки та ін. Закон України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 р. визначає правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору, у тому числі в адміністративному судочинстві. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, а також державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги. Законом України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. встановлені основні положення стосовно умов і порядку виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню у разі невиконання їх у добровільному порядку. До джерел адміністративного процесуального права в певній частині слід віднести також Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р., Закон України

«Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. та ін.

Джерелами адміністративно-процесуального права виступають також укази Президента і постанови Кабінету Міністрів України. Указами Президента України врегульовано, наприклад, питання організації системи адміністративних судів. Наприклад, Указ Президента України «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів» від 16 листопада 2004 р., Указ Президента України «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» від 29 грудня 2017 р. та ін. До постанов Кабінету Міністрів України, які регламентують окремі аспекти адміністративного судочинства відносяться: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» та ін.

7. Адміністративні процесуальні норми та правовідносини.

Адміністративно-процесуальні норми - це встановлені державою загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, які регламентують суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в ході діяльності адміністративних судів та інших суб'єктів права щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Адміністративно-процесуальні норми можуть бути класифіковані за різними підставами. За змістом вони поділяються на дефінітивні та регулятивні. Дефінітивні норми містять визначення певних понять адміністративного процесу, наприклад, норми ст. ст. 4 КАС України. Такими нормами визначаються також завдання адміністративного судочинства (ст. 2 КАС України), перелік та конкретний зміст принципів адміністративного судочинства та ін.

Регулятивні адміністративно-процесуальні норми встановлюють правила поведінки конкретних учасників адміністративного процесу та суду.

За сферою застосування норми адміністративного процесуального права можуть поділятися на загальні, спеціальні та виключні.

Загальними адміністративно-процесуальними нормами регулюються суспільні відносини, які складаються на всіх стадіях адміністративного процесу та притаманні всім видам проваджень.

Спеціальні норми регламентують суспільні відносини, що складаються на окремих стадіях адміністративного процесу. Вони стосуються прав, обов'язків та процесуальних дій суб'єктів процесу на стадіях розгляду адміністративної справи по суті, або на стадії апеляційного чи касаційного розгляду справи.

Виключні адміністративно-процесуальні норми доповнюють і деталізують загальні та спеціальні норми, а головне - встановлюють виключення з них (наприклад, особливості розгляду окремих категорій справ).

В ході регламентації суспільних відносин адміністративно-

процесуальними нормами виникає та розвивається особливий вид правовідносин - адміністративно-процесуальні правовідносини.

Адміністративно-процесуальні правовідносини - це врегульовані адміністративно-процесуальним правом суспільні відносини, що виникають між адміністративними судами і учасниками адміністративного процесу в ході адміністративного судочинства.

Адміністративно-процесуальні правовідносини характеризуються наступними ознаками: виникають на підставі норм адміністративно-процесуального права; пов'язані з реалізацією прав, свобод і інтересів суб'єктів у сфері публічно-правових відносин і направлені на захист від порушень з боку публічної влади при здійсненні нею владних управлінських функцій; складаються між учасниками суспільних відносин - адміністративним судом, та іншими особами під час адміністративного судочинства; юридично закріплюють взаємну поведінку вищеназваних суб'єктів шляхом встановлення суб'єктивних адміністративно-процесуальних прав та обов'язків. Отже, адміністративно-процесуальні правовідносини - це врегульовані адміністративно-процесуальним правом суспільні відносини, що виникають між адміністративними судами і учасниками адміністративного процесу в ході адміністративного судочинства.

Адміністративні процесуальні правовідносини мають певну структуру, яка складається з трьох елементів: змісту, суб'єктів та об'єктів. Адміністративні процесуальні права та обов'язки суб'єктів правовідносин, а також процесуальні дії щодо їх реалізації складають зміст адміністративних процесуальних правовідносин. У відповідності до цього розрізняють матеріальний та юридичний зміст адміністративних процесуальних правовідносин. Юридичний зміст правовідносин - це суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів, а матеріальний - реальна поведінка, яку уповноважений суб'єкт може, а правозобов'язаний повинен здійснювати.

У судочинстві в конкретній адміністративній справі виникає система численних процесуальних правовідносин між його суб'єктами. Процесуальні права та обов'язки суб'єкта визначаються залежно від завдань, що стоять перед ним і процесуальних функцій, які він виконує в процесі. Так очевидно, що і позивач і, наприклад, експерт вступатимуть у адміністративно-процесуальні правовідносини, проте при цьому їх адміністративно-процесуальний статус значно відрізнятиметься, і привід з якого вони взаємодіятимуть з судом теж. Між судом і кожним з суб'єктів адміністративного процесу виникають відособлені самотійні адміністративно-процесуальні правовідносини. При цьому, виникнувши спочатку між судом і особою, що звернулася до суду за захистом своїх прав або інтересів, вони стають юридичною основою для виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин між судом і відповідачем, судом і третьою особою, судом і свідком і т.д.

Суб'єктний склад адміністративно-процесуальних правовідносин досить широкий та включає судові органи та їх посадових осіб, учасників справи,

представників, інших учасників адміністративного процесу.

Останнім елементом адміністративно-процесуальних правовідносин є об'єкт. З приводу того, що виступає об'єктом адміністративно-процесуальних та взагалі процесуальних правовідносин єдиної думки в науці не існує. Існує позиція, згідно з якою об'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин виступає те, задля чого виникають ці правовідносини, тобто матеріальні та нематеріальні блага, які мають можливість задовольнити потреби правомочних суб'єктів. Заслуговує на увагу також думка про те, що в позовному провадженні об'єктом процесуальних правовідносин є спір про право, що розглядається судом.

Тема 2. Принципи адміністративного процесуального права

1. Поняття, значення та класифікація принципів адміністративного процесуального права.

2. Характеристика окремих принципів адміністративного процесуального права.

Основний зміст

1. Поняття, значення та класифікація принципів адміністративного процесуального права. Принципами адміністративного процесуального права є нормативно визначені фундаментальні теоретичні положення, які відбивають сутність та єдність адміністративного процесуального права і дозволяють йому досягати цілей свого правового регулювання.

Система принципів адміністративного процесуального права об'єднує в собі всі принципи цієї галузі, які тісно пов'язані та взаємодіють між собою. Очевидно, що кожний окремий принцип адміністративного процесуального права може відбивати лише частину об'єктивних закономірностей та вимог до адміністративно-процесуальної діяльності суб'єктів права. Лише у своїй сукупності та послідовності принципи можуть забезпечити найкращий правовий та суспільний результат. Додержання одних принципів сприяє виконанню інших та навпаки порушення якого-небудь принципу може призвести до «ланцюгової реакції» подальших порушень.

Принципи адміністративного процесуального права можуть бути класифіковані за різними підставами.

По-перше, за сферою дії принципів виділяють: загальні принципи, міжгалузеві та галузеві принципи. Іноді їх доповнюють також інституціональними принципами. Загальні принципи є спільними для всієї національної правової системи, вони визначають напрями розвитку цієї правової

системи, проте на різних її ділянках вони проявляють себе по-різному. До загальних принципів відносять: принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принципи гуманізму, демократизму та принцип законності. Міжгалузеві принципи властиві декільком галузям права, які близькі або схожі за предметом правового регулювання. Наприклад, для всіх процесуальних галузей права, таких, як кримінально-процесуальне право, цивільно-процесуальне право та адміністративне процесуальне право актуальними є принципи здійснення правосуддя тільки судом, гласності, змагальності процесу та ін. До галузевих принципів відносяться ключові ідеї в межах яких діє та розвивається певна галузь права, наприклад, принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи в адміністративному процесуальному праві.

По-друге, за юридичною силою джерела, якій закріплює принципи, останні поділяються на: конституційні принципи та принципи, що закріплені іншими законодавчими актами. Отже, до конституційних принципів адміністративного процесуального права можна віднести принципи: верховенства права; здійснення правосуддя виключно судами; незалежності та недоторканності суддів та підкорення їх тільки закону; рівності всіх учасників процесу перед законом і судом; гласності процесу та його повного фіксування технічними засобами та ін. Віднесення цих принципів до конституційних не означає, що вони не можуть бути закріплені іншими нормативно-правовими актами та деталізовані ними згідно з галузевою належністю. До принципів адміністративного процесуального права, які встановлені законодавством про судочинство відносяться принципи: диспозитивності; офіційного з'ясування всіх обставин у справі; процесуальної рівноправності сторін; раціональної процесуальної форми; принципи усності, безпосередності та ін.

По-третє, принципи прийнято класифікувати за об'єктом правового регулювання. За цією ознакою принципи адміністративного процесуального права поділяються на дві групи: принципи організаційно-функціональні, що визначають устрій судів і процес одночасно, і принципи функціональні, що визначають тільки процесуальну діяльність суду і учасників адміністративного процесу. Організаційно-функціональні принципи: верховенства права; здійснення правосуддя тільки судом; незалежності суддів; рівності всіх перед законом і судом та ін. Функціональні принципи: змагальності; диспозитивності; офіційного з'ясування усіх обставинних справи та ін.

2. Характеристика окремих принципів адміністративного процесуального права. Сутність принципу верховенства права, закріпленого ст. 8 Конституції України та ст. ст. 2, 6 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Саме у практиці Європейського суду з прав людини зміст принципу верховенства права розкривається у всій багатоаспектності його елементів, порушення яких призводить до порушень

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї.

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 6 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає в наділенні учасників судового рівними процесуальними правами та відповідними їм обов'язками при розгляді адміністративної справи. Насправді коло процесуальних прав та обов'язків учасників справи має певні відмінності залежно від того, у якій ролі особа виступає в процесі (позивач, відповідач, третя особа). Проте, рівність прав (обов'язків) полягає у тому, що кожен з учасників справи наділений такими процесуальними правами і несе такі процесуальні обов'язки, що адекватні його процесуальному становищу та дозволяють особі ефективно відстоювати свою позицію при розгляді адміністративної справи. Цей принцип також вимагає відсутності привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

За змістом принципу гласності і відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, що закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 10, 11 Кодексу адміністративного судочинства України, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, встановлених законом. Це означає, що розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито - будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням певних, встановлених законом обмежень. З дозволу суду може проводитися трансляція судового засідання, в тому числі й в мережі Інтернет. Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, оголошується прилюдно. Розгляд справи у закритому судовому засіданні проводиться у випадках, коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, необхідності захисту особистого та сімейного життя людини, а також в інших випадках, визначених законом. Інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) або будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, у тому числі особи, яка подала таку заяву, вжитих заходів забезпечення позову та (або) доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого, є відкритою та підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному веб- порталі судової влади України. Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату,

час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень в порядку, встановленому законом. Особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, які подали апеляційну чи касаційну скаргу на відповідне рішення, мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії судових рішень. Також цей принцип передбачає, що суд під час розгляду справи в судовому засіданні здійснює повне фіксування його перебігу за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу, крім випадків, визначених Кодексом адміністративного судочинства України.

Принцип змагальності сторін, закріплений ст. 129 Конституції України, та ст. ст. 2, 9 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає у доведення сторонами перед судом своєї позиції у справі (вимог та заперечень) шляхом подання доказів, висловлювання своєї думки щодо переконливості доказів а також з усіх питань, що виникають під час розгляду справи. Принцип змагальності закріплює активність сторін насамперед у доказовій діяльності. Адже саме сторонам найкраще відомі обставини у справі, саме вони найкраще знають, якими доводами чи доказами ці обставини можна підтвердити.

Диспозитивність, як принцип адміністративного судочинства, закріплено ст. ст. 2, 9 Кодексу адміністративного судочинства України та полягає у наданні сторонам можливості розпоряджатися своїми матеріальними правами, судовими засобами їхнього захисту та процесуальними правами щодо предмету спору, які безпосередньо впливають на виникнення, рух і закінчення адміністративного судочинства. Принцип диспозитивності проявляється у двох основних аспектах. По-перше, суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, в межах позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог лише якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. По-друге, кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд.

Виходячи зі змісту принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, що також закріплений ст. ст. 2, 9 Кодексу адміністративного судочинства України, суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Таким чином, цей принцип обумовлює активну роль суду в адміністративному судочинстві. Активна роль суду в адміністративному судочинстві зумовлена наявністю публічного інтересу і необхідна для врівноваження процесуального становища сторін. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі є галузевим принципом та властивий лише адміністративному судочинству. Цей принцип можна віднести до розшукових (інквізиційних) принципів. Принцип офіційного з'ясування всіх

обставин у справі гармонійно поєднується в адміністративному судочинстві з принципами змагальності та диспозитивності. Отже, в адміністративному суді процес є змагальним з поєднанням елементів розшукового процесу.

Принцип обов'язковості судового рішення, закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 14 Кодексу адміністративного судочинства України означає, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Право на перегляд справи та оскарження судового рішення, як принцип адміністративного судочинства, що закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 13 Кодексу адміністративного судочинства України, забезпечує учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки можливість домогтися апеляційного перегляду справи, а у визначених Кодексом адміністративного судочинства України - можливість касаційного оскарження судових рішень суду першої інстанції після їх апеляційного перегляду, а також постанов суду апеляційної інстанції.

Зміст принципу розумності строків розгляду справи, що закріплений ст. 129 Конституції України та ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає у забезпеченні розгляду і вирішення справи у найкоротший строк, достатній для надання своєчасного (без невинуватених зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами, закріплений у ст. ст. 2 та 45 Кодексу адміністративного судочинства України, забезпечує можливість використання судом необхідних заходів задля забезпечення добросовісного використання учасниками судового процесу їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання такими правами, зокрема заходів процесуального примусу.

Принципом відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, що закріплений у ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, забезпечується компенсація фізичним та юридичним особам понесених грошових витрат у зв'язку із зверненням до суду та розглядом адміністративної справи як у випадку задоволення їх позову, так і у випадку відмови у задоволенні позову суб'єкта владних повноважень до таких осіб.

Тема 3. Система та структура адміністративних судів. Правове становище суду в адміністративному процесі

1. Становлення адміністративних судів в Україні.
2. Принципи побудови системи адміністративних судів в Україні.
3. Структура адміністративних судів в Україні.
4. Правове становище суду в адміністративному процесі.

Основний зміст

1. Становлення адміністративних судів в Україні. В незалежній Україні вирішення проблеми адміністративних судів гальмувалося аж до 1996 року, коли Конституція України 1996 р. (ст. 55) закріпила право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та принцип побудови судової системи на засадах спеціалізації.

Втім, з перших років незалежності нашої держави, крок за кроком, послідовно, аргументовано з наукової і політичної точки зору, ця ідея втілювалася в життя.

Концепцією судово-правової реформи, затвердженою Верховною Радою у 28.04.1992 р. передбачалося запровадження адміністративного судочинства, метою якого є розгляд спорів між громадянином і органами державного управління. На рівні району передбачалося введення адміністративних суддів, які організаційно повинні були входити до складу районних (міських) чи міжрайонних судів. В обласних судах передбачалося створення судових колегії в адміністративних справах як судів першої та апеляційної інстанції. У Верховному Суді України - колегії в адміністративних справах як суду апеляційної та касаційної інстанції. В подальшому, в ході судової реформи, передбачалося суди в адміністративних справах виділити в окрему систему.

Створення системи адміністративних судів з метою повноцінного судового захисту прав громадян у сфері виконавчої влади передбачено і Концепцією адміністративної реформи в Україні, що затверджена Указом Президента України „Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” від 22 липня 1998 р.

На законодавчому рівні, базуючись на ст.ст. 125 і 127 Конституції України, в яких передбачається створення спеціалізованих судів при проведенні в Україні «малої судової реформи» у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 р. у прикінцевих та перехідних положеннях (п. 13) містилася рекомендація Голові Верховного Суду України і міністру юстиції України підготувати та внести Президенту України подання щодо утворення Вищого адміністративного суду України. Таке подання було підготовлено, однак відповідний Указ Президента не був підписаний.

7 лютого 2002 р. Закон України «Про судоустрій України», де прямо визначалися адміністративні суди як складова системи судоустрою.

1 жовтня 2002 р. Указом Президента створено Вищий адміністративний суд України.

Указ Президента України від 16 листопада 2004 р. „Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів” із змінами та доповненнями:

6 липня 2005 р. - Верховна Рада ухвалила Кодекс адміністративного судочинства, в якому окреслила повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства.

1 вересня 2005 р. - Вищий адміністративний суд України почав розгляд перших адміністративних справ.

2. Принципи побудови системи адміністративних судів в Україні. Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суди України утворюють єдину систему.

Система судоустрою - це сукупність судових органів (судів), поєднаних спільними цілями та завданнями, принципами організації та діяльності, найвищим органом якої є Верховний Суд.

Система судоустрою визначена Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та побудована за принципами територіальності (суди утворюються відповідно до адміністративно-територіального поділу, з урахуванням доступності суду для населення), спеціалізації (суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення) та інстанційності (організація системи судів загальної юрисдикції забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої інстанції).

Відповідно до вказаних основних принципів побудови системи судоустрою її складовою виступають адміністративні суди. Адміністративні суди - це органи судової влади, які входять до системи судоустрою, які спеціалізуються на розгляді і вирішенні адміністративних справ. Система адміністративних судів, як складова системи судів загальної юрисдикції складається з:

1) місцевих адміністративних судів, якими є окружні адміністративні суди, а також місцеві загальні суди, які у випадках, передбачених КАС України розглядають як суди першої інстанції окремі категорії адміністративних справ

Указом Президента України від 16 листопада 2004 р. «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів» (із змінами та доповненнями) в системі адміністративних судів утворено

(та визначено територіальну юрисдикцію, яка поширюється на відповідну адміністративно-територіальну одиницю) наступні місцеві адміністративні суди:

- Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим;
- Вінницький окружний адміністративний суд;
- Волинський окружний адміністративний суд;
- Дніпропетровський окружний адміністративний суд;
- Донецький окружний адміністративний суд;
- Житомирський окружний адміністративний суд;
- Закарпатський окружний адміністративний суд;
- Запорізький окружний адміністративний суд;
- Івано-Франківський окружний адміністративний суд;
- Київський окружний адміністративний суд;
- Кіровоградський окружний адміністративний суд;
- Луганський окружний адміністративний суд;
- Львівський окружний адміністративний суд;
- Миколаївський окружний адміністративний суд;
- Одеський окружний адміністративний суд;
- Полтавський окружний адміністративний суд;
- Рівненський окружний адміністративний суд;
- Сумський окружний адміністративний суд;
- Тернопільський окружний адміністративний суд;
- Харківський окружний адміністративний суд;
- Херсонський окружний адміністративний суд;
- Хмельницький окружний адміністративний суд;
- Черкаський окружний адміністративний суд;
- Чернівецький окружний адміністративний суд;
- Чернігівський окружний адміністративний суд;
- Окружний адміністративний суд міста Севастополя.

Законом України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» у системі адміністративних судів утворено Київський міський окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Виходячи перш за все з вимог доступності правосуддя в адміністративних справах, КАС України передбачено розгляд окремих адміністративних справ місцевими загальними судами (див., наприклад, ст. 20 КАС України). Місцеві загальні суди при вирішенні таких адміністративних справ набувають прав адміністративного суду - вважаються адміністративними судами у процесуальному сенсі.

2) Вищого антикорупційного суду, якому підсудні справи про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції».

3) апеляційних судів з розгляду адміністративних справ, якими є апеляційні адміністративні суди. Указом Президента України від 29 грудня 2017 р. «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» в системі адміністративних судів утворено (та визначено територіальну юрисдикцію) наступні апеляційні адміністративні суди:

- Перший апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку та Луганську області, з місцезнаходженням у містах Донецьку та Краматорську Донецької області;

- Другий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Полтавську, Сумську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові;

- Третій апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, з місцезнаходженням у місті Дніпрі;

- Четвертий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі;

- П'ятий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі;

- Шостий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Київську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

- Сьомий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку, Житомирську, Хмельницьку та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Вінниці;

- Восьмий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську та Тернопільську області, з місцезнаходженням у місті Львові.

4) Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, яка переглядає в апеляційному порядку судові рішення в адміністративних справах, що ухвалені Вищим антикорупційним судом;

5) Найвищого суду у системі судоустрою України - Верховного Суду. У складі Верховного Суду розгляд адміністративних справи здійснюють Велика Палата Верховного Суду та Касаційний адміністративний суд. Верховний Суд здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом

3. Структура адміністративних судів в Україні. Внутрішня структура адміністративних судів різного рівня визначається залежно від функцій, які ними виконуються та об'єму роботи. Структура адміністративних судів в основному визначена Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та

конкретизована низкою підзаконних, у т. ч. локальних, правових актів.

У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:

- 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- 2) захисту соціальних прав;
- 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

4. Правове становище суду в адміністративному процесі. Суд займає в адміністративному процесі особливе положення. Це обумовлено тим, що розглядаючи та вирішуючи адміністративну справу суд здійснює правосуддя, яке є основним видом діяльності, через яку реалізується судова влада у державі, захищаються порушені права, свободи, інтереси учасників публічно-правових відносин. Безпосередньо розгляд і вирішення справ здійснює не певний адміністративний суд, як орган судової влади, а суддя цього адміністративного суду або колегія суддів. Адже саме професійні судді є основними суб'єктами, які реалізують судову владу. Тому в ст. 4 КАС України законодавець розрізняє поняття «адміністративний суд» та «суд». Під адміністративним судом розуміється суд, до компетенції якого КАС України віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. А суд - суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів, інший визначений КАС України склад адміністративного суду.

Керівна роль суду, владний характер його діяльності, особливості правомочностей суду і його обов'язків як суб'єкта процесуальних правовідносин проявляються в наступному:

- суд керує ходом процесу, спрямовує дії осіб, що беруть участь в процесі, забезпечує виконання та здійснення ними правомочностей і обов'язків;
- суд приймає судові рішення, що мають владний характер, якими вирішується спір по суті та окремі питання протягом всієї судової діяльності;
- суд може застосувати санкції до всіх осіб, які беруть участь у процесі;
- правомочності й обов'язки суду відповідають правомочностям і обов'язкам всіх суб'єктів процесуальних правовідносин;
- обов'язки суду, кореспондуючі правомочностям осіб, що беруть участь в процесі, відповідають одночасно повноваженням держави в цілому і являють собою державно-правові функції суду;
- обсяг прав і обов'язків суду як суб'єкта всіх процесуальних відносин більше прав і обов'язків будь-якого іншого суб'єкта процесуальних відносин.

В адміністративному процесі передбачено здійснення правосуддя як суддею одноособово так колегією суддів. Вважається, що розгляд професійним суддею одноособово є оптимальним для більшості адміністративних справ, якщо вони не є складними та розглядаються у першій інстанції, оскільки кваліфікації одного судді цілком достатньо для правильного їх вирішення. Однак там, де справа складна чи є загроза впливів на суд, КАС України передбачає розгляд справи колегією професійних суддів. У судах вищих

інстанцій справи розглядають лише у колегіальному складі, при цьому загалом дотримано правила - чим вища інстанція, тим більше суддів у складі колегії.

Отже, за загальним правилом усі адміністративні справи в суді першої інстанції, розглядаються і вирішуються суддею одноособово (ч. 1 ст. 32 КАС України). Виключення з цього правила, тобто випадки колегіального розгляду і вирішення адміністративних справ встановлено ч. ч. 1, 2, 5, 6 ст. 32 КАС України. У суді першої інстанції колегією у складі трьох суддів розглядаються і вирішуються адміністративні справи:

- предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, Національного банку України, окружної виборчої комісії (окружної комісії з референдуму);

- будь-яку справу, що відноситься до юрисдикції суду першої інстанції, залежно від категорії і складності справи, крім справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження. Питання про призначення колегіального розгляду вирішується до закінчення підготовчого засідання у справі (до початку розгляду справи, якщо підготовче засідання не проводиться) суддею, який розглядає справу, за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, про що постановляється відповідна ухвала;

- підсудні апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції.

Адміністративні справи, підсудні Верховному Суду як суду першої інстанції, розглядаються і вирішуються колегією у складі не менше трьох суддів.

Перегляд судових рішень в адміністративних справах в апеляційному порядку здійснюється колегією у складі трьох суддів.

Перегляд судових рішень в адміністративних справах у касаційному порядку здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

У визначених цим КАС України випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного адміністративного суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного адміністративного суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу.

Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу.

Усі питання, що виникають під час колегіального розгляду адміністративної справи, вирішуються більшістю голосів суддів. При прийнятті рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання судового рішення. Головуючий у судовому засіданні голосує останнім.

Суддя, не згодний із судовим рішенням за наслідками розгляду

адміністративної справи, може письмово викласти свою окрему думку. Пронаявність окремої думки повідомляються особи, які беруть участь у справі, без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення.

Справа, розгляд якої розпочато одним суддею чи колегією суддів, повинна бути розглянута цим самим суддею чи колегією суддів, за винятком випадків, які унеможливлюють участь судді у розгляді справи.

У разі зміни складу суду розгляд справи починається спочатку, за винятком випадків, визначених КАС України.

Суд є правомочним на вчинення процесуальних дій з розгляду та вирішення адміністративної справи за наступних обставин:

- якщо в розгляді і вирішенні справи беруть участь судді, призначені в установленому законом порядку;
- якщо у суддів немає особистої, прямої або непрямої зацікавленості в результаті справи, а також відсутні інші обставини, що викликають сумнів у їх об'єктивності і неупередженості.

Тема 4. Адміністративна юрисдикція

1. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.
2. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір, критерії віднесення публічно-правових спорів до адміністративної юрисдикції.
3. Співвідношення адміністративної юрисдикції з іншими судовими юрисдикціями. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.
4. Інстанційна юрисдикція та її різновиди.
5. Територіальна юрисдикція та її різновиди.
6. Тимчасові зміни правил територіальної юрисдикції у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами.
7. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого.

Основний зміст

1. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції. Для реалізації покладених на адміністративні суди завдань (завдань адміністративного судочинства) їх, як і будь-які інші органи публічної влади, наділено

компетенцією, яка складається з сукупності повноважень. Повноваження адміністративних судів визначають як предмети відання, тобто об'єкти, на які поширюється судова влада, так і забезпечують можливість вчинення усіх необхідних процесуальних дій для повного, всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справ.

З поняттям компетенції тісно пов'язано поняття «юрисдикція». Під юрисдикцією розуміють встановлену законом правомочність відповідних державних органів вирішувати правові спори та справи про правопорушення, оцінюючи дії суб'єктів з точки зору їх правомірності чи неправомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників; територію в підвідомчості певного органу влади; здійснення правосуддя, а також іншу діяльність по розгляду правових спорів, справ про правопорушення і застосуванню санкцій. Не дивлячись на багатозначність поняття «юрисдикція» системний аналіз вживання цього поняття стосовно компетенції судів у Конституції та законах України дозволяє дійти висновку, що під юрисдикцією судів розуміється та частина їх компетенції, яка складається з повноважень, що визначають коло правових питань (справ), щодо яких здійснюється правосуддя.

Згідно ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Згідно ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Саме особливості справ, які виступають предметом судового розгляду, є основним критерієм класифікації видів правосуддя і відповідних їм судових процедур. Тому, судовий захист прав, свобод та інтересів здійснюється при відправленні правосуддя різними судами в формі відповідних судових процедур (різновидів судочинства). Отже, з огляду на наявні різновиди судочинства слід розрізняти наступні види судової юрисдикції: цивільну, кримінальну, господарську, адміністративну, у справах про адміністративні правопорушення. Під юрисдикцією адміністративних судів (судовою адміністративною юрисдикцією) розуміється сукупність їх повноважень, якими визначено коло правових питань (справ), щодо яких адміністративними судами може здійснювати правосуддя.

Розмежування судової юрисдикції за різновидами судочинства та між окремими судами, які вирішують справи у формі відповідного різновиду судочинства визначено на законодавчому рівні, зокрема у Кодексі адміністративного судочинства України, і виступає гарантією права на ефективний судовий захист. За приписом частини першої ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен при вирішенні питання щодо його прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. На розвиток вказаного положення Європейський суд з прав людини зазначає, що вислів «суд, встановлений законом», що використовується в п. 1 ст. 6, означає всю

організаційну структуру судів, охоплюючи не лише питання, що належать до юрисдикції певних категорій судів, а й створення окремих судів та визначення їхньої місцевої юрисдикції (рішення від 12 жовтня 1978 року у справі «Занд проти Австрії» (Zand v. Austria), п. 68). У рішенні від 25 лютого 1993 року у справі «Добертен проти Франції» (Dobbertin v. France) також зазначено, що частина перша ст. 6 Конвенції змушує держави-учасниці організувати їхню судову систему в такий спосіб, щоб їхні суди і трибунали виконували кожну зі своїх функцій, притаманну відповідній судовій установі (п. 44). У рішенні від 20 липня 2006 року у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» зазначено, що відповідно до прецедентної практики Суду термін «встановленим законом» у ст. 6 Конвенції спрямований на гарантування того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом»... У країнах з кодифікованим правом організація судової системи також не може бути віддана на розсуд судових органів, хоча це не означає, що суди не мають певної свободи для тлумачення відповідного національного законодавства ... (п. 23). Суд повторює, що ... фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. термін «судом, встановленим законом» у пункті 1 статті 6 передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з ... питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів»... (п. 24).

Змістовно будь який різновид судової юрисдикції, у тому числі й адміністративна, являє собою комплексне утворення, що окреслює компетенцію судів у різних вимірах - як щодо предмета судового розгляду й судової діяльності, так і враховуючи інстанційність та територіальність побудови системи судоустрою. Зрозуміло, що закріплення у Кодексі адміністративного судочинства України окремо повноважень кожного адміністративного суду щодо кола справ, які вирішуватиме такий суд по певній інстанції залежно від території, на яку поширюється його компетенція є якщо й можливим, проте недоцільним. Тому, визначення юрисдикції адміністративних судів здійснюється законодавцем за допомогою встановлення низки правил, які у своїй сукупності дозволяють визначити компетентний адміністративний суд для розгляду конкретної справи по певній інстанції. Такі правила, вміщені насамперед у Кодексі адміністративного судочинства України, поділяються на три групи, які становлять різновиди судової адміністративної юрисдикції: предметну, інстанційну та територіальну юрисдикції. Правилами предметної юрисдикції окреслюється коло справ, які належить розглядати в порядку

адміністративного судочинства. Правила інстанційної юрисдикції дозволяють визначити ланку системи судоустрою, суди якої здійснюватимуть розгляд конкретної адміністративної справи по певній інстанції. За правилами територіальної юрисдикції визначається конкретний суд з проміж судів однієї ланки, який розглядатиме справу як суд першої інстанції.

2. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір, критерії віднесення

публічно-правових спорів до адміністративної юрисдикції. Предметна юрисдикція адміністративних судів визначається за допомогою двох критеріїв, тобто передбачених законом умов, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства. Першим, загальним, критерієм виступає особливий предмет розгляду, тобто характер правових питань (справ), які розглядаються адміністративними судами. Власне кажучи, саме тому, цей різновид адміністративної юрисдикції і отримав свою назву - предметна юрисдикція. Другим, спеціальним, критерієм виступає пряма вказівка в законі на необхідність розгляду певної справи, яка не підпадає під загальний критерій, саме в порядку адміністративного судочинства. Справи, які відповідають названим критеріям позначаються як адміністративні справи.

Загальний критерій предметної юрисдикції полягає в тому, що предметом розгляду в адміністративному судочинстві виступають певні, визначені законом, публічно-правові спори. Здебільшого адміністративними справами як раз і виступають передані на вирішення адміністративного суду публічно-правові спори (п. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України). Проте, пов'язуючи адміністративну юрисдикцію здебільшого з публічно-правовими спорами законодавець не наводить їх чіткого визначення. При цьому правильне розуміння змісту цієї категорії дозволяє встановити чи є певний спір публічно-правовим та чи належить його вирішувати в порядку адміністративного судочинства.

Спеціальним критерієм виступає наявність в законі прямої вказівки на справи, які хоча й не відповідають загальному критерію, проте повинні розглядатися саме в порядку адміністративного судочинства. Отже, окрім публічно-правових спорів у порядку адміністративного судочинства розглядаються й інші справи, які пов'язані з публічно-правовими відносинами, але мають безспірний характер. До таких справ належать, насамперед, справи:

1) за зверненням податкових та митних органів, а саме справи щодо: зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках платника податків; підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків; надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі; зобов'язання керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим; стягнення коштів за податковим боргом; зобов'язання платника податків, який має податковий борг, укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості цього платника на податковий орган; встановлення тимчасового обмеження керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента- боржника у праві виїзду за межі України (ст. 283 Кодексу адміністративного судочинства України);

2) за зверненням Служби безпеки України щодо включення фізичних осіб,

юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 Кодексу адміністративного судочинства України).

Предметом судового розгляду при вирішенні згаданих адміністративних справ є не публічно-правовий спір, а підстави щодо реалізації владних повноважень заявника - суб'єкта владних повноважень щодо застосування (сКАС України) примусових заходів у випадках, передбачених законом. Іншими словами, у цьому випадку суд не вирішує публічно-правовий спір, а здійснює попередній контроль за діями, якими суттєво зачіпаються права громадян та юридичних осіб, надаючи дозвіл на застосування примусових заходів. Тому такі справи ще позначають як справи по здійсненню адміністративно-судового санкціонування.

Відповідно до прямої вказівки закону у порядку адміністративного судочинства вирішуються й справи щодо відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі (розділ V Кодексу адміністративного судочинства України), виконання судових доручень, в тому числі й іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій (ст. ст. 84, 87 Кодексу адміністративного судочинства України).

Поділ права на публічне та приватне пов'язаний з тим, що в кожній системі права є норми, які покликані забезпечувати насамперед загальнозначущі (публічні) інтереси, тобто інтереси суспільства, держави в цілому, а є норми, які захищають інтереси приватних осіб. Публічне право охоплює низку сфер життя суспільства, насамперед побудову держави і влади, сфери публічного адміністрування та організації самоврядування, тобто вираження публічного інтересу як сумарного, загального соціального інтересу у кожній із сфер суспільного життя. Іншими словами, публічне право пов'язано з реалізацією публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування) і характеризується впливом імперативного методу правового регулювання, який є визначальною, конститутивною ознакою публічного права та визначає характер публічно-правових відносин. Отже, публічне право - це сукупність правових інституцій, правил та норм, що є основою функціонування певним чином структурованої владно-організаційної системи, за допомогою якої шляхом використання імперативного методу досягається мета забезпечення публічного правопорядку і в кінцевому підсумку - реалізації та захисту прав людини.

На підставі норм публічного права виникають численні правові зв'язки між органами державної влади та місцевого самоврядування, громадянами, юридичними особами тощо, пов'язані з реалізацією публічної влади і задоволенням та узгодженням таким чином публічних інтересів, тобто

забезпечених правом потреб суспільства в цілому, потреб територіальної громади тощо. Такі правові зв'язки виражаються у встановленні правосуб'єктності, правового статусу вказаних суб'єктів (що пов'язується багатьма правниками із виникненням т. з. загальних (загальнорегулятивних) правовідносин) і виступають, головним чином, передумовами для встановлення конкретних публічно-правових відносин, як правового зв'язку між суб'єктами публічно-правової сфери, які в силу наявності певних юридичних фактів мають кореспондуючі один одному суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Зважаючи на наведене, можна виокремити низку характерних рис публічно-правових спорів, які дозволяють відмежовувати їх від приватноправових спорів (таких, що виникають із господарських, цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин тощо).

По-перше, це характер конкретних правовідносин, з яких виник спір. Спір буде публічно-правовим, якщо спірні права, свободи, інтереси, обов'язки, повноваження реалізуються у публічно-правових відносинах. Саме цей критерій у судовій практиці є основним для відмежування публічно-правових спорів від спорів у сфері приватного права. Якщо реалізація повноважень органу публічної влади відбувається через конкретні правовідносини з іншими суб'єктами у більшості випадків такі правовідносини будуть як раз публічно-правовими. Проте в деяких випадках реалізація публічно-владних функцій може відбуватися і через приватноправові відносини. Пов'язано це з тим, що між публічним і приватним правом немає неперехідних кордонів. Вони взаємопов'язані між собою. Наведене цілком стосується і сфери публічного адміністрування (публічного управління). Здійснення публічної влади хоча й опосередковується, перш за все галузями публічного права, але аналіз, наприклад, структури публічно-управлінських відносин, дає змогу стверджувати, що сфера суспільних управлінських відносин ширша від сфери даних відносин, врегульованих нормами адміністративного права. Управління перебуває в органічній єдності з правом у цілому, з усією системою його галузей. У зв'язку з надзвичайно широким обсягом сфери управлінських відносин вони опосередковуються нормами ряду галузей права, але домінуюче значення має право адміністративне та конституційне. Отже, правові акти органів публічної влади можуть виступати й підставою виникнення господарських, цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових правовідносин (так, відповідно до ч. 4 ст. 11 ЦК України у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування). Наприклад, на реалізацію своїх владних функцій органи місцевого самоврядування можуть приймати акти про передачу комунального майна в оренду, які є підставою для укладення відповідних договорів. Якщо спір виникає з приводу такого договору і при цьому постає питання щодо правомірності акту органу місцевого самоврядування про дозвіл на передачу

майна в оренду, цей спір стосується приватноправових відносин, не пов'язаний із захистом прав, свобод чи інтересів у публічно-правових відносинах, і не є публічно-правовим.

Реалізація публічно-владних функцій може впливати на права, свободи, інтереси фізичних та юридичних осіб і тоді, коли правовий зв'язок між такими особами і відповідним органом публічної влади не пов'язаний із наявністю конкретних правовідносин (наприклад, при зверненні за захистом інтересу (законного інтересу, охоронюваного законом інтересу), який, поряд з суб'єктивними правами та свободами виступає самостійним об'єктом судового захисту - див. ст. 6 КАС України). Тому, за відсутності між сторонами спору конкретних правовідносин, необхідно визначити й інші характерні риси публічно-правового спору, які хоча й переважно охоплюються наведеними ознаками публічно-правових відносин, але мають самостійне значення для визначення характеру правового спору, що виник за відсутності між його сторонами конкретних правовідносин.

Отже, по-друге, публічно-правові спори виникають, як правило, у зв'язку з реалізацією публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування), тобто певних публічно-владних функцій (які проявляються у відповідних повноваженнях органів публічної влади). Публічна влада реалізується, у тому числі й через здійснення публічного адміністрування. Цей різновид публічно-владної діяльності стосується майже всіх сфер життя суспільства та пов'язаний з реалізацією виконавчої влади та місцевого самоврядування. Саме через відносини з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування громадяни можуть практично реалізувати більшість з закріплених Конституцією та законами України прав та свобод. Крім того, публічне адміністрування охоплює і відносини, що складаються у внутрішньо організаційній діяльності всередині державних органів, органів місцевого самоврядування тощо. Зважаючи на наведене, переважна більшість публічно-правових спорів виникає саме у сфері публічного адміністрування.

Тому, по-третє, предметом публічно-правового спору (то, заради чого сторони вступають у протиборство) виступає протиріччя щодо реалізації прав, свобод, інтересів, повноважень у публічно-правових відносинах, а також щодо реалізації публічно-владних (в т.ч. у сфері публічного адміністрування) функцій та пов'язаних з ними прав, свобод, інтересів поза конкретними правовідносинами. При цьому реалізація публічно-владних функцій пов'язана із вчиненням або не вчиненням (бездіяльність) органами держави, місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами, іншими суб'єктами, яким делеговані окремі такі функції конкретних дій на виконання наданих владних повноважень. Зовнішній прояв такі конкретні дії отримують у формах публічного адміністрування. Більшість таких форм тягнуть правові наслідки, тобто впливають на права, свободи, інтереси, повноваження, обов'язки інших суб'єктів. До них відносяться, насамперед, прийняття нормативних чи індивідуальних правових актів, укладення публічно-правових договорів,

здійснення інших дій, що тягнуть юридичні наслідки.

Крім того, по-четверте, майже завжди однією із сторін у публічно-правових спорах є суб'єкт, який наділений публічно-владними повноваженнями, при чому саме у зв'язку з їх реалізацією (деякі публічно-правові спори, що є виключенням з наведеного, зазначені, наприклад, у ст. ст. 275-277 КАС України). Таким суб'єктом є державний орган, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа або інший суб'єкт, якому делеговані відповідні повноваження держави чи місцевого самоврядування. Стає стороною спору такий суб'єкт саме у зв'язку з реалізацією владних повноважень, а не у зв'язку з реалізацією, наприклад, своєї цивільної правосуб'єктності.

І, нарешті, по-п'яте, розв'язання публічно-правових спорів потребує спеціальних юридичних, у тому числі й судових, процедур, які б враховували специфіку таких спорів. Саме цим, зокрема, обумовлені й особливості адміністративного судочинства (що відображено у принципі офіційного з'ясування всіх обставин у справі, презумпції правомірності вимог позивача фізичної чи юридичної особи тощо). До того ж участь у публічно-правовому спорі органу держави чи місцевого самоврядування (їх посадової чи службової особи) у сукупності із імперативним методом правового регулювання не дозволяють говорити про широке використання та ефективність вирішення публічно-правових спорів у неформальний спосіб.

Таким чином, на підставі всього вищезазначеного, публічно-правовий спір можна визначити як втілене у юридично значущих діях сторін протиріччя щодо реалізації прав, свобод, інтересів, повноважень у публічно-правових відносинах, а також щодо реалізації публічно-владних функцій (в т.ч. у сфері публічного адміністрування) та пов'язаних з ними прав, свобод, інтересів поза конкретними правовідносинами. Як вже зазначалося, за загальним критерієм предметної юрисдикції, який виступає комплексним утворенням, що складається, у свою чергу, з низки правил, у порядку адміністративного судочинства розглядаються не усі, а лише певні, визначені законом, публічно-правові спори. Для визначення публічно-правових спорів, які виступають предметом розгляду в адміністративному судочинстві, відмежування їх від публічно-правових спорів, що розглядаються у рамках інших судових процедур, законодавцем використано наступні правила:

1) визначено сферу публічно-владної діяльності, із здійсненням якої пов'язані публічно-правові спори, що вирішуються в порядку адміністративного судочинства. Публічно-правові спори, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства пов'язані із публічним адмініструванням, як одним із різновидів діяльності органів публічної влади, через який реалізується, перш за все, виконавча влада та місцеве самоврядування. Публічно-правові спори, що виникають при здійсненні інших видів публічно-владної діяльності (насамперед таких як законотворчість та правосуддя) до адміністративної юрисдикції не віднесено. У зв'язку з тим, що формування органів публічної

влади шляхом виборів, проведення референдуму, припинення повноважень народних депутатів України тощо не пов'язано з законотворчою діяльністю парламенту, із відправленням правосуддя, спори що виникають з таких правовідносин також віднесено до адміністративної юрисдикції;

2) визначено перелік основних категорій (різновидів) публічно-правових спорів, на які поширюється адміністративна юрисдикція. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України до основних категорій публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів належать, зокрема спори:

- фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

- адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

- з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

- між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

- що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

- за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом;

- щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

- фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

- щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;

- щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб;

- щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб;

- фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних із укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем

спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю;

- щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»;

- щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»;

- із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства;

- що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу.

3) визначено публічно-правові спори, на які не поширюється адміністративна юрисдикція. Так, відповідно до ч. 2 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові спори що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства та про накладення адміністративних стягнень. Крім того, окремі публічно-правові спори, які не віднесені до адміністративної юрисдикції визначено й іншими законами.

3. Співвідношення адміністративної юрисдикції з іншими судовими юрисдикціями. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства. Для визначення змісту адміністративної юрисдикції необхідно також визначити її співвідношення з іншими судовими юрисдикціями, адже як зазначалося вище, до адміністративної юрисдикції віднесено лише визначені законом, а не усі, публічно-правові спори. Тому, деякі публічно-правові спори належить вирішувати за правилами інших видів судочинства, а саме у формі цивільного, господарського, кримінального судочинства, судочинства у справах про адміністративні правопорушення.

Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами.

Цивільна юрисдикція має універсальний характер по відношенню до інших судових юрисдикцій, тобто якщо певний спір не віднесений до іншої судової юрисдикції, такий спір розглядається в порядку саме цивільного

судочинства. Отже, справи, що виникають з інших правовідносин розглядаються в порядку цивільного судочинства, крім випадків, коли розгляд таких справ за КАС України, ГПК України, КПК України або КпАП України віднесено до компетенції адміністративних, господарських судів, до кримінального провадження чи до провадження в справах про адміністративні правопорушення

Так, в порядку цивільного судочинства розглядаються, зокрема, публічно-правові спори щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, що мали місце під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ЦПК України (Розділ VII ЦПК України). До цивільної юрисдикції також відносяться й спори щодо нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні. Вчинення нотаріальних дій за своїм характером є правозастосовною діяльністю, що спрямована на охорону та захист прав фізичних та юридичних осіб, забезпечення законності цивільного обороту, забезпечення безспірності та доказової сили юридичних документів. Отже, здійснення такої діяльності можливо лише особою, яка здійснює публічно-владні за своєю природою повноваження і, відповідно, правовідносини, що складаються при вчиненні нотаріальних дій та спори, які пов'язані із такими правовідносинами, є публічно-правовими.

У порядку господарського судочинства вирішуються, наприклад, публічно-правові спори, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, в тому числі у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

В порядку кримінального судочинства, що встановлений Кримінальним процесуальним кодексом України, розглядаються кримінальні справи щодо вчинення діянь, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України). Крім розгляду кримінальних справ (матеріалів кримінальних проваджень) у порядку кримінального судочинства розглядаються скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування, а також на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 303 КПК України), адже правовідносини, що мають місце під час розгляду заяв про злочини за своєю правовою природою є кримінально-процесуальними і компетентним судом, до юрисдикції якого належить розгляд скарг щодо прийняття рішень, вчинення дій або допущення бездіяльності суб'єктом владних повноважень стосовно заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини, є суд, який спеціалізується на розгляді кримінальних

справ.

На сьогодні розгляд деяких справ про адміністративні правопорушення здійснюється у формі судочинства у справах про адміністративні правопорушення у порядку встановленому Кодексом України про адміністративні правопорушення. Відповідно до ст. 221-1 КпАП України справи про адміністративні правопорушення про неповагу до суду, що виражається у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил (ст. 185-3 КпАП України) розглядаються не тільки місцевими загальними судами, а й місцевими господарськими та адміністративними судами, апеляційними судами, Верховним Судом. Розгляд судами справ про адміністративні правопорушення, у тому числі й апеляційний перегляд постанови судді у справі про адміністративне правопорушення (крім випадків, коли апеляційне оскарження таких постанов не допускається) здійснюється у порядку встановленому КпАП України. Справи про адміністративні правопорушення не підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства, адже це суперечило б правозахисній природі адміністративного процесу. Водночас до адміністративної юрисдикції віднесено спори про оскарження рішень, дій чи бездіяльності щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності суб'єктами владних повноважень у позасудовому порядку.

Трапляються випадки, коли для захисту прав, свобод або інтересів особи необхідно винесення судових рішень в порядку різних видів судочинства.

Адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не встановлено законом (ч. 6 ст. 21 КАС України).

Вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Процесуальним наслідком звернення до адміністративного суду з позовом щодо розгляду справи, на яку не поширюється адміністративна юрисдикція буде: на стадії відкриття провадження у справі, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 170

КАС України, відмова у відкритті провадження у справі про що постановляється ухвала; якщо зазначена обставина встановлена на подальших стадіях адміністративного процесу, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 238 КАС України, провадження у справі закривається про що також постановляється ухвала. Постановляючи зазначені ухвали суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд таких справ (ч. 6 ст. 170, ч. 1 ст. 239 КАС України). Повторне звернення у зазначених випадках до адміністративного суду з тією самою позовною заявою не допускається. У випадку, коли особа заявила в одній позовній заяві декілька пов'язаних між собою вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, оскільки їх об'єднання в одне провадження не допускається, якщо інше не встановлено законом, суддя відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до адміністративної юрисдикції, і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, розгляд яких повинен провадитися за правилами іншого виду судочинства. Якщо ж зазначена обставина встановлена на подальших стадіях адміністративного процесу - суд закриває провадження у справі стосовно тих вимог, які підлягають розгляду за правилами іншого виду судочинства.

4. Інстанційна юрисдикція та її різновиди. Адміністративні справи вирішуються у формі адміністративного судочинства місцевими загальними судами як адміністративними судами, окружними адміністративними судами, апеляційними адміністративними судами, Вищим антикорупційним судом та Верховним Судом. При цьому вказані суди наділено законом різним обсягом компетенції щодо розгляду адміністративних справ. Отже, для визначення компетентного адміністративного суду при розгляді конкретної справи недостатньо лише встановити віднесення її до предметної адміністративної юрисдикції. Необхідно встановити компетенцію конкретного суду щодо розгляду адміністративних справ з урахуванням інстанційності та територіальності побудови системи судоустрою. Зазначеним й обумовлено існування поряд з предметною ще двох різновидів адміністративної юрисдикції - інстанційної та територіальної.

Під інстанцією розуміється суд (чи його структурний підрозділ), який виконує певну функцію, що пов'язана з розглядом адміністративних справ і характеризується особливим процесуальним порядком відкриття провадження, розгляду справи, предметом розгляду, складом суду та підсумковим процесуальним актом. Кодексом адміністративного судочинства України передбачено у адміністративному судочинстві наступні інстанції: першу, апеляційну, касаційну. Таким чином, правила інстанційної юрисдикції дозволяють визначити компетенцію щодо вирішення адміністративної справи різних ланок судової системи на підставі виконуваних ними функцій.

При виробленні правил інстанційної юрисдикції щодо більшості справ дотримується принцип, за яким одній ланці судової системи має відповідати одна інстанція. Це, зокрема, сприяє зрозумілості системи адміністративних судів для пересічного громадянина; забезпечує рівність можливостей щодо

оскарження судових рішень шляхом забезпечення для розгляду більшості адміністративних справ однакової кількості судових інстанцій з тим, щоб право особи на перегляд судового рішення необґрунтовано не обмежувалося; сприяє інстанційній спеціалізації суддів судів різних ланок, що підвищує якість перегляду адміністративних справ. Проте, особливості деяких адміністративних справ потребують їхнього розгляду по першій інстанції судами вищестоячих ланок судової системи (апеляційними адміністративними судами чи навіть Верховним Судом) і апеляційного перегляду судових рішень у певних справах Верховним Судом.

За правилами інстанційної юрисдикції як суди першої інстанції адміністративні справи розглядають:

- місцеві загальні суди як адміністративні суди. Відповідно до ч. 1 ст. 20 КАС України місцевими загальними судами як адміністративними судами розглядаються справи:

а) з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;

б) пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму, а саме: щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій; уточнення списку виборців; оскарження дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори та референдум; оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених осіб;

в) пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, а саме: щодо примусового повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства; примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; затримання іноземців або осіб без громадянства до вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

г) з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у вищенаведених різновидах адміністративних справ;

г) щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію

жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»;

- окружні адміністративні суди, що розглядають усі адміністративні справи окрім тих справ, розгляд яких по першій інстанції здійснюється місцевими загальними суди як адміністративними судами, Вищим антикорупційним судом, апеляційними адміністративними судами, Верховним Судом (ч. 2 - 3 ст. 20, ч. 2 - 4 ст. 22 КАС України). Крім того, якщо справа щодо однієї з вимог повинна розглядатися окружним адміністративним судом, а щодо іншої вимоги (вимог) - місцевим загальним судом як адміністративним судом - така справа розглядається окружним адміністративним судом (ч. 3 ст. 21 КАС України);

- Вищий антикорупційний суд, що розглядає справи про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» - про стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 3 ст. 20, ч. 1 ст. 283-1 КАС України);

- апеляційні адміністративні суди. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КАС України апеляційним адміністративним судом в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як судом першої інстанції розглядаються справи: щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності Центральної виборчої комісії, дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб; про заборону політичної партії. Відповідно до ч. 3 ст. 22 КАС України апеляційними адміністративними судами як судами першої інстанції розглядаються справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, а також справи за участю суб'єктів владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спори, що виникають у зв'язку з проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу. Крім того, якщо справа щодо однієї з вимог повинна розглядатися апеляційним адміністративним судом, а щодо іншої вимоги (вимог) - місцевим загальним судом як адміністративним судом або окружним адміністративним судом - така справа розглядається апеляційним адміністративним судом (ч. 4 ст. 21 КАС України);

- Верховний Суд. Відповідно до ч. 4 ст. 22 КАС України Верховним Судом як судом першої інстанції розглядаються справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рішень, дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів Вищої ради правосуддя, щодо питань обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя, звільнення їх з таких посад, бездіяльності Кабінету Міністрів

України щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою. Крім того, якщо у провадженні одного або декількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції (ч. 1 ст. 290 КАС України).

За правилами інстанційної юрисдикції як суди апеляційної інстанції адміністративні справи розглядають:

- апеляційні адміністративні суди, які переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції (ч. 1 ст. 23, ч. 1 ст. 292 КАС України);

- Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду, що переглядає в апеляційному порядку судові рішення Вищого антикорупційного суду у справах про стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 4 ст. 23, ч. 8 ст. 283-1 КАС України);

- Верховний Суд, який переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних адміністративних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції (ч. 2 ст. 23, ч. 6 ст. 267, ч. 3 ст. 278, ч. 2 ст. 292 КАС України);

- Велика Палата Верховного Суду, яка переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції (ч. 3 ст. 23, ч. 5 ст. 266, ч. 3 ст. 278, ч. 4 ст. 285, ч. 11 ст. 290, ч. 3 ст. 292 КАС України).

За правилами інстанційної юрисдикції судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів як суд касаційної інстанції переглядає Верховний Суд (ст. 24, ст. 327 Кодексу адміністративного судочинства України).

5. Територіальна юрисдикція та її різновиди. Для визначення суду, що розглядатиме адміністративну справу як суд першої інстанції недостатньо лише визначити, суд якої ланки судової системи вповноважений на розгляд таких справ по першій інстанції за правилами інстанційної юрисдикції. Необхідно визначити конкретний суд з проміж судів однієї ланки - місцевих загальних судів, окружних адміністративних судів чи апеляційних адміністративних судів (у випадку, коли вони розглядають адміністративну справу як суди першої інстанції) відповідно до територіальних меж юрисдикції певного суду (території, на яку поширюється компетенція суду), що й досягається за допомогою правил територіальної підсудності.

КАС України, залежно від місцезнаходження сторін, характеру спірних правовідносин, наявності зв'язку між справами, встановлено декілька різновидів територіальної підсудності:

- альтернативну територіальну підсудність;
- територіальну підсудність за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача;
- територіальну підсудність за місцем місцезнаходженням позивача;
- виключну територіальна підсудність;
- підсудність справ у яких однією стороною є суд чи суддя;
- територіальну підсудність за зв'язком справ.

6. Тимчасові зміни правил територіальної юрисдикції у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами. При визначенні територіальної юрисдикції адміністративних справ слід врахувати, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами справи, на які поширюється територіальна юрисдикція такого суду розглядаються іншими судами того самого рівня. Задля забезпечення можливості розгляду таких справ законодавець запровадив правила щодо тимчасової зміни територіальної юрисдикції. Відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду територіальна юрисдикція такого суду передається до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду.

7. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції визначено ст. ст. 29, 318, 353 КАС України.

Відповідно до ч. 1 ст. 29 КАС України суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо:

- 1) до початку розгляду справи по суті задоволено клопотання відповідача, зареєстроване у встановленому законом порядку, місце проживання (перебування) якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання (перебування);
- 2) при відкритті провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;
- 3) після відкриття провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

- 4) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;
- 5) ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу адміністративного суду, який розглядав справу;
- 6) однією із сторін у справі є суд, в якому розглядається справа, або суддя цього суду;
- 7) справа підлягає розгляду як зразкова у порядку, визначеному статтею 290 КАС України.

Тема 5. Учасники адміністративного процесу

1. Поняття та види учасників адміністративного процесу.
2. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Заяви по суті справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.
3. Сторони.
4. Треті особи.
5. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
6. Представництво в адміністративному процесі.
7. Помічник судді.
8. Секретар судового засідання.
9. Судовий розпорядник.
10. Свідок.
11. Експерт.
12. Експерт з питань права.
13. Спеціаліст.
14. Перекладач.

Основний зміст

1. Поняття та види учасників адміністративного процесу. Учасником адміністративного процесу є особа, яку наділено процесуальними правами та обов'язками при розгляді адміністративних справ та яка вступає до адміністративного процесу для захисту своїх прав та законних інтересів, захисту прав та законних інтересів інших осіб, або з ціллю сприяння здійсненню адміністративного процесу. Учасник адміністративного процесу може вчиняти процесуальні дії, спрямовані на досягнення мети процесу, хоча б в одній зі стадій адміністративного процесу.

Класифікацію учасників адміністративного процесу здійснюють за різними критеріями. Виходячи з положень Глави 4 КАС України можна дійти

висновку, що законодавець провів поділ учасників адміністративного процесу за двома критеріями: наявність юридичної заінтересованості у результатах розв'язання адміністративної справи та можливість виступати в процесі в інтересах інших осіб від власного імені. Виходячи з цього, учасників адміністративного процесу можна поділити на три групи: учасники справи; представники; інші учасники адміністративного процесу.

2. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Заяви по суті справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами. Учасники справи - особи, яких наділено процесуальними правами та обов'язками при розгляді адміністративних справ та які вступають до адміністративного процесу від власного імені для захисту своїх прав та законних інтересів, захисту прав та законних інтересів інших осіб.

Учасниками справи є сторони та треті особи. У якості учасників справи також можуть виступати органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Ще один з різновидів учасників справи - це особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Характер юридичної заінтересованості в адміністративній справі не є однаковим для всіх учасників справи. Сторони та треті особи мають, як матеріально-правовий, так і процесуально-правовий інтерес в результатах розгляду справи. Такий самий характер заінтересованості мають особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб мають процесуально-правовий інтерес в результатах розгляду справи (так само як і представники).

Учасники справи повинні володіти адміністративною процесуальною правосуб'єктністю. Відомо, що наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності є найважливішою ознакою учасника адміністративного процесу і, як наслідок, однією з передумов виникнення правовідносин, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Аналіз положень ст. 43 КАС України дає підстави вважати, що адміністративна процесуальна правосуб'єктність - це категорія, що містить в собі адміністративну процесуальну правоздатність та адміністративну процесуальну дієздатність.

Здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами).

Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права

та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спрах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь.

Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить органам державної влади, іншим державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам).

Наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності дає змогу особам, які беруть участь у справі використовувати процесуальні права та обов'язки, закріплені в законодавстві для досягнення тих цілей, що стоять перед ними при вступі в процес.

В ч. 3 ст. 44 КАС України встановлено основні процесуальні права учасників справи. Цей перелік визначений для всіх осіб цієї групи, та в ньому містяться два види процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі: змагальні та диспозитивні. Існування цих двох груп процесуальних прав відображає дію принципів змагальності та диспозитивності в адміністративному процесі.

Змагальні права - це надані законом можливості особи, яка бере участь у справі, доводити свою позицію перед судом та спростовувати позиції інших осіб, які беруть участь у справі. Диспозитивні права - це встановлені в законі можливості особи, яка бере участь у справі розпоряджатися своїми вимогами щодо предмету спору на свій розсуд.

При розгляді справи учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи.

Заявами по суті справи є (ч. 2, 5 ст. 159, ч. 3 ст. 165 КАС України):

- позовна заява;
- відзив на позовну заяву (відзив);
- відповідь на відзив;
- заперечення;
- пояснення третьої особи щодо позову або відзиву;
- відповідь на такі пояснення третьої особи щодо позову або відзиву;
- додаткові пояснення щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи.

справи.

Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову.

Учасники адміністративного процесу та їхні представники повинні

добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається.

З урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати зловживання процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

3. Сторони. Сторонами в адміністративному процесі є особи, публічно-правовий спір між якими становить предмет розгляду та розв'язання адміністративним судом. Сторони характеризуються деякими особливими рисами, які у сукупності дозволяють відрізнити їх від інших категорій учасників адміністративного процесу.

По-перше, сторони виступають головними учасниками в адміністративному провадженні, без яких не можливий сам процес.

По-друге, сторони в адміністративному процесі, як і всі особи, що беруть участь у справі, мають юридичний інтерес в результаті вирішення справи. Цей інтерес має особистий, як матеріальний, так і процесуальний характер.

По-третє, характерною рисою сторін є також те, що процес в адміністративній справі ведеться від імені та в інтересах сторін, навіть у тому випадку коли справу порушує не особисто позивач, а інші особи в його інтересах або сторони особисто не беруть участі в процесі.

По-четверте, суд ухвалює рішення у справі саме з приводу справи сторін.

По-п'яте, на сторони поширюються всі правові наслідки судового рішення.

По-шосте, саме сторони як правило несуть судові витрати у справі.

Сторонами в адміністративному процесі в усіх справах, що містять

публічно-правовий спір, є позивач та відповідач.

Позивач - це особа, на захист прав, свобод та інтересів або на виконання повноважень якої подана позовна заява до адміністративного суду.

Позивачем в адміністративній справі у відповідності до ч. 2 ст. 46 КАС України можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень.

Законодавець по суті встановлює два види позивачів. До першого виду відносяться особи, на захист прав, свобод та інтересів яких розпочинається адміністративний процес. До другого виду відносяться суб'єкти владних повноважень, на виконання повноважень яких може бути розпочатий адміністративний процес.

Відповідачем в адміністративній справі, відповідно до ч. 3 та 4 ст. 46 КАС України є суб'єкт владних повноважень. Громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, громадські об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень:

- 1) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання;
- 2) про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання;
- 3) про затримання іноземця або особи без громадянства чи примусове видворення за межі території України;
- 4) про встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);
- 5) в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом.

Відповідач не звертається до суду, останній притягує його до участі у справі, при цьому згода відповідача на це не є обов'язковою.

Для забезпечення виконання своїх процесуальних функцій сторони в адміністративному процесі мають рівні процесуальні права та обов'язки, що означає, що їм надано рівні можливості щодо відстоювання своєї позиції в ході розгляду адміністративної справи.

Позивач і відповідач відносяться законодавцем до учасників справи. Це означає, насамперед, що вони володіють тими ж самими правами та мають ті самі обов'язки, що й учасники справи. Перелік цих процесуальних прав та обов'язків наведений у ст. 44 КАС України.

Проте сторони займають особливе, як було зазначене вище, головне положення при розгляді справи, тому вони наділяються додатковими, специфічними та досить важливими процесуальними правами. Завдяки таким процесуальним правам сторони можуть істотно впливати на хід справи. До основних процесуальних прав позивача можна віднести наступні (здебільшого диспозитивні):

- 1) на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову (ч. 1 ст. 47

КАС України);

2) змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання або не пізніше ніж за п'ять днів до першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Розмір позовних вимог - це кількісна характеристика позовних вимог (наприклад, виражена у грошовій сумі) (ч. 1 ст. 47 КАС України);

3) відкликати позовну заяву, подавши відповідну заяву до відкриття провадження в адміністративній справі (п. 2 ч. 4 ст. 169 КАС України);

4) заявити клопотання про залишення позову без розгляду до початку розгляду справи по суті (п. 5 ч. 1, ч. 2 ст. 240 КАС України);

5) примирення на будь-якій стадії судового процесу (ч. 5 ст. 47 КАС України);

6) право вимагати виконання рішення після набрання ним законної сили або у разі можливості його негайного виконання;

та ін.

Деякі з зазначених прав має і відповідач, крім того, відповідач в адміністративному судочинстві має ще наступні диспозитивні права:

1) визнати адміністративний позов повністю або частково (ч. 4 ст. 47 КАС України). Визнання позову розглядається у якості одностороннього волевиявлення відповідача, що спрямоване на врегулювання спору. Наслідками часткового визнання адміністративного позову відповідачем і прийняття його судом є ухвалення судового рішення про задоволення визнаних відповідачем позовних вимог. При повному визнанні відповідачем адміністративного позову і прийнятті його судом, ухвалюється рішення суду про задоволення адміністративного позову;

2) подати відзив на позовну заяву (ч. 4 ст. 47 КАС України). У відзиві викладаються заперечення. Заперечення проти адміністративного позову - це головний спосіб захисту відповідача від вимог, висунутих позивачем;

3) відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень, може пред'явити зустрічний позов (ч. 8 ст. 47 КАС України).

Одним з важливих прав сторін є можливість закінчити адміністративну справу на будь-якій стадії адміністративного процесу примиренням. Позивач та відповідач можуть піти на взаємні поступки у справі та повністю або частково врегулювати спір на цій основі. Таким чином, сторони можуть досягти примирення, яке є їх двостороннім волевиявленням, націленим на врегулювання спору шляхом взаємних поступок.

Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень.

У разі примирення сторін суд постановляє ухвалу про закриття

провадження у справі, в якій фіксуються умови примирення.

Сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

Розпорядження сторонами своїми диспозитивними правами повинно перебувати під пильним наглядом суду, оскільки спір між двома сторонами в публічно-правовій сфері може стосуватися інтересів держави, територіальної громади, великого кола осіб тощо. Тому законодавець передбачив обставини, при наявності яких адміністративний суд не прийматиме відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнаватиме умов примирення сторін. Відповідно до ч. 6 ст. 47 суд не приймає відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

В КАС України не міститься прямої вказівки на наявність інституту процесуальної співучасті в адміністративному судочинстві, проте, аналіз деяких норм КАС України дозволяє зробити висновок про існування в адміністративному процесі цього процесуального інституту.

Зазвичай під процесуальною співучастю розуміють участь в одній справі з боку позивача або відповідача кількох осіб.

В юридичній літературі вказується на те, що виникненню процесуальної співучасті в процесі взагалі та в адміністративному процесі зокрема повинні передувати певні обставини. Цими обставинами є матеріальні спірні правовідносини, які виникають внаслідок конкуренції застосування фізичними (юридичними) особами наданих їм публічних прав або виконання ними обов'язків публічно-правового характеру, а також у зв'язку із зіткненням правових інтересів цих осіб.

Процесуальну співучасть необхідно відрізнити від участі у справі декількох позивачів або відповідачів в результаті заміни неналежної сторони. В ході розгляду адміністративної справи суд може з'ясувати, що одна з сторін, що беруть участь у справі, є неналежною. Правове регулювання заміни неналежної сторони в адміністративному судочинстві здійснюється нормами ст. 48 КАС України.

Говорячи про процесуальне положення сторін, необхідно також вказати на те, що законодавець передбачив можливість процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві (ст. 52 КАС України). Процесуальним правонаступництвом вважають заміну сторони або третьої особи в спірних правовідносинах в разі їх вибуття з адміністративної справи.

У разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії судового процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив. Процесуальне правонаступництво можливе на будь-якій стадії

адміністративного процесу, включаючи стадію звернення судового рішення до виконання в адміністративній справі.

Необхідно відрізнити заміну неналежної сторони від процесуального правонаступництва.

По-перше, правовою підставою заміни неналежної сторони в адміністративному судочинстві є ст. 48 КАС України, а правовою підставою процесуального правонаступництва - ст. 52 КАС України.

По-друге, заміна неналежної сторони можлива лише відносно сторін публічно-правового спору, в той час, як процесуальне правонаступництво може бути застосовано відносно сторін і третіх осіб.

По-третє, при заміні неналежної сторони, остання не була суб'єктом спірних правовідносин, в той час, як при процесуальному правонаступництві сторона або третя особа, яку замінюють, була суб'єктом спору.

По-четверте, при заміні сторони дії неналежної сторони для належної не викликають ніяких правових наслідків. При процесуальному правонаступництві всі процесуальні дії, що були здійснені попередником, є обов'язковими для наступника.

По-п'яте, заміна неналежної сторони можлива лише у суді першої інстанції, а процесуальне правонаступництво на будь-якій стадії процесу.

По-шосте, при заміні неналежної сторони процес починається спочатку, а при процесуальному правонаступництві продовжується.

4. Треті особи. Публічно-правовий спір, що розглядається адміністративним судом, може бути пов'язаний з такими правовідносинами, суб'єктами яких є особи, які не приймають участі в спорі. Таким чином, рішення, прийняте судом у справі може вплинути на правове становище цих осіб. Участь у процесі таких осіб, які визнаються третіми особами, є одним з важливих засобів встановлення істини у справі, засобом реалізації права на захист третіх осіб та сторін, а також засобом забезпечення винесення судом законних та обґрунтованих судових рішень. Третіми особами визнаються учасники адміністративного процесу, які вступають у вже відкриту в суді адміністративну справу між сторонами для захисту особистих прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Треті особи мають юридичний інтерес в результатах розгляду судом справи. Позиція третіх осіб у справі обумовлена тим, що вони намагатимуться, щоб суд виніс таке судове рішення у справі, яке б відповідало їх інтересам, що залежать від існуючих між ними і сторонами правовідносин, або ж зміною їх на свою користь. В адміністративному процесі беруть участь два види третіх осіб: треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору - це учасники адміністративного процесу, які вступають у вже відкриту в суді адміністративну справу, пред'явивши позов на предмет спору до однієї або обох сторін, з метою захисту особистих прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав

та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Характерними рисами третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги є те, що:

- вони вступають у процес, який вже порушено;
- вони заявляють самостійні вимоги на предмет спору - задоволення позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача.;
- їх інтереси повністю або частково суперечать інтересам однієї або обох сторін;
- вони втручаються в спір між сторонами, що вже виник;
- вони вступають у справу, пред'явивши адміністративний позов до однієї або до обох сторін.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, пред'явивши позов до однієї або обох сторін.

У разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, розгляд адміністративної справи за клопотанням учасника справи починається спочатку.

Другим видом третіх осіб є треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Це учасники адміністративного процесу, які вступають у вже відкриту в суді адміністративну справу на стороні позивача або відповідача з метою захисту особистих прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин. Одна й та ж сама особа може брати участь в адміністративному процесі у якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на боці тільки однієї сторони. Підставою виникнення юридичного інтересу в третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, є її допроцесуальний зв'язок з однією із сторін адміністративної справи в яку вона вступає. При розв'язанні питання про вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, суд повинен перевірити існування між цією особою та однією із сторін правових відносин і можливість впливу рішення суду у справі між сторонами на цю особу. Треба зазначити, що ухвалене судом рішення у справі за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, може наперед вирішити наслідки взаємовідносин між сторонами та цими третіми особами, тобто вплинути на їх права та обов'язки щодо однієї із сторін.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки.

Вони можуть бути залучені до участі у справі також за клопотанням учасників справи.

Якщо адміністративний суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до судового розгляду встановить, що судові рішення може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не має наслідком розгляд адміністративної справи спочатку.

У заявах про залучення третіх осіб і у заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах третіх осіб належить залучити до участі у справі.

Про залучення третіх осіб до участі у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі.

Наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору - ст. 50 КАС України. Якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони.

Права та обов'язки третіх осіб:

1. Крім прав та обов'язків, визначених у статті 44 КАС України, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають права позивача.

2. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, мають права та обов'язки, визначені у статті 44 КАС України.

5. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб виступають особливим різновидом учасників справи. Мають тільки процесуальний інтерес у результатах розгляду справи, виступаючи від на захист інтересів інших осіб власного імені. До таких органів та осіб відносяться:

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- прокурор;
- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- юридичні особи;

- фізичні особи.

Процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб - ст. 54 КАС України. Мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням. Відмова органів та осіб, визначених яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, від позову або зміна позовних вимог не позбавляє особу, в інтересах якої подано позовну заяву, права вимагати від суду розгляду справи, вирішення позову в попередньому обсязі. Якщо фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подано позовну заяву, не підтримує заявлені позовні вимоги, суд залишає позовну заяву без розгляду. Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті. Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, які не брали участі у справі, з метою вирішення питання про наявність підстав для подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд рішення за нововиявленими або виключними обставинами, вступу в розгляд справи за позовом (заявою) іншої особи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи в адміністративному суді та робити їх копії.

6. Представництво в адміністративному процесі. У ст. 59 Конституції України передбачається право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Відповідно до ч. 4 та 5 ст. 131-2 Конституції України виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

В адміністративному судочинстві ці положення деталізуються в ст. 55 КАС України, де передбачається можливість сторони, третьої особи в адміністративній справі, а також особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника.

Юридична особа незалежно від порядку її створення, суб'єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, беруть участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи, суб'єкта владних повноважень), або через представника. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган

державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника.

Таким чином, КАС України передбачає інститут процесуального представництва в адміністративному судовому процесі. Представництво можливе у будь-якій адміністративній справі, що розглядається судом на всіх стадіях адміністративного судочинства.

Під адміністративно-процесуальним представництвом розуміють правовідносини, у яких одна особа (представник) на підставі повноважень, наданих їй договором або законом, вчиняє в адміністративному процесі процесуальні дії від імені та в інтересах сторони, третьої особи, спрямовані на захист та реалізацію їх прав та інтересів у публічно-правовій сфері.

Процесуальне представництво поділяють за підставами виникнення на договірне (добровільне, факультативне) та законне (необхідне, обов'язкове) представництво.

Законне (необхідне, обов'язкове) процесуальне представництво виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів як спорідненість, усиновлення, встановлення опіки чи піклування тощо. Воно здійснюється батьками, опікунами, піклувальниками (ст. 56 КАС України).

Права, свободи та інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати в суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі у таких справах відповідно неповнолітніх осіб, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Суд з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, та які беруть участь у справі, може залучити до участі у справі їхніх законних представників.

Законний представник самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах.

Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам, які відповідно до закону мають право здійснювати представництво в

суді.

Якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд може залучити до участі у справі відповідний орган чи особу, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Договірне (добровільне, факультативне) представництво виникає на підставі добровільно укладеного договору доручення, трудового договору, членства в громадській організації та з інших підстав пов'язаних з волевиявленням особи. Воно може здійснюватися адвокатами, юрисконсультами та іншими працівниками підприємств, установ, організацій; уповноваженими організацій, яким надано право захищати права й інтереси інших осіб; співучасниками та іншими особами, які допущені судом до виконання функцій представника.

Відповідно до ст. 57 КАС України представником у суді може бути

- законний представник;
- адвокат;
- фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність - у справах незначної складності та в інших випадках, визначених КАС України;
- посадові особи органів або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, крім випадків, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі.

Одна й та сама особа може бути одночасно представником або декількох позивачів, або декількох відповідачів, або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними.

Особи, які не можуть бути представниками (ст. 58 КАС України):

- особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок, або є помічником судді, що розглядає справу.
- особа, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя;
- судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, крім випадків, коли вони діють від імені відповідних органів, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законні представники сторони чи третьої особи.

Повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами:

- 1) довіреністю фізичної або юридичної особи;
- 2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна.

Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою.

У разі задоволення заявленого клопотання щодо посвідчення довіреності фізичної особи на ведення справи, що розглядається, суд без виходу до нарадчої

кімнати постановляє ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи.

Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення.

Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером.

Оригінали документів, що підтверджують повноваження представників, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом порядку, приєднуються до матеріалів справи.

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Порядок консульської легалізації встановлюється Міністерством закордонних справ України (ст. 54 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р.) та Інструкцією про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном, затвердженої наказом Міністерства закордонних справ України від 4 червня 2002 р. № 113, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 26 червня 2002 р. № 535/6823. Разом із тим, згідно зі ст. 3 Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, 1961 р., єдиною формальною процедурою, яка може вимагатися для посвідчення автентичності підпису або якості, в якій виступала особа, що підписала документ, автентичності відбитку печатки або штампа, яким скріплено документ, є проставлення апостиля компетентними органами держави, в якій документ був складений. Отже, документ, на якому проставлено апостиль, не потребує жодного додаткового оформлення чи засвідчення і може бути використаний у будь-якій іншій державі-учасниці Конвенції. Водночас Україна є учасницею окремих міжнародних договорів, якими скасовуються будь-які додаткові засвідчення офіційних документів, що подаються до установ держав-учасниць такого Договору. Такими є договори про правову допомогу між Україною та Грузією, Молдовою, Узбекистаном, Литвою, Латвією, Естонією, Чехією, Угорщиною, Польщею, Монголією, Македонією, В'єтнамом, КНР та іншими. У

відносинах між Україною та країнами СНД чинною є Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. Згідно зі ст. 13 цієї Конвенції та міжнародними договорами про правову допомогу документи, які на території однієї з Договірних Сторін розглядаються як офіційні та користуються на території інших Договірних Сторін, є доказовою силою офіційних документів.

Повноваження представника в суді (ст. 60 КАС України):

Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки.

Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері.

Про припинення представництва або обмеження повноважень представника за довіреністю має бути повідомлено суду шляхом подання письмової заяви.

Підстави і порядок припинення представництва за довіреністю, сКАС України відмови представника від наданих йому повноважень визначаються Цивільним кодексом України.

7. Помічник судді. Ст. 61 КАС України містить перелік інших учасників судового процесу, спільним для яких є те, що вони не мають юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи. До них відносяться: помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст. Необхідно додати, що до цієї групи може бути віднесено також державного виконавця. На підставі ст. ст. 254, 377, 378, 379 КАС України - на стадії звернення судового рішення до виконання до суду може звернутися державний виконавець. Саме ознака наявності юридичного інтересу в результаті справи первісно відрізняє цих осіб від учасників справи та представників.

Помічник судді - ст. 62 КАС України. Кожний суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.

Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років.

Судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді. Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді.

Помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. Для цього помічник судді:

1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної

справи, виконавчих документів;

2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;

3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження.

8. Секретар судового засідання. Секретар судового засідання - ст. 63 КАС України. Секретар судового засідання виконує цілу низку важливих функцій не тільки в ході судового засідання, а й за його межами:

1) здійснює судові виклики і повідомлення;

2) перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судовому засіданні, хто з учасників судового процесу бере участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головуючому;

3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведення судового засідання в режимі відеоконференції;

4) забезпечує ведення протоколу судового засідання;

5) забезпечує оформлення матеріалів адміністративної справи;

6) виконує інші доручення головуючого у справі.

Перелік повноважень секретаря судового засідання не є вичерпним. В КАС України містяться також деякі інші його обов'язки, наприклад, обов'язок скласти протокол про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення (ст. 233 КАС України).

Необхідно також зазначити, що секретар судового засідання виконує функції судового розпорядника в разі відсутності останнього в судовому засіданні. Тобто є підстави вважати, що законодавець мав на увазі те, що в справах, які не визначаються складністю, секретар судового засідання здійснює також обов'язки судового розпорядника.

9. Судовий розпорядник. Введення цього учасника в адміністративний процес покликане забезпечити численні організаційні аспекти судового засідання. У відповідності зі ст. 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у кожному суді діє служба судових розпорядників. Основним призначенням судового розпорядника є забезпечення додержання особами, що знаходяться в суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні, тощо. Судові розпорядники призначаються на посаду і звільняються з посади керівником апарату відповідного суду.

Треба зазначити, що перелік обов'язків судового розпорядника, наведений у ч. 2 ст. 64 КАС України, дає підстави вважати, що ці обов'язки носять переважно організаційний, технічний характер. Найважливішими з них є:

- забезпечення належного стану зали судового засідання і запрошення до неї учасників адміністративного процесу;

- слідування за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;
- виконання розпорядження головуєчого про приведення до присяги перекладача, експерта тощо.

Ми вважаємо, що судового розпорядника наділено владними повноваженнями, оскільки вимоги, пов'язані з виконанням його обов'язків, є обов'язковими для осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інших осіб, присутніх у залі судового засідання. Перелік обов'язків судового розпорядника, закріплений у КАС України, не є вичерпним і в ньому передбачена можливість виконання судовим розпорядником інших різноманітних розпоряджень головуєчого, пов'язаних із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи. Присутність в судовому засіданні судового розпорядника безумовно створює максимально сприятливі умови для всебічного та ефективного розгляду адміністративної справи. Діяльність судового розпорядника дозволяє секретарю судового засідання зосередити всі свої зусилля на повному фіксуванні судового засідання технічними та іншими засобами, бо в разі відсутності судового розпорядника, як вже зазначалося, його функції виконує секретар судового засідання.

10. Свідок. Свідком у суді може виступати кожна особа, яка володіє відомостями про обставини, що належить з'ясувати у справі. Поняття «кожна особа» підкреслює прагнення законодавця надати можливість суду отримати якомога більше відомостей по справі з метою її повного та всебічного розгляду, та як наслідок цього, в законі відсутні прямі обмеження за ознаками віку свідка, його родинних або інших близьких стосунків з особами, які беруть участь у справі.

Аналіз положень ст. 65 КАС України, що регулює процесуальне положення свідка в адміністративному судовому процесі, дає змогу стверджувати, що свідком може бути дієздатна фізична особа, яка не перебуває на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі, а також здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати обставини, що мають значення для справи та давати з цього приводу показання.

Таким чином, перш за все законодавець підкреслив те, що свідком повинна виступати дієздатна фізична особа.

Проте, ст. 214 КАС України передбачає допит адміністративним судом малолітніх і неповнолітніх свідків, тобто свідком може бути і неповнолітня особа, яка не володіє повним обсягом дієздатності, але судом обов'язково враховується вік неповнолітнього, рівень його розвитку та здатність сприймати обставини, що мають значення для справи. Уявляється, що залучення неповнолітніх до участі в процесі у якості свідків можливе лише тоді, коли за якихось обставин цього не можна уникнути.

Незважаючи на те, що законодавець закріплює досить широкий круг осіб, які можуть бути допитані як свідки в ст. 66 КАС України зафіксований перелік

осіб, які за різноманітними обставинами не можуть залучатися у якості свідків. До них відносяться:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості;

3) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

Перелік осіб, які не можуть залучатися як свідки, не є вичерпним. Пунктом 5 ч. 1 ст. 66 КАС України передбачено також обмеження щодо інших осіб, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди. Наприклад, відповідно до п. 2 ч.1 ст. 23 Закону України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність” забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом. Також, особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника.

Свідок має право відмовитись від дачі показань тільки за тих підстав, що передбачені законодавством. Отже, хоча родинні, або інші близькі відносини не є обмеженням для залучення осіб у якості свідків, проте законом передбачена можливість фізичної особи відмовитися від дачі показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.

Свідок, який з'явився на вимогу суду, та відмовляється давати показання, зобов'язаний повідомити причини відмови.

Свідок викликається в судове засідання з ініціативи суду або учасників справи. Учасник справи, заявляючи клопотання про виклик свідка, повинен зазначити його ім'я, місце проживання (перебування), роботи чи служби та обставини, щодо яких він може дати показання.

Основним обов'язком свідка є те, що він повинен з'явитися до суду за його викликом і дати правдиві показання про відомі йому обставини.

Виконання обов'язку з'явитися до суду забезпечується юридичним примусом. По-перше, у разі нез'явлення свідка до судового засідання, суд може вирішити питання про привід свідка. Здійснення приводу регулюється ст. 148 КАС України. Крім цього, в законодавстві передбачена також адміністративна відповідальність свідка. Так ст. 185-3 КпАП України встановлює за неповагу до суду, одним з проявів якої є злісне ухилення від явки в суд свідка, накладення штрафу від шести до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

У разі неможливості прибуття до суду та участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд. Це, звичайно, звільняє свідка від несприятливих наслідків. Треба зазначити також, що законом передбачається з виняткових обставин допит свідка за місцем його проживання (перебування) - якщо свідок не може прибути у судово засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин - в порядку виконання судових доручень про збирання доказів - ст. 83 КАС України.

До основних процесуальних прав свідка в адміністративному процесі відносяться:

- право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє;
- право користуватися письмовими записами - лише в тих випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті. Ці записи подаються суду та учасникам справи і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду;
- право відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом;
- право брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції
- за відсутності заперечень учасників справи або незалежно від заперечень учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин;
- право на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

В законодавстві встановлена кримінальна відповідальність свідка за завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК України) або за відмову від давання показань з непередбачених законом підстав (385 КК України).

11. Експерт. Експертом в адміністративному процесі є фізична особа, яка має необхідні спеціальні знання, відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу» та якій доручено судом або учасником справи дати висновок з питань, які виникли під час розгляду справи і стосуються сфери

її спеціальних знань, за результатами дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Експерт в адміністративному процесі - це особа:

- яка має необхідні знання;
- якій доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи;
- яка дає висновок шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.

Закон України "Про судову експертизу" від 25 лютого 1994 року встановлює вимоги до особи, яка може бути судовим експертом, щоб гарантувати її спроможність здійснювати судово-експертну діяльність.

- судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань;
- судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності;
- до проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами (а такими є: криміналістичні, судово-медичні і судово-психіатричні експертизи), можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності;
- особа або орган, які призначили судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів. Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань.

- не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також особи, які мають судимість, або на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

Таким чином, суд повинен обирати експерта насамперед із судових експертів, що внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів, а за відсутності таких - із інших фахівців, які володіють відповідною галуззю знань. І це виправдано, адже атестація проводиться з типових видів судових експертиз, але у практиці можуть бути випадки, коли необхідні спеціальні

знання у тій галузі, у якій атестація судових експертів поки що не проводиться.

Треба зазначити, що правове положення експерта врегульоване крім Закону України «Про судову експертизу», також низкою нормативних актів підзаконного характеру: Наказом Міністерства юстиції України від 30 грудня 2011 р. «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України»; Наказом Міністерства юстиції України від 03 березня 2015 р. «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів»; Наказом Міністерства юстиції України від 29 березня 2012 р. «Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» та ін.

Обов'язки експерта:

- провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;
- з'явитися до суду за викликом суду та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відео конференції;
- у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт - невідкладно подає суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями;
- забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей:

- 1) призначений судом експерт має одержати на його проведення відповідний дозвіл суду, який оформляється ухвалою;
- 2) залучений учасником справи експерт має повідомити відповідного учасника справи про визначені цим Кодексом наслідки проведення такого експертного дослідження та одержати у такого учасника дозвіл на його проведення.

Експерту заборонено:

- передоручати проведення експертизи іншій особі;
- з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи;
- розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати;
- якщо експерт призначений судом - спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи

Експерт має право:

- 1) ознайомлюватися з матеріалами справи;
- 2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і

зразків, якщо експертиза призначена судом;

3) викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;

4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;

5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;

6) на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду;

7) відмовитися від надання висновку, якщо наданих на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою;

Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків або якщо він не володіє необхідними знаннями для виконання покладених на нього обов'язків.

У разі нез'явлення експерта до суду КпАП України у ч. 2 ст. 185-3 встановлює адміністративну відповідальність за злісне ухилення експерта від явки в суд у виді штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В законодавстві встановлюється кримінальна відповідальність експерта. Ст. 384 КК України передбачає покарання за завідомо неправдивий висновок експерта в суді. Ст. 385 КК України - за відмову експерта від виконання покладених на нього обов'язків без поважних причин.

12. Експерт з питань права. Експерт з питань права. Відповідно до ст. 69 КАС України як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права.

Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Учасники справи мають право подати до суду висновки експерта у галузі права щодо:

1) застосування аналогії закону чи аналогії права;

2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі.

Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних з

викликом до суду.

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Законодавець підкреслює, що висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

13. Спеціаліст. Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Таким чином, спеціаліст:

- володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів;
- може надавати консультації та технічну допомогу під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів.

Тобто спеціалістом є фахівець у певній галузі, який залучається для надання безпосередньої технічної допомоги суду та учасникам адміністративного процесу в ході доказування. Наприклад, у якості спеціаліста може бути залучений фахівець у галузі комп'ютерної, відеозаписувальної техніки тощо.

Ініціатором залучення спеціаліста до участі в адміністративному процесі для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій, виступає суд, який постановляє відповідну ухвалу. Ініціювати залучення спеціаліста можуть також учасники справи.

Законодавець підкреслює, що допомога спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновку експерта. В продовження цієї тези слід зазначити, що на відміну від висновку експерта, консультації та роз'яснення спеціаліста не є джерелом доказів. Вони лише допомагають суду та всім учасникам адміністративного процесу орієнтуватися в масиві інформації та вилучати з неї ті відомості, що стосуються справи. Це є однією з відмінностей між експертом та спеціалістом.

Спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

14. Перекладач. Перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми.

Ніяких інших вимог до особи перекладача ст. 71 КАС України не висуває. Тобто законодавець не встановлює прямих обмежень для виконання цієї функції. За загальним правилом, уявляється, що перекладачем може бути дієздатна фізична особа, здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати реальність та здійснювати переклад (за умови володіння мовою в обсязі, необхідному для перекладу у конкретній адміністративній справі).

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

Перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням учасника справи або призначається з ініціативи суду.

Перекладач має право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, право ставити питання з метою уточнення перекладу, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Ст. 185-3 КпАП України встановлює за ухилення перекладача від явки в суд.

Ст. 384 КК України - за завідомо неправдивий переклад, зроблений перекладачем в суді. Ст. 385 КК України - за відмову перекладача від виконання покладених на нього обов'язків без поважних причин.

Тема 6. Доказування і докази в адміністративному процесі

1. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.
2. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.
3. Поняття та види доказів в адміністративному процесі.
4. Засоби доказування.
5. Обов'язок доказування. Подання, витребування та забезпечення доказів.
6. Дослідження та оцінка доказів.

Основний зміст

1. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.

Вирішення адміністративних справ потребує встановлення всіх фактичних обставин, які підтверджують або спростовують наявність юридичних фактів, необхідних для застосування судом певної правової норми, або інших обставин, що мають значення для розгляду справи. Як відомо, виявлення фактичних обставин ситуації, яка потребує вирішення, за своєю природою є пізнанням невідомого, переходом від незнання до знання. Пізнання є процесом відображення у свідомості людини об'єктивної дійсності, що існує поза свідомістю і незалежно від суб'єкта пізнання. Цей складний процес включає в себе чуттєве сприйняття і абстрактне мислення, незалежно від того, що служить об'єктом пізнання: закономірність того чи іншого явища, дія і ефективність правової норми або звичайна життєва ситуація. Разом з цим, в залежності від конкретних цілей пізнання, особливостей методик, прийомів, які при цьому використовуються, в науці розрізняють три його різновиди: звичайне (життєве), спеціальне та наукове. Спеціальне спрямовано на виявлення фактичних обставин для вирішення певних практичних задач і відбувається в певних, завчасно встановлених формах, з використанням при цьому вже обумовлених прийомів.

Спеціальна пізнавальна діяльність, що спрямована на з'ясування дійсних обставин судової справи і здійснюється у правовій формі іменується у юриспруденції процесуальним доказуванням. Вона носить цілеспрямований характер, її завданням є вивчення тих фактичних обставин справи, які кладуться у підґрунтя судового рішення. Частиною процесуального доказування виступає адміністративно-процесуальне доказування (доказування у адміністративному судочинстві). Отже, адміністративно-процесуальне доказування (доказування у адміністративному судочинстві) - це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність суду та учасників адміністративного процесу по збиранню і закріпленню, дослідженню і оцінці доказів, що мають значення для вирішення адміністративної справи.

Адміністративно-процесуальне доказування, як різновид процесуальної діяльності, складається з наступних етапів:

збирання і закріплення доказів;
дослідження доказів;
оцінки доказів.

Збирання і закріплення доказів - діяльність суду та учасників адміністративного процесу щодо отримання та фіксації необхідних для вирішення адміністративної справи доказів. Збирання і закріплення доказів ґрунтується на нормативних приписах, якими визначено перелік джерел, з яких може бути отримана інформація, порядок її отримання, форма, в яку вона повинна втілюватися. Дослідження доказів - діяльність суду та учасників адміністративного процесу, що полягає у з'ясуванні смислу та інформаційного значення доказів. Тобто мова йде про сприйняття, вивчення інформації про факти, що містяться у передбачених законом засобах доказування, з'ясування факторів, що впливають на достовірність доказів, порівняння окремих доказів, ліквідацію протиріч між ними. Оцінка доказів - розумова діяльність суду, яка заснована на логічних законах і правових нормах та призводить до переконання про належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності для встановлення обставин, що мають значення для вирішення адміністративної справи. Процесуальна форма і правовий порядок збирання, закріплення, дослідження й оцінки доказів виступають як гарантії досягнення вірного знання про фактичні обставини адміністративної справи.

2. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.

Адміністративно-процесуальне доказування, як і будь-яка пізнавальна діяльність, має свій предмет. Предмет адміністративно-процесуального доказування - це коло обставин (фактів), які необхідно встановити по кожній адміністративній справі. Факти, що входять до предмету доказування, визначені в ч. 2 ст. 73 КАС України - це обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Предмет доказування конкретизується судом з урахуванням особливостей кожної адміністративної справи.

Обставини, включені в предмет доказування, підлягають доказуванню в суді. Проте певні обставини не потребують встановлення за допомогою доказів - вони є такими, що звільнені від доказування. Такі обставини визначені у ст. 78 КАС України.

По-перше, це безспірні факти - обставини, які визнаються сторонами. Безспірним, а отже й таким, що звільнений від доказування, факт стає якщо: проти того, щоб не доказувати безспірну обставину, не заперечують сторони; не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Обставини, які визнаються учасниками справи, зазначаються в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їх представників.

Відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка

відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або обставини, визнаної у результаті зловмисної домовленості її представника з іншою стороною. Про прийняття відмови сторони від визнання обставин суд постановляє ухвалу. У разі прийняття судом відмови сторони від визнання обставин вони доводяться в загальному порядку.

По-друге, це загальновідомі обставини - обставини, що відомі широкому колу осіб, в тому числі й складу суду. Таким чином, об'єктивність існування зазначених обставин очевидна. Як правило, такими обставинами виступають не дії, а події (наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС). Визнання факту загальновідомим здійснюється судом до прийняття рішення у справі. При цьому береться до уваги, що загальновідомість факту обумовлена обмеженістю в часі, просторі і за колом осіб. Обмеженість в часі пов'язана з природною властивістю людської пам'яті забувати події, їх деталі і хронологію. Обмеженість в просторі пов'язана з тим, що обставини можуть мати як світову відомість, так і регіональну і лише конкретний суд може визначити для конкретних обставин їх відомість на даній території. Загальновідомість пов'язана і з певним колом осіб, наприклад, коли певні факти відомі особам, які беруть участь у справі внаслідок їх професійної діяльності і суду, який володіє цією інформацією, що базується на практиці розгляду певних категорій справ. Загальновідомі обставини не потребують доказування незалежно від згоди сторін, оскільки вони достеменно відомі суду.

По-третє, це преюдиціальні факти. Преюдиційність ґрунтується на правовій властивості законної сили судового рішення і визначається його суб'єктивними і об'єктивними межами, за якими сторони та інші учасники справи, а також їх правонаступники не можуть знову оспорювати в іншому процесі встановлені судовим рішенням у такій справі правовідносини. Суб'єктивними межами є те, що в двох справах беруть участь одні й ті самі особи чи їх правонаступники, чи хоча б одна особа, щодо якої встановлено ці обставини. Об'єктивні межі стосуються обставин, встановлених судовим рішенням. До преюдиційних відносяться обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили. Такі обставини не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом.

Обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені.

Преюдиціальні факти можуть бути встановлені і судом у кримінальному провадженні або в постанові суду у справі про адміністративний проступок. Вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або

постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою. Отже, обов'язковими для врахування адміністративним судом є факти, наведені у вирокі, ухвалі в кримінальній справі чи постанові у справі про адміністративний проступок, щодо часу, місця та об'єктивного характеру відповідного діяння тієї особи, правові наслідки, дій чи бездіяльності якої є предметом розгляду в адміністративній справі. Преюдиційні обставини є обов'язковими для суду, який розглядає справу навіть у тому випадку, коли він вважає, що вони встановлені невірно.

У юридичній науці як на такі, що не потребують доказування, вказують й на презумповані та негативні факти. Презумповані факти - такі факти, які згідно закону вважаються встановленими. Але, хоча від обов'язку доказувати зазначені факти звільняється одна із сторін, таке припущення може бути спростовано у загальному порядку іншими особами, які беруть участь у справі. Негативні факти - факти, що свідчать про відсутність будь-яких обставин або дій. Але все ж таки негативний факт підлягає доказуванню, якщо він може бути доведений через встановлення протилежного за змістом позитивного факту.

3. *Поняття та види доказів в адміністративному процесі.* Ч. 1 ст. 72 КАС України містить визначення доказів у адміністративному процесі. Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Факт - це явище об'єктивної соціальної дійсності. Факти існують незалежно від того, чи знають про них особи, що приймають участь у розгляді адміністративної справи. А фактичні дані, тобто відомості про факт - це інформація, за допомогою якої можна пізнати факт. Отже, за допомогою доказів відбувається пізнання фактів, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи. Фактичні дані визнаються в якості доказів, на підставі яких виносяться судові рішення у адміністративній справі, при їх відповідності двом вимогам: належності та допустимості. Належність доказів означає, що фактичні дані повинні мати відношення до предмета доказування, тобто вони повинні стосуватись справи. Суд зобов'язаний відібрати тільки ті докази, що містять інформацію щодо предмету доказування, виключивши з процесу доказування докази, що не відносяться до справи, наявність яких ускладнює процес доказування, встановлення дійсних обставин справи, затягує розгляд справи. Отже, суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування. При цьому сторони, щоб переконати суд у належності того чи іншого доказу, мають право обґрунтовувати його належність для підтвердження їхніх вимог або заперечень (ст. 73 КАС України). Допустимість доказів означає,

що належні фактичні дані повинні бути одержані і закріплені в передбаченому законом порядку. Правила про допустимість доказів закріплено у ст. ст. 72 та 74 КАС України, у яких встановлено вимоги:

а) про використання тільки засобів доказування, що перелічені у ст. 72 КАС України;

б) про використання тільки відомостей, отриманих з додержанням порядку збирання, подання і дослідження доказів, адже ч. 1 ст. 74 КАС України містить пряму заборону суду при вирішенні справи брати до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом.;

в) про необхідність підтвердження обставин, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, саме цими засобами доказування (ч. 2 ст. 74 КАС України).

Отже, правила належності доказів визначають об'єктивну можливість доказу підтверджувати обставину, що має значення для вирішення справи, а правила допустимості доказів визначають легітимну можливість конкретного доказу підтверджувати певну обставину у справі. Рішення про визнання певної інформації доказом приймається судом.

Докази в адміністративному судочинстві можна класифікувати за різними підставами, основними з яких є:

а) за способом формування докази поділяються на первісні (первинні) і похідні. Первісні докази формуються під безпосереднім впливом фактів, які підлягають встановленню, це - докази-першоджерела. Похідні - відтворюють дані про факт, одержані від інших джерел, тобто формуються під впливом опосередкованих джерел, відтворюють зміст іншого доказу. У тих випадках, коли в законі не містяться вимоги про використання тільки первісних доказів, в адміністративному процесі можуть знайти своє застосування і первісні і похідні докази. Однак частіше всього на практиці віддається перевага первісним доказам. Це пояснюється тим, що доказова сила інформації по мірі віддалення її від джерела знижується. Отже, первісні докази переважні і в тому випадку, коли законодавець не потребує обов'язкового їх використання у справі;

б) за характером зв'язку змісту доказів з тими фактами, які необхідно встановити, докази поділяються на прямі і непрямі. Прямі докази є більш вагомими для доказування, оскільки вони дають можливість зробити однозначний висновок про наявність чи відсутність фактів, що підлягають доказуванню. Непрямі (побічні) характеризуються численністю зв'язків з фактами, що підлягають встановленню, тому в процесі доказування дають можливість зробити не один, а кілька імовірних висновків про факт. Для того щоб на підставі непрямих доказів зробити достовірний висновок про наявність чи відсутність певного факту необхідна сукупність непрямих доказів, їхня система, що дає підставу зробити один єдино можливий висновок про такий факт;

в) за джерелом одержання докази поділяються на особисті і речові. Особисті докази привносяться в процес особисто учасниками адміністративного

процесу, а в речових (предметних) - фактичні дані зосереджуються в певних предметах. Отже, залежно від того, є джерелом доказу людина чи матеріальний об'єкт до особистих доказів відносять фактичні дані, що одержані з пояснень сторін, третіх осіб, висновків експертів, до речових - ті що містяться у письмових і безпосередньо речових доказах, електронних доказах (причому у письмових доказах інформаційне навантаження несуть літери, цифри, і деякі інші доступні для сприйняття людиною знаки, а для безпосередньо речових доказів важливий сам предмет як відокремлений елемент матеріального світу).

4. Засоби доказування. Засіб доказування - це матеріальний носій, в якому зафіксовано зміст доказу. Засобами доказування в адміністративному процесі є: показання свідків, письмові, речові і електронні докази, висновки експертів (ч. 2 ст. 72 КАС України). Цей перелік є вичерпним.

Показання свідка - це повідомлення суду про відомі свідку обставини, які мають значення для справи. Обставини, що належить з'ясувати у справі, можуть бути відомі особі як через особисте сприйняття певного факту, так і через повідомлення про нього інших осіб. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ч. 2 ст. 91 КАС України).

Частини 3 ст. 91 КАС України встановлена вимога про використання первісних доказів, що отримуються з показань свідків - якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами КАС України.

Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників не є засобом доказування. Проте, відповідно до ст. 93 КАС України сторони, треті особи та їхні представники за їх згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено КАС України, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи.

Письмові докази - документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору (ч. 1 ст. 94 КАС України).

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію» документ - матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі.

Особливістю письмових доказів, як документів є те, що інформація закріплена за допомогою умовних знаків (літери, цифри, ієрогліфи і т. і.), що дозволяє її відтворювати.

Отже, письмові докази - це матеріальні носії (предмети матеріального світу), на яких за допомогою знаків (літери, цифри, ієрогліфи і т. і.), окрім електронних даних, виражені думки, що містять відомості про обставини, які

мають значення для справи (крім інформації в електронній (цифровій) формі).

Письмові докази в адміністративному судочинстві є важливою частиною доказової системи, самим поширеним засобом доказування. Більшість доказової інформації в адміністративному процесі суд отримує через даний засіб доказування. Пов'язано це з тим, що управлінська діяльність має високу ступень документованості, а самі письмові докази мають високу ступінь достовірності (адже виникають здебільшого до виникнення судочинства по адміністративній справі і поза зв'язком з ним) та зберігаються протягом тривалого часу.

Письмові докази мають предметну основу, яку становлять матеріали (найчастіше папір, дерево, метал, пластик) будь-якої форми і якості, здатні зберігати нанесені письмові знаки (окрім носіїв електронних даних). Спосіб нанесення знаків у письмовому доказі повинен залишати на предметі матеріальні сліди, придатні для сприйняття і прочитання. Знаки можуть бути нанесені хімічними засобами (тушшю, фарбою, чорнилом) або механічними — зміною поверхні предмета різанням, штампуванням, випалюванням, будь-яким іншим способом, що дозволяє їх відтворювати.

Відомості, що мають значення для справи закріплено на предметі за допомогою знаків, які є доступними для сприйняття людиною. До знаків, які є доступними для сприйняття людиною, можна віднести літери, цифри, і деякі інші знаки, з яких звичайна грамотна людина здатна отримати інформацію, яку закріпив автор документа. Саме із змісту нанесеного на предметі тексту, а не з властивостей предмета, на який він нанесений, сприймаються відомості, необхідні суду для встановлення обставин, які мають значення для справи.

Перелік письмових засобів доказування законом вичерпно не визначений. Це можуть бути будь-які документи.

Письмові докази класифікуються за кількома критеріями: за суб'єктом, від якого виходять письмові докази, розрізняють офіційні і неофіційні (приватні) письмові докази (для офіційних документів, що прийняти суб'єктами владних повноважень, необхідна наявність певної форми, порядку видання, складання, надання необхідних реквізитів тощо; неофіційними називають документи, що виходять від громадян, інших осіб, що не здійснюють владних управлінських функцій); за формою письмові докази поділяються на документи простої і кваліфікованої письмової форми (документи, що потребують нотаріального посвідчення чи державної реєстрації); за характером джерела формування письмові докази поділяються на оригінали і копії.

Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не визначено КАС України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього.

Учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, посвідчених електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до закону. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом.

Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх

засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством. Учасник справи, який подає письмові докази в копіях (електронних копіях), повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу. Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який знаходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.

Якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Оригінали письмових доказів до набрання судовим рішенням законної сили повертаються судом за клопотанням осіб, які їх подали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи... або після набрання судовим рішенням законної сили - хоча це не врегульованою У справі залишається засвідчена суддею копія письмового доказу.

Речові докази - це предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи (ст. 96 КАС України).

Предмети використовуються як речові докази, оскільки вони існують, якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками слугують для суду джерелом інформації про обставини, які мають значення для справи. Отже, відомості, необхідні суду для встановлення обставин справи, сприймаються з властивостей предмета. У цьому полягає відмінність речових доказів від письмових, у яких відомості про обставини справи отримуються із змісту нанесеного на предметі тексту, адже речові докази у своєму зовнішньому вираженні також можуть являти собою певні предмети з нанесеним на них текстом. В адміністративному судочинстві речові докази використовуються не часто, оскільки необхідні для встановлення обставин справи дані здебільшого фіксуються у відповідних документах.

До речових доказів відносяться також носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи (крім електронних документів).

Речові докази до набрання рішенням суду законної сили зберігаються в матеріалах справи або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду. Речові докази, які не можуть бути доставлені до суду, зберігаються за місцем їх знаходження. В такому випадку речові докази повинні бути докладно описані у протоколі огляду і, за необхідності та можливості, їх суттєві особливості сфотографовані або зафіксовані у відеозапису або в інший подібний спосіб, після чого вони підлягають опечатуванню. Протоколи огляду та зображення речового доказу додаються до матеріалів справи. Суд зобов'язаний вживати заходи для забезпечення зберігання речових доказів у незмінному

стані.

Речові докази повертаються судом після їх огляду і дослідження за клопотанням осіб, які їх надали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи. В інших випадках речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані, після набрання судовим рішенням законної сили.

Якщо у якості речових доказів виступали предмети, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено оборотоздатні (зброя, отруйні речовини, деякі об'єкти Червоної книги України тощо), то вони передаються особам, які відповідно до закону мають право ними володіти у порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2006 р. «Про затвердження Порядку передачі судом речових доказів, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено обороноздатні». Передача доказів здійснюється на підставі судового рішення з оформленням акта прийняття-передачі, один примірник якого зберігається у справі. Для забезпечення передачі доказів утворюється комісія, до складу якої включаються представники суду (апарату суду) та підприємства. Головою комісії є представник суду (апарату суду) із числа членів комісії. Докази передаються підприємствам, установам чи організаціям, які мають право на здійснення заходів щодо подальшого поводження з такими об'єктами в день підписання акта прийняття-передачі. За клопотанням державних експертних установ такі речові докази можуть бути передані їм для використання в експертній та науковій роботі.

Електронний доказ - електронні дані, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Отже, електронний доказ - електронна (цифрова) форма збереження інформації про обставини, які мають значення для справи. Для електронного доказу визначальним є наявність інформації, яка подана у формі електронних даних. Електронні дані - інформація, яка подана у формі, придатній для її оброблення електронними засобами. Отже, принциповою відмінністю електронних доказів від інших засобів доказування є форма (джерело) закріплення (вираження) інформації - електронні дані. Електронні дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Для електронних доказів можна виділити такі ознаки:

- існування в нематеріальному вигляді;
- необхідність використання певних технічних засобів для відтворення;
- можливість перенесення чи копіювання на різні пристрої без втрати характеристик;

оригінал електронного доказу може існувати в багатьох місцях одночасно.

Закон не містить вичерпного переліку інформації, яка може зберігатися в електронній (цифровій) формі. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КАС України електронні докази можуть містити електронні документи (текстові документи,

графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги». Законом може бути визначено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.

Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених в порядку, визначеному законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи. За заявою особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього.

Для з'ясування деяких обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо. Для з'ясування цих обставин проводиться судова експертиза. Судова експертиза - це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи.

Правові відносини щодо проведення судових експертиз в адміністративному процесі, крім Кодексу адміністративного судочинства України, регулюються: Законом України «Про судову експертизу»; Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»; Наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 року «Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» та ін.

Спеціальними знаннями, необхідними для призначення експертизи, вважаються такі, що не належать до правових знань, загальновідомих

узагальнень, які впливають з досвіду людей, тобто такі, якими володіє лише вузьке коло фахівців. У законі не наведений вичерпний перелік галузей знань, у яких для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідно призначати експертизу. Але для суду неприпустимим є призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду - предметом висновку експерта не можуть бути питання права.

Результатом такого дослідження є одержання інформації про ті чи інші досліджувані обставини справи, яка викладається у висновку експерта. Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед експертом, складений у порядку, визначеному законодавством - ч. 1 ст. 101 КАС України.

Висновок експерта виготовляється у письмовій формі.

У висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав. Інші вимоги до висновку експерта можуть бути встановлені законодавством.

У висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом - також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо під час підготовки висновку експерт встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені питання, він має право включити до висновку свої міркування про ці обставини.

Суд має право в судовому засіданні запропонувати експерту дати усне пояснення до свого письмового висновку.

Висновок експерта може бути наданий на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи. Експерт, який склав висновок за зверненням учасника справи, має такі самі права і обов'язки, що й експерт, який здійснює експертизу на підставі ухвали суду.

Експертиза може бути призначена судом як спосіб забезпечення доказів, при підготовці справи до судового розгляду і на стадії судового розгляду адміністративної справи, а також на стадії апеляційного провадження (з урахуванням приписів ч. 4 ст. 308 КАС України).

Суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні

обставини неможливо;

2) жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом.

Учасники справи мають право запропонувати суду питання, роз'яснення яких, на їх думку, потребує висновку експерта. У разі відхилення або зміни питань, запропонованих учасниками справи, суд зобов'язаний мотивувати таке відхилення або зміну.

Питання, які ставляться експерту, і його висновок з них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Призначений судом експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

Про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій (яким) доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

Якщо суд доручає проведення експертизи кільком експертам чи експертним установам, суд в ухвалі призначає провідного експерта або експертну установу.

Ухвала про призначення експертизи направляється особам, яким доручено проведення експертизи, та учасникам справи. Об'єкти та матеріали, що підлягають дослідженню, направляються особі, якій доручено проведення експертизи (провідному експерту або експертній установі).

У разі необхідності суд може заслухати експерта щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, та за його клопотанням дати відповідні роз'яснення щодо поставлених питань. Суд повідомляє учасників справи про вчинення зазначених дій, проте їх неявка не перешкоджає вчиненню цих дій.

В ухвалі про призначення експертизи суд попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт невідкладно подає суду клопотання щодо його уточнення або

повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями.

Учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення.

Порядок проведення експертних досліджень та складення висновків експерта за результатами проведеного позасудового експертного дослідження визначається відповідно до законодавства.

Якщо позасудове експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт має повідомити про це особу, яка до нього звернулася.

Висновок експерта, складений за результатами позасудового експертного дослідження, під час якого був повністю або частково знищений об'єкт експертизи, який є доказом у справі, або змінено його властивості, не замінює сам доказ та не є підставою для звільнення від обов'язку доказування.

Висновок експерта, складений за результатами позасудового експертного дослідження, під час якого був повністю або частково знищений об'єкт експертизи або змінено його властивості, до розгляду судом не приймається, крім випадків, коли особа, яка його подає, доведе можливість проведення додаткової та повторної експертизи з питань, досліджених у висновку експерта.

У висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду та експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

За заявою учасника справи про наявність підстав для відводу експерта, який підготував висновок на замовлення іншої особи, такий висновок судом до розгляду не приймається, якщо суд визнає наявність таких підстав.

Матеріали, необхідні для проведення експертизи, експерту надає суд, якщо експертиза призначена судом, або учасник справи, якщо експертиза проводиться за його замовленням.

При призначенні експертизи суд з урахуванням думки учасників справи визначає, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи. Суд може також заслухати призначених судом експертів з цього питання. Копії матеріалів, що надаються експерту, можуть залишатися у матеріалах справи.

Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи, розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати.

Призначений судом експерт не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи.

При визначенні матеріалів, що надаються експерту чи експертній установі, суд у необхідних випадках вирішує питання про витребування відповідних матеріалів за правилами, визначеними цим Кодексом для

витребування доказів.

У разі сКАС України судом ухвали про призначення експертизи призначений судом експерт зобов'язаний негайно повернути суду матеріали та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно.

Експертиза проводиться у судовому засіданні або поза межами суду, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень, або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду, або якщо експертиза проводиться на замовлення учасника справи.

Якщо суд призначив проведення експертизи експертній установі, керівник такої установи доручає проведення експертизи одному або декільком експертам. Ці експерти надають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність.

Експерт повинен забезпечити збереження об'єкта експертизи.

Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей:

1) призначений судом експерт має одержати на його проведення відповідний дозвіл суду, який оформляється ухвалою;

2) залучений учасником справи експерт має повідомити відповідного учасника справи про визначені цим Кодексом наслідки проведення такого експертного дослідження та одержати у такого учасника дозвіл на його проведення.

У разі ухилення учасника справи від подання до суду на його вимогу необхідних для проведення експертизи матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, що перешкоджає її проведенню, суд залежно від того, яка особа ухиляється, а також яке ця експертиза має значення, може визнати встановленою обставину, для з'ясування якої експертиза була призначена, або відмовити у її визнанні.

За предметом дослідження основними видами судових експертиз вважаються:

1) криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та

прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна;

2) інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна, електротransпортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів;

3) економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій;

4) товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння;

5) експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності;

- 6) психологічна;
- 7) мистецтвознавча;
- 8) екологічна;
- 9) військова;
- 10) судово-ветеринарна;
- 11) гемологічна.
- 12) психіатрична;
- 13) судово-медична.

За кількісним складом експертів і напрямками дослідження розрізняють експертизу, яку експерт проводить одноособово, комісійну експертизу і комплексну експертизу. Комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань. Комісія експертів може бути створена судом чи за його ухвалою керівником судово-експертної установи, коли є потреба провести дослідження за участю декількох експертів - фахівців з одного напрямку знань. Якщо за результатами проведеної комісійної експертизи думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності. Комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю декількох експертів, які є фахівцями у різних галузях знань або різних напрямів у межах однієї галузі

знань. У висновку комплексної експертизи зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність. Загальний висновок роблять експерти, компетентні в оцінці отриманих результатів і формулюванні єдиного висновку. У разі виникнення розбіжностей між експертами експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

За часом і метою призначення розрізняється: первинна експертиза; додаткова експертиза; повторна експертиза. Первинною є експертиза, при проведенні якої об'єкт щодо певних обставин справи досліджується вперше. Якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам). Висновок визнається неповним, коли експерт дослідив не всі подані йому об'єкти чи не дав вичерпних відповідей на порушені перед ним питання. Неясним вважається висновок, який нечітко викладений або має невизначений, неконкретний характер. В ухвалі про призначення додаткової експертизи суду необхідно зазначати, які висновки експерта суд вважає неповними чи неясними. При цьому, у випадках, коли виникає необхідність проведення дослідження нових об'єктів або щодо інших обставин справи, суд призначає нову експертизу, яка не є додатковою. Якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи, або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам).

Висновок експерта, як і будь який інший доказ, оцінюється судом. Закон не надає жодному з доказів наперед встановленої сили. Висновок експерта оцінюється судом за загальними правилами нарівні з іншими доказами. Якщо суд незгоден з висновком експерта - відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивованим у судовому рішенні.

5. *Обов'язок доказування. Подання, витребування та забезпечення доказів.* Усі суб'єкти адміністративного процесу так чи інакше є суб'єктами процесу доказування в адміністративному судочинстві. Вони тим чи іншим чином здійснюють діяльність, що пов'язана із збиранням і закріпленням, дослідженням і оцінкою доказів. За загальним правилом докази подаються суду учасниками справи. Адміністративний суд, у відповідності з принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі, також може збирати докази з власної ініціативи. При цьому, надання доказів учасниками справи залежить від розподілу обов'язку доказування. Обов'язок доказування (тягар доказування, лат. *onus probandi*) - міра належної поведінки щодо обґрунтування наявності чи відсутності фактів, які мають значення для вирішення адміністративної справи. Обов'язок доказування розподіляється між сторонами, третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. За загальним правилом, що впливає з принципу змагальності, у адміністративному судочинстві обов'язок

доказування розподіляється наступним чином - кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення (ч. 1 ст. 77 КАС України). Іншими словами, позивач повинен довести обставини, якими він обґрунтовує позовні вимоги, тобто підставу позову; відповідач повинен довести обставини, якими він обґрунтовує заперечення проти позову. Такий самий обов'язок є і в третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, оскільки вона за процесуальним становищем прирівняна до позивача. Наслідком невиконання стороною, третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору обов'язку доказування виступатиме визнання судом, за відсутності відповідних доказів, існування обставин, на які посилається особа недоведеними (що тягне несприятливий для такої особи результат вирішення адміністративної справи).

В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень установлено особливе правило щодо розподілу обов'язку доказування. Мова йде про презумпцію правомірності вимог особи, яка оскаржує рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень - в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача. При цьому, у таких справах суб'єкт владних повноважень не може посылатися на докази, які не були покладені в основу оскаржуваного рішення, за винятком випадків, коли він доведе, що ним було вжито всіх можливих заходів для їх отримання до прийняття оскаржуваного рішення, але вони не були отримані з незалежних від нього причин (ч. 2 ст. 71 КАС України).

Запровадження в адміністративному процесі такої презумпції обумовлено необхідністю забезпечити фізичній чи юридичній особі можливість ефективно відстоювати свою позицію з огляду на те, що:

по-перше, внаслідок перекладення значною мірою тягара доказування на суб'єкта владних повноважень нівелюється велика фактична нерівності між пересічним громадянином та суб'єктом владних повноважень, що має набагато більше ресурсів (кадрових, фінансових тощо) для ефективного доказування своєї правової позиції;

по-друге, переважна більшість перш за все документів, які можуть бути використані як докази в адміністративній справі, формується та зберігається саме у суб'єкта владних повноважень внаслідок реалізації ним управлінських функцій.

Відносно тих обставин адміністративної справи, тягар доказування яких не покладений на певного учасника справи, а покладений на іншого зацікавленого в результатах розгляду справи учасника процесу, таку особу наділено правом доказування. Відповідно, щодо обґрунтування наявності або відсутності таких фактів учасник справи має можливість на власний розсуд надавати суду докази.

Відповідно до ст. 79 КАС України учасники справи подають докази у

справі безпосередньо до суду.

Позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом із поданням позовної заяви.

Відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом із поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи.

Якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк. Учасник справи також повинен надати докази, які підтверджують, що він здійснив усі залежні від нього дії, спрямовані на отримання відповідного доказу.

У випадку визнання поважними причин неподання учасником справи доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів.

У випадку прийняття судом відмови сторони від визнання обставин суд може встановити строк для подання доказів щодо таких обставин.

Якщо зі зміною предмета або підстав позову або поданням зустрічного позову змінилися обставини, що підлягають доказуванню, суд залежно від таких обставин встановлює строк подання додаткових доказів.

Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, що їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї.

Копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи. Суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи, крім випадку, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними.

Докази, які не додані до позовної заяви чи до відзиву на неї, якщо інше не визначено цим Кодексом, подаються через канцелярію суду з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи або в судовому засіданні з клопотанням про їх приєднання до матеріалів справи.

Суд сприяє учасникам справи в збиранні доказів у разі неможливості самостійного надання ними доказів шляхом витребування необхідних доказів за їх клопотанням. (ч. 1 ст. 80 КАС України). Суд може також витребувати докази за власною ініціативою.

Клопотання про витребування доказів подається у строки для подання доказів. Якщо таке клопотання заявлено з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї.

У клопотанні про витребування доказів повинно бути зазначено:

- 1) який доказ витребується;
- 2) обставини, які може підтвердити цей доказ, або аргументи, які він може спростувати;
- 3) підстави, з яких випливає, що цей доказ має відповідна особа;
- 4) заходи, яких особа, що подає клопотання, вжила для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів, та (або) причини неможливості самостійного отримання цього доказу.

Про витребування доказів за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, або про відмову у витребуванні доказів суд постановляє ухвалу.

Суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану особу.

Будь-яка особа, у якої знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду.

Особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки, зобов'язані повідомити про це суд із зазначенням причин протягом п'яти днів з дня вручення ухвали.

У випадку неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів без поважних причин, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, визначені цим Кодексом.

У разі неподання суб'єктом владних повноважень витребуваних судом доказів без поважних причин або без повідомлення причин суд, залежно від того, яке ці докази мають значення, може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у її визнанні, або розглянути справу за наявними в ній доказами, а у разі неподання доказів позивачем - також залишити позовну заяву без розгляду.

Збирання доказів, необхідних для вирішення адміністративної справи, у певних випадках може стати в майбутньому - під час розгляду справи неможливим або ускладненим, що потребує їх своєчасного забезпечення. Забезпечення доказів - процесуальна дія суду, яка спрямована на своєчасне збирання і закріплення доказів і вчиняється за клопотанням учасників справи, або за заявою особи, яка може набути статусу позивача, якщо засіб доказування може бути втрачений або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим.

Забезпечення доказів можливо як до відкриття провадження у справі, так і на стадії підготовчого провадження, якщо надання цих доказів до початку розгляду по суті стане неможливим або ускладненим. Також докази може бути забезпечено у період між судовими засіданнями щодо судового розгляду адміністративної справи, і навіть в апеляційному провадженні. Забезпечення доказів здійснюється за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача.

Неможливість надання (одержання) доказу може бути пов'язана з майбутнім знищенням, псуванням доказу, очікуваною смертю свідка тощо, а ускладнення у наданні доказу може бути зумовлене обставинами, які вимагатимуть додаткових зусиль, витрати часу та коштів (наприклад, особа, яка може бути свідком, виїжджає за кордон).

Заява про забезпечення доказів може бути подана до суду як до, так і після подання позовної заяви.

Забезпечення доказів до подання позовної заяви здійснюється судом першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де повинна бути вчинена відповідна процесуальна дія. Забезпечення доказів після подання позовної заяви здійснюється судом, який розглядає справу.

У разі подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви заявник повинен подати позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів. У разі неподання позовної заяви у зазначений строк, повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження суд скасовує ухвалу про вжиття заходів забезпечення доказів не пізніше наступного дня після закінчення такого строку або постановлення судом ухвали про повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження.

Якщо ухвала про забезпечення доказів на момент її сКАС Українівання була виконана повністю або частково, отримані судом докази (показання свідків, висновки експертів тощо) не можуть бути використані в іншій справі.

Особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання позовної заяви у визначений строк, визначений частиною четвертою, а також у разі відмови у позові.

Відповідно до ст. 115 КАС України суд забезпечує докази:

- допитом свідків,
- призначенням експертизи,
- витребуванням та оглядом доказів, у тому числі за місцем їх знаходження,
- заборорою вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язанням вчинити певні дії щодо доказів.

6. Дослідження та оцінка доказів. Дослідження доказів, як стадія процесу доказування, що пов'язана із з'ясуванням смислу та інформаційного значення доказів, здійснюється під час розгляду по суті. Ознайомлення із змістом доказів зовні процесу не має ніякого значення. Дослідження доказів здійснюється не лише у приміщенні суду під час розгляду справи. Докази можуть бути дослідженні й поза приміщенням - у місці знаходження того чи іншого доказу.

Суд повинен дослідити докази у справі безпосередньо, всебічно, повно та об'єктивно. Безпосередність дослідження доказів означає обов'язок суду

особисто дослідити і сприйняти усі докази у справі - допитати свідків, ознайомитися з письмовими доказами та електронними доказами, висновками експертів, оглянути речові докази - суд одержує інформацію не з яких-небудь допоміжних джерел, а в результаті сприйняття доказів органами чуття суддів.

Всебічність дослідження доказів полягає в з'ясуванні усіх їх властивостей, якостей, ознак, зв'язків тощо, а також в необхідності прийняття при дослідженні доказів судом, що є не зацікавленим в результатах вирішення спору, до уваги доводів позивача, відповідача, інших осіб, які беруть участь у справі.

Повнота дослідження полягає в дослідженні такої сукупності доказів, яка дозволяє з'ясувати всі обставини, що підлягають встановленню у справі.

Об'єктивність дослідження доказів - правова і моральна вимога, що полягає в неупередженому і сумлінному ставленні суду до фактичного матеріалу при його дослідженні. Для забезпечення об'єктивності дослідження доказів, зокрема, встановлені правила щодо відводу судді.

Оцінка доказів пов'язана з встановленням належності, допустимості доказів, достовірності кожного доказу окремо, а також достатності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності. Правила щодо належності та допустимості доказів вже розглянуті вище. Достовірність доказів передбачає, що на їх підставі можна встановити дійсні обставини справи (ст. 75 КАС України). Достовірним є доказ, зміст якого складає правдива інформація про факт. Достатність доказів означає, що їх сукупність дає змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмету доказування (ст. 76 КАС України). Тобто мова йде не про кількісну, а про якісну властивість сукупності доказів щодо встановлення всіх обставин адміністративної справи. Докази оцінюються як кожний окремо, так і усі у взаємозв'язку. Це дає можливість зіставити їх один з одним, усунути протиріччя між окремими доказами, якщо вони наявні.

Правильна оцінка судом доказів має першорядне значення для винесення законного і обґрунтованого судового рішення у справі. В ході оцінки доказів суд керується такими правилами (ст. 90 КАС України):

- оцінка проводиться судом за внутрішнім переконанням, вільно, незалежно від стороннього впливу. Внутрішнє переконання - це сформоване під час розгляду справи уявлення судді про те, як слід вирішити справу. Внутрішнє переконання формується на психологічному рівні, коли суддя надає перевагу одній чи іншій стороні, виходячи з фабули (обставин) справи та правових позицій сторін;
- оцінка ґрунтується на безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні доказів;
- свобода оцінки - ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Тобто, жоден належний і допустимий доказ не має для суду наперед встановленого значення, закон не встановлює переваг одних засобів доказування над іншими;
- суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу

окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. При цьому, суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), що міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Оцінка доказів судом може бути як остаточною, так і попередньою. Остаточна оцінка, завершуючи весь процес судового пізнання фактичних обставин справи, здійснюється судом при прийнятті судового рішення у нарадчій кімнаті. Попередня оцінка здійснюється на попередніх етапах доказування при вирішенні питань щодо забезпечення та витребування доказів, залучення доказів до матеріалів справи, призначення судової експертизи тощо. Суб'єктами оцінки доказів, крім суду, виступають і особи, які беруть участь у справі. Оцінка такими особами доказів є необхідним елементом їх доказової діяльності щодо подання, витребування, дослідження доказів. Неможливо, наприклад, брати участь у дослідженні доказів, висловлювати при цьому свою думку, заперечувати проти доводів і міркувань інших осіб, які беруть участь у справі, не зробивши оцінки того чи іншого доказу і всій їх сукупності. Зрозуміло, що оцінка доказів особами, які беруть участь у справі не має прямого впливу на результат вирішення справи. Адже саме оцінка доказів судом, яка носить владний характер, виступає підставою для прийняття судових рішень, зокрема і по суті адміністративної справи, якщо мова йде про остаточну оцінку доказів.

Тема 7. Процесуальні строки

1. Поняття та види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків.
2. Обчислення та закінчення процесуальних строків.
3. Наслідки пропущення процесуальних строків. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.
4. Строки звернення до адміністративного суду та їх види. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду.

Основний зміст

1. Поняття та види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків. Процесуальні строки - це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії (ч. 1 ст. 118 КАС України). Отже, процесуальний строк в адміністративному процесі - це проміжок часу, встановлений законом або судом для здійснення процесуальних дій учасниками адміністративного процесу, судом або іншими особами.

Значення процесуальних строків в адміністративному процесі полягає в

тому, що вони стабілізують та впорядковують адміністративно-процесуальні правовідносини, дисциплінують всіх суб'єктів адміністративного судочинства, включаючи суд.

Процесуальні строки в адміністративному процесі можуть бути класифіковані за різними підставами. В залежності від способу визначення процесуального строку, відповідно до ч. 1 ст. 118 КАС України можна визначити два види процесуальних строків. До першого виду належать строки, встановлені законом, тобто визначені адміністративно-процесуальними нормами. До другого виду процесуальних строків відносяться строки встановлені судом - тривалість та межі яких визначає суд. При цьому судом враховуються конкретні обставини справи та зміст конкретної процесуальної дії. Це означає, що строк має бути достатнім для виконання процесуальної дії та не надто тривалим, щоб не створювати умов для затримки вирішення справи.

Процесуальні строки можуть бути класифіковані також за іншими підставами. Важливим визнається поділ процесуальних строків за суб'єктами вчинення процесуальних дій на:

- строки, що встановлені для суду;
- строки, що встановлені для учасників адміністративного процесу;
- строки, що встановлені для інших осіб.

Класифікація процесуальних строків може бути здійснена також в залежності від засобів, за допомогою яких встановлено межі процесуальних строків. Отже процесуальні строки можуть визначатись:

- точною календарною датою;
- зазначенням події, яка неминуче повинна настати;
- періодом часу, впродовж якого може бути вчинена процесуальна дія (днями, місяцями і роками).

КАС України використовує поняття «розумний строк», що означає найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах (п. 11 ст. 4 КАС України).

В п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплено, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Проте тлумачення поняття «розумний строк» в офіційних актах не надано.

Поняття «розумний строк» належить до числа оціночних та має трактуватись судом у кожному окремому випадку в залежності від обставин справи, бути якомога коротшим, не порушувати права фізичних та юридичних осіб на справедливий судовий розгляд, а також на ефективний захист їх прав та інтересів.

Відповідно до ст. 119 КАС України суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню адміністративного судочинства.

Критерії оцінювання розумності строку розгляду справи: складність справи, поведінка заявника та поведінка органів державної влади (насамперед суду).

2. Обчислення та закінчення процесуальних строків. Відповідно до ч. 2 ст. 118 КАС України процесуальні строки визначаються днями, місяцями і роками, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати (наприклад, в деяких випадках речові докази повертаються після набрання рішенням суду законної сили за клопотанням осіб, яким належать ці докази).

За приписами ч. 1 ст. 120 КАС України перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Строк, що визначається роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року цього строку.

Строк, що визначається місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця цього строку.

Якщо закінчення строку, що визначається місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, то строк закінчується в останній день цього місяця.

Останнім днем строку, який закінчується вказівкою на певний день, вважається цей день.

Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події.

Останній день строку триває до двадцять четвертої години, але якщо в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

3. Наслідки пропущення процесуальних строків. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків. Безумовно важливим є питання про наслідки порушення процесуальних строків. КАС України не містить загальних вказівок щодо наслідків пропущення процесуальних строків в адміністративному процесі. Проте, часто КАС України визначаються наслідки порушення процесуальних строків, встановлених для вчинення певних процесуальних дій.

Для учасників справи - як правило неможливість вчинення певної

процесуальної дії. Виключення - ч. 5 ст. 121 КАС України - пропуск строку, встановленого законом або судом учаснику справи для подання доказів, інших матеріалів чи вчинення певних дій, не звільняє такого учасника від обов'язку вчинити відповідну процесуальну дію.

Течія процесуальних строків може зупинятися. Відповідно до ч. 10 ст. 120 КАС України зупинення провадження в адміністративній справі зупиняє перебіг усіх процесуальних строків у цій адміністративній справі. Перебіг процесуальних строків продовжується з дня поновлення провадження.

Пропущені процесуальні строки, встановлені для учасників справи, можуть бути поновлені та продовжені (ст. 121 КАС України). Це положення не стосується присікальних (преклюзивних) строків, що не підлягають поновленню незалежно від поважності причини їх пропуску.

Про поновлення процесуального строку можна говорити тільки тоді, коли мова йде про строки, встановлені законом і тільки за умови їх пропуску з поважних причин. Поновлення процесуального строку означає, що суд надає дозвіл особі, яка з поважних причин пропустила процесуальні строки вчинення окремих дій або подачі документів, здійснити ці дії чи подати документи. Якщо ж з поважних причин пропущено строк, встановлений судом, він може бути продовжений. Продовження процесуального строку полягає в тому, що суд надає новий строк на вчинення тієї процесуальної дії, що не була здійснена в раніше встановлені судом строки з обставин, які перешкодили її реалізації.

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними.

Встановлений судом процесуальний строк може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду.

Одночасно із поданням заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подана заява, скарга, документи тощо), стосовно якої пропущено строк.

Про поновлення або продовження процесуального строку, відмову у поновленні або продовженні процесуального строку суд постановляє ухвалу.

4. Строки звернення до адміністративного суду та їх види. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду. Зазвичай, строком звернення до адміністративного суду вважали проміжок часу, в межах якого може бути поданий адміністративний позов до адміністративного суду. Проте зараз визначення строку звернення до адміністративного суду потребує уточнення в зв'язку з тим, що в передбачених законом випадках до адміністративного суду можна звертатись не тільки з адміністративним позовом, а й з таким зверненням, як заявами в порядку особливого провадження та у провадженні з відновлення втраченого судового провадження.

Отже, строк звернення до адміністративного суду - це встановлений чинним законодавством проміжок часу, в межах якого можуть бути пред'явлені адміністративний позов або заява в непозовних провадженнях. Строки

звернення до адміністративного суду встановлені КАС України та іншими законами.

Загальні строки звернення до адміністративного суду - відповідно до ч. 2 ст. 122 КАС України для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Для звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень встановлюється тримісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня виникнення підстав, що дають суб'єкту владних повноважень право на пред'явлення визначених законом вимог.

Відповідно до ч. 3 ст. 122 КАС України для захисту прав, свобод та інтересів особи КАС України та іншими законами можуть встановлюватися інші строки для звернення до адміністративного суду, які, якщо не встановлено інше, обчислюються з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Спеціальні строки звернення до адміністративного суду:

- ч. 4 ст. 122 КАС України якщо законом передбачена можливість досудового порядку вирішення спору і позивач скористався цим порядком, або законом визначена обов'язковість досудового порядку вирішення спору, то для звернення до адміністративного суду встановлюється тримісячний строк, який обчислюється з дня вручення позивачу рішення за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Якщо рішення за результатами розгляду скарги позивача на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень не було прийнято та (або) вручено суб'єктом владних повноважень позивачу у строки, встановлені законом, то для звернення до адміністративного суду встановлюється шестимісячний строк, який обчислюється з дня звернення позивача до суб'єкта владних повноважень із відповідною скаргою на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

- ч. 5 ст. 122 КАС України - для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк.

- Кодексом України про адміністративні правопорушення у ст. 289 передбачено, що оскаржити постанову адміністративного органу (посадової особи) у справі про адміністративне правопорушення можна протягом десяти днів з дня винесення постанови.

- Податковий кодекс України - тривалість строку звернення як для платника податку так і для податкового органу з позовом про стягнення податкового боргу становить 1095 днів.

- та ін.

Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду врегульовані в ст. 123 КАС України.

У разі подання особою позову після закінчення строків, установлених законом, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними, позов залишається без руху. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду з заявою про поновлення строку звернення до адміністративного суду або вказати інші підстави для поновлення строку.

Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку звернення до адміністративного суду будуть визнані неповажними, суд повертає позовну заяву.

Якщо факт пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду буде виявлено судом після відкриття провадження в адміністративній справі і позивач не заявить про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані ним у заяві, будуть визнані судом неповажними, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Якщо після відкриття провадження у справі суд дійде висновку, що викладений в ухвалі про відкриття провадження у справі висновок суду про визнання поважними причин пропуску строку звернення до адміністративного суду був передчасним, і суд не знайде інших підстав для визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Тема 8. Судові виклики і повідомлення

1. Поняття та значення судових викликів і повідомлень.
2. Форми здійснення судових викликів і повідомлень.
3. Повістки та їх вручення.

Основний зміст

1. Поняття та значення судових викликів і повідомлень. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КАС України принцип гласності і відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами передбачає, зокрема, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи. Для реалізації відповідного права та забезпечення реалізації обов'язку щодо участі у вчиненні процесуальних дій у випадках, передбачених КАС України, запроваджено інститут удових викликів та повідомлень.

Викликаються учасники справи якщо їх присутність при вчиненні процесуальних дій є обов'язковою, а також - свідкі, експерт, спеціаліст, перекладач.

Повідомляються про судовий розгляд справи учасники справи з приводу вчинення процесуальних дій, у яких участь цих осіб не є обов'язковою.

Судові виклики і повідомлення здійснює секретар судового засідання.

2. *Форми здійснення судових викликів і повідомлень.* Відповідно до ст. 124 КАС України основною формою викликів і повідомлень учасників адміністративного процесу про здійснення судом певних процесуальних дій виступають повістки, які поділяються на: повістки про виклик; повістки-повідомлення. Окрім повісток до форм здійснення судових викликів та повідомлень слід віднести: виклик (повідомлення) шляхом надсилання тексту повістки електронною поштою, факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), телефонограмою, оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України та ін.

3. *Повістки та їх вручення.* У разі ненадання учасниками справи інформації щодо їх поштової адреси судовий виклик або судове повідомлення надсилаються:

1) юридичним особам та фізичним особам - підприємцям - за адресою місцезнаходження (місця проживання), що зазначена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

2) фізичним особам, які не мають статусу підприємців, - за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку.

У разі відсутності учасників справи за такою адресою вважається, що судовий виклик або судове повідомлення вручено їм належним чином.

Якщо фізична особа, яка бере участь у справі, діє через представника і суд не вважає її особисту участь обов'язковою, він може направити повістку лише представнику.

У повістці про виклик зазначаються:

- 1) найменування та адреса адміністративного суду;
- 2) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) фізичної особи, яку викликають до суду, або найменування органу, підприємства, установи, організації, представник яких викликається;
- 3) дата, час і місце судового засідання (підготовчого судового засідання);
- 4) назва і номер адміністративної справи;
- 5) в якому процесуальному статусі викликається ця особа (як позивач, відповідач, свідок тощо);
- 6) у разі необхідності - пропозиція учаснику справи подати всі раніше не подані докази;
- 7) обов'язок адресата повідомити про наявність поважних причин неможливості прибути до суду;
- 8) роз'яснення наслідків неприбуття до суду;
- 9) обов'язок особи, яка одержала повістку у зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату.

У повістці-повідомленні зазначаються:

- 1) найменування та адреса адміністративного суду;
- 2) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) особи або найменування органу, підприємства, установи, організації, яким адресується повістка;
- 3) дата, час і місце судового засідання або проведення окремої процесуальної дії;
- 4) назва і номер адміністративної справи;
- 5) в якому процесуальному статусі має право брати участь ця особа (як позивач, відповідач, свідок тощо) в судовому процесі;
- 6) обов'язок особи, яка одержала повістку у зв'язку з відсутністю адресата, негайно повідомити про неї адресата.

Якщо разом із повісткою надсилаються копії документів, у повістці вказується їх перелік і роз'яснюється право подати заперечення та докази на їх підтвердження.

У випадку відсутності у адресата офіційної електронної адреси повістка вручається під розписку. Повістка може бути вручена безпосередньо в суді. Суд може за згодою учасника справи видати йому повістку для вручення іншій особі, яка викликається до суду. Особа, яка вручає повістку, зобов'язана повернути до адміністративного суду розписку адресата про одержання повістки, яка приєднується до справи.

Повістка повинна бути вручена не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання, крім випадку, коли повістка вручається безпосередньо в суді. Якщо для розгляду окремих категорій справ, заяв або клопотань учасників справи цим Кодексом встановлено строк розгляду менше десяти днів, повістка має бути вручена у строк, достатній для прибуття особи до суду для участі в судовому засіданні.

Вважається, що повістку вручено також у разі одержання її під розписку будь-яким повнолітнім членом сім'ї адресата, який проживає разом з ним. Особа, яка одержала повістку, зобов'язана негайно повідомити про неї адресата.

У разі тимчасової відсутності адресата особа, яка повинна вручити повістку, відмічає у повістці відомості про те, куди вибув адресат та коли передбачається його повернення за наявності таких даних.

Вважається, що повістку вручено юридичній особі, якщо вона доставлена за адресою, внесеною до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, або за адресою, яка зазначена її представником, і це підтверджується підписом відповідної службової особи.

Вважається, що повістку вручено посадовій чи службовій особі, яка є учасником судового процесу, якщо її доставлено за адресою місця служби цієї особи в порядку, встановленому частиною восьмою цієї статті.

Вручення повістки представнику учасника справи вважається також врученням повістки і цій особі.

Розписку про одержання повістки (повістку у разі неможливості вручити

її адресату чи відмови адресата її одержати) належить негайно повернути до адміністративного суду. У разі повернення поштового відправлення із повісткою, яка не вручена адресату з незалежних від суду причин, вважається, що така повістка вручена належним чином.

У разі відмови адресата від одержання повістки особа, яка її доставляє, робить відповідну відмітку на повістці, засвідчує її власним підписом і негайно повертає до адміністративного суду. Особа, яка відмовилася одержати повістку, вважається такою, що її повідомлено про дату, час і місце судового засідання.

Тема 9. Судові витрати

1. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.
2. Судовий збір.
3. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
4. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат.

Основний зміст

1. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі. Здійснення правосуддя в адміністративних справах потребує матеріального забезпечення, що тягне відповідні грошові витрати. Такі витрати, що пов'язані з фінансуванням адміністративних судів і можна позначити як судові витрати в найбільш широкому розумінні. Фінансування судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя є однією з необхідних умов для забезпечення функціонування судової влади та незалежності суддів. Тягар фінансування судів покладений на державу. Фінансування судів здійснюється виключно за рахунок коштів Державного бюджету України. Саме з державного бюджету фінансується матеріально-технічне забезпечення суддів, оплата праці суддів, допоміжного персоналу та інші видатки, пов'язані із забезпеченням діяльності кожного суду. Разом з тим законом передбачено покладення на осіб, які мають матеріально-правову заінтересованість у результатах розгляду справи, а саме на: сторін та третіх осіб у справах позовного провадження, заявників та заінтересованих осіб у справах особливого провадження, а у деяких випадках і на осіб які не брали участь у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, певних грошових витрат, пов'язаних із розглядом конкретних адміністративних справ. Такі витрати позначаються як судові витрати у власному, вузькому розумінні. Отже, під судовими витратами розуміються грошові витрати які несуть визначені законом особи у зв'язку із зверненням до суду та розглядом адміністративної справи.

Види таких витрат, їх розмір, порядок звільнення від їхньої оплати або її

відстрочення чи розстрочення, порядок розподілу між сторонами тощо регламентуються як нормами КАС України так і нормами деяких інших законодавчих та підзаконних актів. Норми, якими врегульовані адміністративно-процесуальні відносини, що пов'язані із судовими витратами, складають інститут судових витрат, якій має комплексний характер, адже поряд із адміністративно-процесуальними нормами включає і фінансово-правові норми (наприклад норми, якими встановлений розмір судового збору, порядок його обчислення, звільнення від сплати, повернення тощо).

Інститут судових витрат в адміністративному процесі має ті самі функції, що й в інших видах судочинства. Щонайменше можна назвати такі функції: превентивну, стимулюючу та компенсаційну. Превентивна функція полягає в застереженні особи від пред'явлення явно необґрунтованого позову, адже у такому випадку позивач несе ризик втратити не лише кошти, витрачені ним, а й відшкодувати частину коштів, що витрачені відповідачем. Стимулююча функція полягає в спонукання сторін до добровільного виконання своїх обов'язків, самостійного врегулювання публічно-правового спору, оскільки у разі продовження розгляду справи судові витрати лише зростатимуть. Компенсаційна функція полягає в частковому відшкодуванні витрат держави на здійснення правосуддя, а також і у відшкодуванні коштів, які витрачені стороною на чию користь ухвалено судові рішення в адміністративній справі.

Судові витрати є одним з чинників, від якого залежить фактична доступність звернення до суду за судовим захистом, а отже і можливість реального захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів у адміністративному процесі. Обов'язок нести судові витрати у зв'язку із зверненням до суду та розглядом адміністративної справи одночасно не повинен створювати особі перешкоди у доступі до правосуддя, адже доступність правосуддя слід розглядати як складову права на судовий захист. Тому судові витрати в адміністративному процесі, з метою забезпечення доступності правосуддя в адміністративних справах:

- в більшості випадків не підлягають компенсації суб'єкту владних повноважень за рахунок сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, що зменшує фінансовий тягар для фізичних чи юридичних осіб у випадку ухвалення судового рішення не на користь таких осіб;
- можуть за ухвалою суду не сплачуватися або сплачуватися на пільгових умовах особами, майновий стан яких перешкоджає несенню судових витрат. Тобто, задля забезпечення можливості доступу до правосуддя особам, які не мають можливості покрити передбачені для цього судові витрати такі особи звільняються судом від сплати судових витрат або їм надаються певні пільги щодо їхньої сплати (т. з. «право бідності»).

Види судових витрат встановлено КАС України. Відповідно до ч. 1 ст. 132 КАС України судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

2. Судовий збір. Правові засади справляння судового збору, в тому числі і

у зв'язку із зверненням до адміністративного суду та розглядом адміністративних справ, встановлено Законом України «Про судовий збір». Відповідно до ст. 1 вказаного Закону судовий збір - збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених Законом України «Про судовий збір». В адміністративному процесі обов'язок сплачувати судовий збір покладено на осіб, які звертаються до адміністративного суду із відповідними заявами, скаргами або за видачею певних документів. Як правило це учасники адміністративного процесу, які мають матеріально-правову заінтересованість у результатах розгляду справи, а також, у деяких випадках, особи, які не брали участі у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків. В адміністративному процесі судовий збір справляється за:

- 1) подання адміністративного позову;
- 2) подання наступних заяв та скарг:
 - апеляційної скарги на судові рішення;
 - заяви про приєднання до апеляційної скарги на судові рішення;
 - касаційної скарги на судові рішення;
 - заяви про приєднання до касаційної скарги на судові рішення;
 - заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами;
 - заяви про забезпечення доказів або позову
 - заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення;
- 3) видачу судами наступних документів:
 - за повторну видачу копії судового рішення;
 - за видачу в електронному вигляді копії технічного запису судового засідання;
 - за виготовлення копії судового рішення у разі, якщо особа, яка не бере (не брала) участі у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, звертається до апарату відповідного суду з письмовою заявою про виготовлення такої копії згідно із ст. 9 Закону України «Про доступ до судових рішень»;
 - за виготовлення копій документів, долучених до справи.

Судовий збір справляється у:

- відсотковому співвідношенні до ціни позову;
- відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду.

Ставки судового збору в адміністративному процесі визначено п. 3 та 4 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір». Деякі з випадків звільнення від сплати судового збору визначено безпосередньо КАС України.

Крім того, відповідно до ст. 133 КАС України, ст. 8 Закону України «Про

судовий збір» суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, а також звільнити особу від його сплати.

Судовий збір перераховується у безготівковій або готівковій формі, у тому числі з використанням електронного платіжного засобу або за допомогою платіжних пристроїв. Сплата судового збору за допомогою електронного платіжного засобу оформляється квитанцією платіжного термінала, чеком банкомата, сліпом або іншими документами за операціями з використанням електронних платіжних засобів у паперовій або електронній формі. Сплата судового збору за допомогою платіжного пристрою оформляється за допомогою касового документа (квитанції, чека тощо), який містить усі обов'язкові реквізити касового документа.

За подання до суду процесуальних документів в електронній формі судовий збір може бути сплачено за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та з використанням платіжних систем через мережу Інтернет у режимі реального часу.

За подання позовів, ціна яких визначається в іноземній валюті, судовий збір сплачується у гривнях з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України на день сплати. За подання нерезидентами позовів, ціна яких визначається в іноземній валюті, судовий збір може сплачуватися нерезидентами в іноземній валюті з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України на день сплати.

У разі якщо розмір позовних вимог збільшено або пред'явлено нові позовні вимоги, недоплачену суму судового збору необхідно сплатити до звернення до суду з відповідною заявою.

За подання позовної заяви, що має одночасно майновий і немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та немайнового характеру. У разі коли в позовній заяві об'єднано дві і більше вимог немайнового характеру, судовий збір сплачується за кожною вимогою немайнового характеру.

Якщо скаргу (заяву) подано про перегляд судового рішення в частині позовних вимог (сум, що підлягають стягненню за судовим рішенням), судовий збір за подання скарги (заяви) вираховується та сплачується лише щодо перегляду судового рішення в частині таких позовних вимог (оспорюваних сум).

За подання зустрічних позовних заяв, а також заяв про вступ у справу третіх осіб із самостійними позовними вимогами судовий збір справляється на загальних підставах.

У разі якщо позов подається одночасно кількома позивачами до одного або кількох відповідачів, судовий збір обчислюється з урахуванням загальної суми позову і сплачується кожним позивачем пропорційно долі поданих кожним з них вимог окремим платіжним документом.

У разі коли позов немайнового характеру подається одночасно кількома позивачами до одного або кількох відповідачів, судовий збір сплачується кожним позивачем окремим платіжним документом у розмірах, установлених за подання позову немайнового характеру.

Ст. 142 КАС України тв. ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» встановлено перелік випадків повернення судового збору особі, яка його сплатила.

3. Витрати, пов'язані з розглядом справи. Провадження у справі передбачає певні грошові витрати, які виникають у зв'язку з наданням правової допомоги, з прибуттям сторін до суду, залученням свідків, спеціалістів, експертів, з проведенням огляду доказів на місці і т. і. Необхідність та розмір цих витрат, на відміну від судового збору, обов'язковість сплати та розмір якого визначається законом, залежить від фактичних дій, які вчиняють учасники адміністративного процесу та суд. Такі витрати позначаються як витрати, пов'язані з розглядом справи. Отже, витрати, пов'язані з розглядом справи - це грошові витрати, що пов'язані з оплатою правової допомоги, прибуттям до суду, залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, оглядом доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи. Усі витрати, пов'язані з розглядом справи, особи несуть самотійно. Такі витрати можуть бути компенсовані стороні в порядку та у межах встановлених законом у разі звільнення особи від їх оплати та у разі ухвалення судового рішення на користь такої особи. Витрати, пов'язані з розглядом справи, відповідно до ч. 3 ст. 132 КАС України, складаються з:

- 1) витрат на професійну правничу допомогу;
- 2) витрат сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду;
- 3) витрат, пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз;
- 4) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 5) пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи.

4. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат. Судові витрати розподіляються за правилами, встановленими ст. ст. 139-141 КАС України.

При задоволенні позову сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, всі судові витрати, які підлягають відшкодуванню або оплаті, стягуються за рахунок бюджетних асигнувань суб'єкта владних повноважень, що виступав відповідачем у справі, або якщо відповідачем у справі виступала його посадова чи службова особа. В адміністративних справах щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», якщо судові рішення ухвалено на

користь сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, усі судові витрати, що підлягають відшкодуванню або оплаті, здійснюються за рахунок коштів державного бюджету.

При задоволенні позову суб'єкта владних повноважень з відповідача стягуються виключно судові витрати суб'єкта владних повноважень, пов'язані із залученням свідків та проведенням експертиз.

При частковому задоволенні позову судові витрати покладаються на обидві сторони пропорційно до розміру задоволених позовних вимог. При цьому суд не включає до складу судових витрат, які підлягають розподілу між сторонами, витрати суб'єкта владних повноважень на правничу допомогу адвоката та сплату судового збору. При частковому задоволенні позову, у випадку покладення судових витрат на обидві сторони пропорційно до розміру задоволених позовних вимог, суд може зобов'язати сторону, на яку покладено більшу суму судових витрат, сплатити різницю іншій стороні. У такому випадку сторони звільняються від обов'язку сплачувати одна одній іншу частину судових витрат.

У разі відмови у задоволенні вимог позивача, звільненого від сплати судових витрат, або залишення позовної заяви без розгляду чи закриття провадження у справі, судові витрати, понесені відповідачем, компенсуються за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від сплати судових витрат, з іншої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог, а інша частина компенсується за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Якщо обидві сторони звільнені від сплати судових витрат, вони компенсуються за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, не повертаючи адміністративної справи на новий розгляд, змінить судові рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл судових витрат.

Розмір витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо). Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву. За відсутності відповідної заяви або неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду.

У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.

При вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує:

- 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи;
- 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору, значення справи для сторін, в тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес;
- 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, тощо;
- 4) дії сторони щодо досудового вирішення спору (у випадках, коли відповідно до закону досудове вирішення спору є обов'язковим) та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялись.

У разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду внаслідок необґрунтованих дій позивача відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Судові витрати третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, стягуються на її користь зі сторони, визначеної відповідно до вимог цієї статті, залежно від того, заперечувала чи підтримувала така особа заявлені позовні вимоги.

У разі відмови позивача від позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються із позивача, крім випадків, коли позивач звільнений від сплати судових витрат. Однак якщо позивач відмовився від позову внаслідок задоволення його відповідачем після подання позовної заяви, то суд за заявою позивача присуджує всі понесені ним у справі витрати із відповідача.

Якщо спір вирішується шляхом примирення і сторони не дійшли згоди щодо розподілу судових витрат, то кожна сторона у справі несе половину судових витрат.

Суд вирішує питання щодо судових витрат у рішенні, постанові або ухвалі.

Якщо сторона з поважних причин не може до закінчення судових дебатів у справі подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог. Для вирішення питання про судові витрати суд призначає судові засідання, яке проводиться не пізніше п'ятнадцяти днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог.

У випадку постановлення ухвали про закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду або ухвалення рішення про задоволення позову у зв'язку з його визнанням суд вирішує питання про розподіл судових витрат не пізніше десяти днів з дня ухвалення відповідного судового рішення, за умови подання учасником справи відповідної заяви і доказів, які підтверджують розмір судових витрат.

Тема 10. Заходи процесуального примусу

1. Поняття, види і порядок застосування заходів процесуального примусу.
2. Характеристика окремих заходів процесуального примусу.

Основний зміст

1. Поняття, види і порядок застосування заходів процесуального примусу. Відповідно до ч. 1 ст. 144 КАС України заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Особливості заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві відбиваються в їх наступних ознаках. По-перше, найголовнішою ознакою є те, що застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві потребує існування цілого комплексу правових та фактичних підстав. Правовою (нормативною) підставою застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є сукупність правових норм, передбачених КАС України, якими встановлені види, підстави та порядок накладення вказаних заходів. До фактичних підстав застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві належить, перш за все, наявність самого правопорушення, а по-друге, ухвала суду, якою конкретизується охоронна норма права, що передбачає застосування заходу, а також визначається конкретний адресат та вид заходу.

Другою ознакою заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є те, що вони можуть застосовуватись не тільки до учасників адміністративного процесу, тобто не тільки до осіб, які пов'язані з судом особливими адміністративно-процесуальними правовідносинами. Ці заходи можуть накладатись також на осіб, які присутні у судовому засіданні, або на осіб, які володіють певними доказами, що були витребувані судом.

Третьою ознакою заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є те, що вони застосовуються з дотриманням певного порядку. Слід зауважити, що такі заходи примусу можуть застосовуватись виключно судом. Важливо, що відповідно до ч. 2 ст. 144 КАС України заходи процесуального примусу застосовуються судом, як правило, негайно після вчинення порушення. До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення. Відмітимо, що застосування процесуального примусу відноситься до дискреційних повноважень суду. Це означає, що адміністративний суд використовує заходи процесуального

примусу у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи.

Отже, виходячи з вказаних вище ознак, згідно до ч. 1 ст. 145 КАС, до заходів процесуального примусу в адміністративному процесі відносяться:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) привід;
- 5) штраф.

2. Характеристика окремих заходів процесуального примусу. До учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення таких дій - видалення із залу судового засідання. У разі повторного вчинення перекладачем, спеціалістом дій, визначених у частині першій цієї статті, суд оголошує перерву і надає час для заміни перекладача, спеціаліста.

У разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом. Ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

До належно викликаних особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини неприбуття, може бути застосовано привід до суду через органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення. Привід до суду не застосовується до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої і другої груп, жінок, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із цим Кодексом не можуть бути допитані як свідки. Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання (перебування), роботи, служби чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання особи, яку належить привести.

Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;

2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;

3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин суб'єктом владних повноважень;

4) використання під час процедури врегулювання спору за участю судді портативних, аудіотехнічних пристроїв, а також здійснення фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису.

Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

- 1) повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків;
- 2) неодноразового зловживання процесуальними правами;
- 3) повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення;
- 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів.

У випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника.

Ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції. Оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи. Постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає. Ухвала Верховного Суду про стягнення штрафу оскарженню не підлягає.

Ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Стягувачем за таким виконавчим документом є Державна судова адміністрація України.

Суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

Тема 11. Адміністративний позов

1. Підходи до розуміння та поняття адміністративного позову.
2. Елементи адміністративного позову.
3. Види адміністративних позовів.
4. Право на адміністративний позов.
5. Об'єднання і роз'єднання позовів.
6. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в

адміністративному процесі.

7. Забезпечення адміністративного позову.

Основний зміст

1. Підходи до розуміння та поняття адміністративного позову.

Діяльність адміністративного суду з розгляду та розв'язання публічно-правових спорів здійснюється в позовному (загальному або спрощеному) провадженні адміністративного процесу.

Специфічними рисами позовного провадження адміністративного процесу виступають:

1. Предметом розгляду виступає публічно-правовий спір.

2. Юридична рівність сторін публічно-правового спору - позивача та відповідача. Ці особи виступають як сторони, які наділені рівним обсягом прав для участі в розгляді спору і юридично рівні.

3. Змагальність сторін перед судом, що й розглядає протилежні домагання сторін. Ця ознака відбивається у багатьох аспектах адміністративного процесу, наприклад, особи, зацікавлені в результаті справи, вправі відстоювати свою правоту в спорі шляхом: подання доказів; участі в дослідженні доказів; висловлення своєї думки з усіх питань, що підлягають розгляду в судовому засіданні.

Взагалі будь яка процесуальна форма діяльності суду, що відповідає зазначеним ознакам, є позовною. Позовне провадження, що відповідає зазначеним вимогам, наявне у структурі і цивільного і господарського процесів.

Правовим засобом, який порушує діяльність адміністративного суду по розгляду і вирішенню публічно-правового спору на засадах рівності та змагальності сторін і тим самим по захисту прав, свобод, інтересів, реалізації владних повноважень у сфері публічно-правових відносин і виступає адміністративний позов (позов в адміністративному процесі).

Іншими словами, позовом за своєю суттю виступатиме лише таке звернення до суду, яке передбачає необхідність вирішення правового спору в порядку, що заснований на рівності сторін такого спору та їх змагальності.

Питання про існування позову, як засобу захисту прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах має принципове значення. Це пов'язано з тим, що правова держава ставить знак рівності у правах і взаємній відповідальності між своїм органом і громадянином... надає можливість на рівних відстоювати свою правоту. певні пільги для фізичних та юридичних осіб.

Стосовно визначення поняття позову та його елементів в юридичній літературі не існує єдиного підходу.

Традиційно виділяють три основних підходи до визначення поняття позову, які напрацьовані представниками науки цивільного процесуального права.

Отже, перша група вчених дотримується думки про існування двох

самостійних понять позову - в процесуальному та матеріальному значенні. Під позовом у процесуальному смислі, як правило, розуміється звернена до суду вимога про захист порушеного та такого, що оспорується, права або законного інтересу. Під позовом у матеріально-правовому смислі розуміється звернена через суд матеріально-правова вимога позивача до відповідача.

Друга група вчених, вважає, що позов - єдине поняття, що включає в себе як матеріальну, так і процесуальну сторони. При цьому, вимога позивача до відповідача складає матеріально-правову сторону позову, а вимога його до суду про захист права - процесуально-правову.

Третя група вчених дотримується позиції відповідно до якої позов розуміється як суто процесуальний інститут, тобто вимога до суду про захист порушеного права.

Не зважаючи на те, що в літературі не раз відзначалася важливість матеріально-правового змісту позову, а деякі науковці вважають, що розгляд позову тільки в процесуальному аспекті збіднює його поняття, тому що практично виводить за його межі питання про матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, відзначимо, що важливість матеріально-правової вимоги не слід абсолютизувати. Навіть при зміні матеріально-правової вимоги сам хід процесу залишиться незмінним.

Отже, розуміння адміністративного позову у процесуально-правовому сенсі, має, найбільше практичне та теоретичне значення.

Враховуючи все вищенаведене, адміністративний позов можна визначити, як звернення до адміністративного суду з вимогою про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах або на виконання повноважень, якщо за законом реалізація таких повноважень можлива внаслідок вирішення публічно-правового спору.

Це визначення враховує запровадження особливого (непозовного) провадження в адміністративних судах, яке розпочинається за зверненням суб'єктів владних повноважень у порядку особливого провадження до адміністративного суду.

2. Елементи адміністративного позову. Наступним важливим питанням є проблема елементів адміністративного позову. Елементи позову - це такі його складові частини, що визначають зміст позову та є засобами індивідуалізації кожного конкретного позову, тому, що саме своїми складовими (елементами) один позов відрізняється від іншого. Вони відображають сутність вимог, які має розглянути суд. Елементи позову є підставою класифікації позовів на види, завдяки їм встановлюються межі судового розгляду та визначається предмет доказування.

Стосовно елементів адміністративного позову в сучасній науковій літературі також не існує поки що єдиної думки. Справа в тому, що вчені - адміністративісти вже домовились про можливість використання в теорії адміністративного позову вчення про структуру позову, яке вироблено у доктрині цивільного судочинства. Отже, спір щодо елементів цивільного позову

також було перенесено й до теорії адміністративного позову. Існування таких двох елементів позову, як предмет та підстава позову не визивають жодних сумнівів, проте основна дискусія точиться навколо третього елементу позову - його змісту.

Розглянемо, перш за все, що таке предмет позову. Зауважимо, що відносно трактування предмету позову в юридичній літературі також існують різні точки зору. За найбільш поширеною думкою, предметом позову виступає матеріально-правова вимога позивача до відповідача, відносно якої суд повинен винести судові рішення. Ця вимога повинна мати правовий характер, тобто має бути врегульована нормами матеріального права, а також має відноситись до юрисдикції суду. Отже трактування предмету адміністративного позову як матеріально-правової вимоги позивача до відповідача відбиває матеріально-правову сторону адміністративного позову. Безумовно, якщо трактувати адміністративний позов тільки з матеріально-правової сторони, або як категорію, що об'єднує матеріально-правову та процесуально-правову сторони позову таке положення буде логічним.

Проте, вище ми вже вказували на свою прихильність до позиції про визначення адміністративного позову як процесуальної категорії. За такого підходу предмет адміністративного позову, як «вимогу позивача до суду про задоволення матеріально-правової претензії до відповідача».

Отже, предметом адміністративного позову є вимога позивача до суду про захист його прав або законних інтересів (в т.ч. вимога про реалізацію повноважень) шляхом задоволення матеріально-правової претензії до відповідача.

Такі вимоги є конкретними та індивідуалізованими для кожного адміністративного позову та визначаються позивачем у позовній заяві. Вони поділяються на вимоги фізичних та юридичних осіб про захист їх прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин та вимоги про реалізацію владних повноважень суб'єкта владних повноважень.

Вимоги фізичних та юридичних осіб повинні містити вказівку на певний спосіб судового захисту. Під способами судового захисту розуміються матеріально-правові заходи примусового характеру, що вживаються судом та за допомогою яких проводиться ефективне поновлення порушених прав, свобод, інтересів особи.

Визначенню способів судового захисту, які можуть застосовуватися адміністративними судами присвячено ст. 5 та 245 Кодексу адміністративного судочинства України. Способи судового захисту поділяються на встановлені законом та визначені судом (такі що не суперечать закону і забезпечують ефективний захист прав, свобод, інтересів). За загальним правилом суд здійснює захист порушених прав, свобод, інтересів одним із передбачених законом способів. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено наступні способи судового захисту:

визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

визнання протиправним та сКАС Українвання індивідуального акта чи окремих його положень;

визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Одночасно із вжиттям зазначених вище способів судового захисту адміністративний суд може також стягнути з суб'єкта владних повноважень кошти на відшкодування шкоди, заподіяної особі його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Натомість, у випадку коли застосування передбачених законом способів судового захисту не здатне забезпечити ефективний захист, задля реалізації завдання адміністративного судочинства адміністративний суд здійснює судовий захист також у спосіб, який прямо законом не передбачений, проте не суперечить йому і здатен забезпечити ефективний захист прав, свобод, інтересів особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень (ч. 2 ст. 5, п. 11 ч. 2 ст. 245 Кодексу адміністративного судочинства України).

Суб'єкт владних повноважень може звернутися з позовом до фізичної чи юридичної особи тільки у випадках прямо передбачених законом та з вимогами, які передбачені законом.

Вимоги позивача до суду про задоволення матеріально-правової претензії до відповідача повинні підтверджуватися підставою позову, що складає наступний елемент адміністративного позову. У найбільш широкому смислі підставою позову визнають обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. До цих обставин може бути віднесено такий юридичний факт або їх сукупність, які:

підтверджують наявність або відсутність спірних правовідносин між сторонами та наявність порушення прав, свобод та інтересів позивача;

підтверджують належність спірного права, свободи, інтереса позивачу.

Питання про існування третього елементу адміністративного позову - його змісту, в юридичній науці є дискусійним. При цьому зміст складає вказаний позивачем вид судового захисту. Деякі вчені вказують на те, що зміст позову - це адресоване адміністративному суду прохання позивача процесуально-правового характеру задовольнити його вимоги до відповідача, тобто правову вимогу позивача до суду.

Практичне значення мають саме предмет та підстава - для визначення тотожності позову.

3. Види адміністративних позовів. Проблема класифікації адміністративних позовів також, нажаль, є досить дискусійною та мало

дослідженою на сучасному етапі розвитку адміністративно-процесуальної науки. Проте, вона має важливе прикладне значення і дає можливість окреслити не лише види позовних вимог, а й зміст резолютивної частини судових рішень.

Отже, в залежності від предмету адміністративного позову, а саме від тих вимог, що закріплені законодавцем у ст. ст. 5 та 245 КАС України, можна розрізняти наступні види адміністративних позовів:

- 1) про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- 2) про визнання протиправним та сКАС Українивання індивідуального акта чи окремих його положень;
- 3) про визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- 4) про визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- 5) про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- 6) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- 7) про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- 8) про примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України;
- 10) про застосування інших способів захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, які не суперечать закону і забезпечують ефективний захист таких прав, свобод та інтересів;
- 11) про затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України або про продовження строку такого затримання;
- 12) про затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні;
- 13) про затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;
- 14) про звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації;
- 15) про зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу.

В спеціальній літературі пропонують класифікувати адміністративні позови також за способом процесуального захисту на: зобов'язуючі позови, які спрямовані на примусове здійснення вимог позивача; установчі позови, спрямовані на підтвердження судом наявності чи відсутності легітимності нормативних актів чи повноважень осіб, які беруть участь у справі; застосовчі

позови, спрямовані на примусове забезпечення виконання вимог законодавства за зверненням до суду суб'єкта владних повноважень.

Зважаючи на слабку розробленість проблеми видів адміністративних позовів в адміністративно-процесуальній науці, вважаємо за доцільне на даному етапі також запозичити теоретичні здобутки цивільного процесу та класифікувати всі адміністративні позови в залежності від способу процесуального захисту на позови про присудження (виконавчі), позови про визнання (установчі) та перетворювальні позови.

Позов про присудження (стягнення) має на меті поновлення порушеного права і усунення наслідків такого порушення. Це позови, в яких позивач просить суд зобов'язати відповідача вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

Позови про визнання спрямовуються на отримання від суду підтвердження наявності або відсутності певних спірних прав і обов'язків або компетенції зацікавлених суб'єктів. До таких належать, зокрема, позови про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень та інші.

Останній вид - перетворювальні позови - спрямовані на зміну чи припинення правовідносин. До таких позовів з нашої точки зору, можуть бути віднесені адміністративні позови про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності.

4. Право на адміністративний позов. Одним з основних прав людини є право на судовий захист. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. передбачає, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8) і що кожна людина, для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10). Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (п. 1 ст. 6). Гарантується право на судовий захист також і Конституцією України (ст. 55).

Право на судовий захист реалізується при відправленні правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Отже, форми реалізації права на судовий захист обумовлюються особливостями процесуальної форми певного різновиду судочинства. Враховуючи, що адміністративний позов, як вже зазначалося, є тим правовим засобом, у якому міститься інформація про публічно-правовий

спір і який порушує діяльність адміністративного суду по розв'язанню такого спору і тим самим по захисту прав, свобод та інтересів, реалізації повноважень, право на судовий захист у позовному провадженні адміністративного процесу традиційно у спеціальній літературі пов'язується із правом на адміністративний позов.

При цьому у юридичній науці, зокрема, у науці цивільного процесуального права, висловлюються різні точки зору щодо змісту права на позов, які обумовлюються, перш за все, поглядами тих чи інших вчених на саме поняття позову. Так, деякі правники, які розуміють позов як єдине поняття, що має дві сторони: процесуальну та матеріально-правову у змісті права на позов також виділяють дві сторони - процесуальну та матеріально-правову. Таким чином, за такого підходу, право на позов як єдине поняття, органічно поєднує в собі дві правомочності - право на пред'явлення позову і право на задоволення позову. Інші автори, які дотримуються думки про існування двох самостійних понять позову - в процесуальному та матеріальному значенні, відповідно пропонують і право на позов трактувати у двох самостійних аспектах - у процесуальному та матеріально-правовому. При цьому під правом на позов у процесуальному сенсі розуміється право на пред'явлення позову. Під правом на позов в матеріально-правовому сенсі розуміється право на задоволення позову. І, нарешті, третя група вчених, які здебільшого дотримуються розуміння позову як суто процесуального інституту, тобто як вимоги до суду про захист порушеного права, під правом на позов розуміє право на звернення за судовим захистом, право на пред'явлення позову.

Оскільки ми розглядаємо адміністративний позов у процесуальному розумінні, відповідно і право на адміністративний позов розуміється у його процесуальному значенні, як право на пред'явлення адміністративного позову.

При цьому право на адміністративний позов, поряд з низкою інших елементів, виступає невід'ємною складовою права на судовий захист в адміністративному процесі.

Одним з таких елементів виступає й можливість отримання рішення адміністративного суду, якою захищаються права, свободи, законні інтереси особи, надається дозвіл на реалізацію повноважень суб'єкта владних повноважень.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував у своїх рішеннях про те, що складовою права на судовий захист виступає право на оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій.

Європейський Суд з прав людини у своїй практиці виходить з розуміння виконання остаточних та обов'язкових судових рішень як невід'ємного елемента права на судовий захист.

Отже, право на судовий захист в позовному провадженні адміністративного процесу включає наступні елементи:

- право на незалежний і неупереджений суд;
- право на адміністративний позов (на пред'явлення адміністративного

позову);

- право на участь у судовому розгляді;
- право на позитивне вирішення справи;
- право на перегляд рішення суду;
- право на виконання рішення суду.

Слід зазначити, що в адміністративному процесі судовий захист прав, свобод та інтересів особи здійснюється, зокрема, і у справах за позовами суб'єктів владних повноважень до фізичних та юридичних осіб у випадках, встановлених Конституцією та законами України. У цьому випадку мова йде про судове санкціонування вчинення певних дій, які пов'язані з реалізацією суб'єктами владних повноважень певних з т. з. «втручальних повноважень», що тягнуть суттєве обмеження прав та законних інтересів особи, у тому числі через покладення на неї обтяжливих обов'язків. При цьому суд здійснює попередній контроль за діями, якими суттєво зачіпаються права особи, а отже і здійснює упереджувальний захист прав, свобод та інтересів особи, яка є відповідачем за позовом суб'єкта владних повноважень.

Зважаючи на вищезазначене право на адміністративний позов - це забезпечена законом можливість звернутися до адміністративного суду з вимогою про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах або на виконання повноважень, якщо за законом реалізація таких повноважень можлива внаслідок вирішення публічно-правового спору. Тобто, за своїм змістом це право на процес незалежно від його результату, право на діяльність адміністративного суду з розгляду публічно-правового спору.

Право на адміністративний позов, тобто право на пред'явлення адміністративного позову, здебільшого розглядається у двох аспектах - як елемент процесуальної правоздатності та як суб'єктивне процесуальне право.

У якості складової адміністративної процесуальної правоздатності право на адміністративний позов характеризує можливість кожного, з моменту виникнення у особи відповідної правоздатності, звернутися з адміністративним позовом до суду.

Право на адміністративний позов, як суб'єктивне процесуальне право, належить не будь-якій особі, яку наділено адміністративною процесуальною дієздатністю, а лише певній особі за конкретних обставин. Отже, наявність у особи права на адміністративний позов як суб'єктивного процесуального права, а також і його реалізація, обумовлюється КАС України низкою обставин процесуально-правового характеру.

Обставини, які обумовлюють саме існування у особи права на адміністративний позов позначаються як передумови такого права. Окрім наявності у особи права на адміністративний позов його реалізація потребує дотримання встановленого процесуального порядку, що пов'язано із існуванням низки обставин процесуально-правового характеру, які обумовлюють належний порядок реалізації права на адміністративний позов і позначаються як умови реалізації такого права.

Отже, для виникнення адміністративного судочинства з розгляду публічно-правового спору необхідна як наявність у особи права на адміністративний позов, так і дотримання встановленого процесуального порядку реалізації такого права. Таким чином, перш ніж здійснювати підготовку адміністративної справи до розгляду та власне її розгляд по суті суддя повинен пересвідчитися як у наявності в особи права на адміністративний позов, так і у дотриманні процесуального порядку його реалізації, тобто встановити наявність передумов права на адміністративний позов та умов його реалізації.

Задля забезпечення доступності правосуддя КАС України встановлено мінімальну кількість обставин, з якими пов'язано існування права на адміністративний позов як суб'єктивного процесуального права. Такі обставини прийнято поділяти на позитивні та негативні. До позитивних передумов відносяться обставини, за наявності яких у особи існує вказане право. Негативні передумови - обставини, з відсутністю яких закон пов'язує можливість звернення з адміністративним позовом. Стосовно конкретного переліку таких обставин - аналіз норм КАС України дозволяє виділити наступні передумови права на адміністративний позов:

1) наявність у сторін адміністративної процесуальної правоздатності. Оскільки в адміністративному процесі адміністративна процесуальна правоздатність визнається за усіма громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, практичне значення ця передумова має у випадку звернення до адміністративного суду організації. Адже за загальним правилом адміністративна процесуальна правоздатність визнається за підприємствами, установами, організаціями які мають статус юридичної особи (при цьому суб'єктом матеріальних публічно-правових відносин можуть виступати й організації без статусу юридичної особи). Виключенням виступають суб'єкти владних повноважень, які можуть брати участь в адміністративному процесі незалежно від наявності у них статусу юридичної особи. Визначальним в даному випадку є не наявність статусу юридичної особи, а наявність відповідних владних управлінських функцій;

2) віднесення публічно-правового спору до адміністративної юрисдикції;

3) відсутність у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав таких, що набрали законної сили, рішення або постанови суду, ухвали про закриття провадження в адміністративній справі;

Зазначені обставини пов'язані із необхідністю усунення випадків повторного розгляду публічно-правових спорів, які вже вирішені адміністративним судом по суті (коли право на адміністративний позов вже реалізовано) і відображають таку властивість рішень та постанов адміністративного суду, що набрали законної сили, як їх виключність (винятковість), тобто неприпустимість повторного звернення до адміністративного суду з вимогами, які є тотожними тим, що вже вирішені адміністративним судом по суті. Вказані обставини покликані також виключити

й випадки розгляду вимог, щодо яких адміністративним судом вже констатована відсутність у особи права на звернення до суду, зокрема і в наслідок відмови особи від такого права (через подання заяви про відмову від позову) або досягнення сторонами примирення і його затвердження судом;

4) не настала смерть фізичної особи чи не припинено юридичну особу, яка не є суб'єктом владних повноважень, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позовну заяву, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва. За загальним правилом у матеріальних публічно-правових відносинах правонаступництво, як перехід прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого, є цілком можливим. Але в певних випадках, зокрема коли права та обов'язки фізичної особи є такими, що нерозривно пов'язані із особою, правонаступництво не допускається (наприклад, право обіймати посаду на публічній службі), адже у такому випадку із смертю особи припиняються і відповідні правовідносини. Відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників. Отже, якщо реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) юридичної особи передбачає правонаступництво, то така форма припинення юридичної особи, як її ліквідації правонаступництва не передбачає.

Зазначене не стосується випадків ліквідації органу державної влади чи місцевого самоврядування. В цих випадках спірні правовідносини допускають правонаступництво - правонаступником виступатиме суб'єкт владних повноважень, якому передано відповідні владні управлінські функції;

5) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав - право на пред'явлення позову в даному випадку також вже реалізується - зважаючи на необхідність унеможливлення одночасного розгляду судами одного й того самого публічно-правового спору, наявність у провадженні цього або іншого адміністративного суду справи за тотожним адміністративним позовом унеможливорює виникнення процесу.

Реалізація особою права на адміністративний позов потребує дотримання встановленого КАС України процесуального порядку, що пов'язано із існуванням умов реалізації права на адміністративний позов. Аналіз норм КАС України дозволяє виділити наступні умови реалізації права на адміністративний позов:

1) дотримання вимог до позовної заяви. Відповідно до принципу диспозитивності суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою. Вимоги до позовної заяви встановлено ст. ст. 160, 161 КАС України. Під вимогами до позовної заяви законодавець розуміє і вимоги до позовної заяви як процесуального документу (її форми та змісту), і обов'язок додавати до позовної заяви певні документи (копії документів);

2) наявність у особи, яка подає позовну заяву адміністративної

процесуальної дієздатності. Оскільки адміністративна процесуальна дієздатність належить органам державної влади, іншим державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) від моменту їх створення (зайняття посади), тобто виникає для таких осіб одночасно із виникненням адміністративної процесуальної правоздатності, практичне значення ця умова має у випадку звернення до адміністративного суду фізичної особи. Адже фізична особа не завжди має адміністративну процесуальну дієздатність. За загальним правилом адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними. Адміністративна процесуальна дієздатність може належати фізичним особам і до досягнення повноліття. Це можливо в адміністративних справах з приводу матеріальних публічно-правових відносин, у яких фізичні особи відповідно до законодавства можуть самотійно брати участь і до досягнення 18 річного віку;

3) наявність повноважень на підписання позову (якщо позовна заява подається представником), підписання позову особою з зазначенням її посадового становища;

4) дотримання досудового порядку врегулювання спору у випадках, в яких законом визначено обов'язковість досудового врегулювання, або вплив на момент звернення позивача із позовом визначеного законом строку для досудового врегулювання спору. Відповідно до ч. 4 ст. 124 Конституції України законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

5) не подання позивачем до цього самого суду іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

6) дотримання правил об'єднання позовних вимог - відповідно до статті 172 КАС України в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні позовні вимоги. Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, щодо яких законом визначена виключна підсудність різним судам.

7) наявність підстав для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи;

8) подання суб'єктом владних повноважень позовної заяви із вимогою про стягнення грошових коштів, яка ґрунтується на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, після закінчення шестимісячного строку для оскарження фізичною чи юридичною особою до адміністративного суду відповідного

рішення суб'єкта владних повноважень. Тобто, розгляд адміністративної справи про стягнення грошових коштів з фізичної чи юридичної особи можливий у випадку, якщо така особа не оспорує відповідне рішення суб'єкта владних повноважень, про що свідчить сплив строку на його оскарження або якщо у задоволенні позову про визнання такого рішення протиправним та його скасування України відмовлено;

9) дотримання строку звернення до адміністративного суду або у разі його пропуску - наявність поважних причин для його поновлення.

Підсумовуючи усе вищенаведене слід ще раз підкреслити, що для виникнення адміністративного процесу з розгляду публічно-правового спору необхідна як наявність у особи права на адміністративний позов, так і дотримання встановленого процесуального порядку реалізації такого права, що потребує встановлення передумов та умов реалізації права на адміністративний позов. Передумови та умови права на адміністративний позов встановлюються суддею при вирішенні питання про відкриття провадження у справі. За їх наявності суддя відкриває провадження в адміністративній справі. Такі обставини мають виключно процесуальний характер і не стосуються питань про наявність чи відсутність у позивача суб'єктивного матеріального права. У зв'язку з цим, суддя не вправі відмовити у відкритті провадження або повернути заяву з тих причин, що у позивача відсутнє саме матеріальне суб'єктивне право.

Відсутність передумов права на адміністративний позов свідчить про відсутність у особи права на адміністративний позов. Звернення до суду за відсутності хоча б однієї передумови не може тягнути судовий розгляд публічно-правового спору. Оскільки, як зазначено вище, суддя встановлює наявність вказаних обставин на стадії відкриття провадження у справі, процесуальним наслідком відсутності передумов права на адміністративний позов виступатиме відмова у відкритті провадження в адміністративній справі (ст. 170 КАС України, зокрема за відсутності у сторін адміністративної процесуальної правоздатності або не віднесення публічно-правового спору до адміністративної юрисдикції - на підставі п. 1 ч. 1 вказаної статті). У разі, якщо з якихось причин зазначені обставини з'ясовано судом після відкриття провадження у справі - на подальших стадіях адміністративного процесу - процесуальним наслідком відсутності передумов права на адміністративний позов виступатиме закриття провадження у справі (ст. 238 КАС України, зокрема за відсутності у сторін адміністративної процесуальної правоздатності або не віднесення публічно-правового спору до адміністративної юрисдикції - на підставі п. 1 ч. 1 вказаної статті). Про відмову у відкритті провадження або про закриття провадження у справі постановляється ухвала. Повторне звернення з тотожнім адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження або про закриття провадження у справі, не допускається.

Недотримання умов реалізації права на адміністративний позов не позбавляє особу самого цього права і, відповідно, можливості судового розгляду

публічно-правового спору у подальшому, за умов дотримання встановленого процесуального порядку реалізації такого права. Суддя повинен встановити наявність обставин, з якими пов'язується дотримання встановленого процесуального порядку реалізації права на адміністративний позов на стадії відкриття провадження у справі (так само як і наявність передумов права на адміністративний позов). При цьому, процесуальним наслідком з'ясування суддею на стадії відкриття провадження у справі обставин, які свідчать про недотримання вимог до позовної заяви виступатиме залишення позовної заяви без руху. А якщо недоліки позовної заяви позивачем не усунуто або не дотримано інші умови реалізації права на адміністративний позов - процесуальним наслідком буде повернення позовної заяви позивачеві (ст. 169 КАС України). Якщо недотримання умов реалізації права на адміністративний позов з'ясовано судом після відкриття провадження у справі - на подальших стадіях адміністративного процесу - позовна заява, за деякими виключеннями, залишається без розгляду (ст. 240 КАС України). Про залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви, залишення позовної заяви без розгляду постановляється ухвала. Повернення позовної заяви, залишення позовної заяви без розгляду (зокрема й з підстав недотримання умов реалізації права на адміністративний позов) не позбавляє особу права повторного звернення до адміністративного суду з тотожним адміністративним позовом.

5. Об'єднання і роз'єднання позовів. Досліджуючи проблему адміністративного позову, необхідно відмітити передбачену ст. 172 КАС України можливість суду об'єднати і роз'єднати позови. Об'єднання адміністративних позовів - це процесуальна дія суду, спрямована на об'єднання в одному провадженні двох і більше позовних вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основних та похідних позовних вимог (похідна позовна вимога - вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги)).

Суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи вправі об'єднати для спільного розгляду і вирішення кілька адміністративних справ за позовними вимогами, що пов'язані між собою підставою виникнення або поданими доказами, основних та похідних позовних до початку підготовчого засідання, а у спрощеному позовному провадженні - до початку розгляду справи по суті у кожній із справ за позовами:

- 1) одного й того самого позивача до одного й того самого відповідача;
- 2) одного й того самого позивача до різних відповідачів;
- 3) різних позивачів до одного й того самого відповідача.

Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, щодо яких законом визначена виключна підсудність різним судам.

Справи, що перебувають у провадженні адміністративного суду, в разі об'єднання їх в одне провадження, передаються на розгляд судді, який раніше за інших суддів відкрив провадження у справі. Якщо провадження у справах було відкрито в один день, справи в разі об'єднання їх в одне провадження

передаються на розгляд судді, який першим прийняв рішення про їх об'єднання. Справи, об'єднані в одне провадження, роз'єднанню не підлягають.

Об'єднання справ сприяє забезпеченню процесуальної економії та виступає перешкодою для прийняття судом протилежних рішень. Сторони у справі також зацікавлені в тому, щоб їхні вимоги були розглянуті якомога швидко одним і тим же судом.

Також суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи вправі до початку розгляду справи по суті може роз'єднати одну чи декілька позовних вимог, що поєднані в одне провадження, у самостійні провадження. Це необхідно у випадку, якщо це сприятиме виконанню завдання адміністративного судочинства - тобто коли їхній спільний розгляд ускладнює чи сповільнює вирішення справи. У цьому випадку мова йде про роз'єднання позовів. Роз'єднання позовів - це процесуальна дія суду, спрямована на виділення в самостійні провадження двох і більше позовних вимог, поєднаних раніше в одне провадження.

Розгляд позовних вимог, виділених у самостійне провадження, здійснює суддя, який прийняв рішення про роз'єднання позовних вимог.

Про об'єднання справ в одне провадження або роз'єднання позовних вимог, про відмову в об'єднанні справ в одне провадження, роз'єднанні позовних вимог суд постановляє ухвалу.

6. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі. Принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом забезпечує сторонам рівні можливості для захисту їх інтересів при вирішенні адміністративним судом публічно-правового спору. Отже, відповідач, так само як і позивач, має право на судовий захист. Відповідача наділено необхідним обсягом процесуальних прав, що дозволяють йому ефективно відстоювати свої інтереси при розгляді адміністративної справи шляхом вчинення певних процесуальних дій. Такі дії можуть бути спрямовані на створення відповідачу більш сприятливих умов щодо участі у розгляді адміністративної справи, наприклад внаслідок задоволення клопотань відповідача про відводи, про відкладення розгляду справи, про зупинення провадження у справі, про звільнення від оплати судових витрат тощо. Вчинення ж відповідачем інших процесуальних дій має на меті відмову у задоволенні позовних вимог, або унеможливлення вирішення адміністративної справи по суті (внаслідок залишення позовної заяви без розгляду, закриття провадження у справі). Через вчинення вказаних дій відповідач намагається не допустити погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи.

Такі процесуальні дії відповідача, що спрямовані на захист його інтересів та недопущення погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи позначаються як процесуальні засоби захисту відповідача від адміністративного позову.

Процесуальні засоби захисту відповідача від позову можна поділяти на

загальні і спеціальні. До загальних належать дії, які можуть вчинятися як відповідачем, так і позивачем або іншими особами, які беруть участь у справі для забезпечення реалізації своїх інтересів. До спеціальних відносяться дії, що можуть вчинятися тільки відповідачем.

У будь-якому випадку використання процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову має на меті повну чи часткову відмову у задоволенні адміністративного позову чи завершення процесу без ухвалення постанови.

Основним процесуальним засобом захисту відповідача від адміністративного позову виступають заперечення проти адміністративного позову. Під запереченнями проти адміністративного позову розуміються вимоги відповідача до суду щодо відхилення адміністративного позову внаслідок неправомірності виникнення чи продовження процесу або внаслідок необґрунтованості чи неправомірності позовних вимог.

Тобто, заперечення проти адміністративного позову спростовують позовні вимоги з процесуального або матеріально-правового боку. Відповідно, заперечення проти адміністративного позову поділяються на процесуально-правові і матеріально-правові. Процесуально-правові заперечення дозволяють відповідачу переконати суд у неправомірності виникнення або продовження процесу по справі. Таким чином, процесуальні заперечення мають на меті:

- залишення позовної заяви без розгляду (ст. 240 КАС України);
- закриття провадження у справі внаслідок відсутності передумов права на адміністративний позов (ст. 238 КАС України).

Матеріально-правові заперечення проти адміністративного позову дозволяють відповідачу переконати суд у необґрунтованості або неправомірності позовних вимог. Таким чином, матеріально-правові заперечення мають на меті ухвалення адміністративним судом рішення про відмову в задоволенні адміністративного позову. Матеріально-правові заперечення, на відміну від процесуально-правових, стосуються суті заявлених позовних вимог. Досягти зазначеної мети відповідач може у різний спосіб, залежно від конкретних обставин адміністративної справи. Матеріально-правові заперечення можуть бути пов'язані:

з необґрунтованістю позовних вимог, через: неповноту юридичного складу; відсутність відповідних доказів або їх недопустимість чи недостовірність; наявність фактів, що знесилюють факти, які складають підставу позову, неналежність сторони тощо;

з неправомірністю позовних вимог, через: неправильний вибір чи тлумачення позивачем норми матеріального права, що регулює спірні правовідносини; неправильний вибір позивачем способу захисту права тощо.

Відповідно до ч. 4 ст. 47 КАС України відповідач має право подати відзив на позовну заяву.

У відзиві на позовну заяву (відзиві), який є різновидом заяв по суті справи відповідачем викладаються заперечення проти позову (ст. ст. 159, 162 КАС

України).

Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову (ч. 4 ст. 159 КАС України).

Відзив подається в строк, встановлений судом, який не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Суд має встановити такий строк подання відзиву, який дасть змогу відповідачу підготувати його та відповідні докази, а іншим учасникам справи - отримати відзив до початку першого підготовчого засідання у справі.

У разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд вирішує справу за наявними матеріалами.

Додаткові пояснення, міркування та аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення, відповідач має право навести у запереченні (ст. ст. 164, 182 КАС України). Вимоги до форми, змісту заперечення, документів що додаються до нього аналогічні вимогам до відзиву. Заперечення подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання заперечення, який дасть змогу іншим учасниками справи отримати заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті.

Заперечення відповідача можуть надаватися також в усній формі - наприклад, у вступному слові (ч. 2 ст. 209 КАС України), у додаткових поясненнях (ч. 1 ст. 224 КАС України). Проте, за загальним правилом, докази подаються разом з поданням відзиву (ч. 3 ст. 79 КАС України).

Окрім заперечення проти адміністративного позову до процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову належить зустрічний позов. Проте, зустрічний позов має право подавати лише відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень (ч. 8 ст. 47, ч. 1 ст. 177 КАС України).

Зустрічний позов в адміністративному процесі - це самостійний позов, що пред'являється відповідачем, який не є суб'єктом владних повноважень до позивача у вже виниклому процесі для спільного розгляду з первісним позовом.

Особливості зустрічного позову:

- пред'являється для сумісного розгляду з первісним позовом;
- може бути пред'явлений лише до первісного позивача (або одного з співпозивачів);
- повинен бути взаємопов'язаним з первісним позовом і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин, або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову;
- має самостійний характер - це проявляється в тому, що суд може відмовити у задоволенні як первісного, так і зустрічного позову. Крім того, суд зобов'язаний вирішити зустрічні позовні вимоги по суті навіть якщо вимоги первісного позову не вирішуються по суті.

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 178 КАС України зустрічна позовна заява, яка

подається з дотриманням загальних правил пред'явлення позову, повинна відповідати вимогам статей 160, 161, 172 КАС України. До зустрічної позовної заяви, поданої з порушенням зазначених вимог застосовуються положення статті 169 КАС України. Зустрічна позовна заява, подана з порушенням вимог ч. 1 та 2 ст. 178 КАС України, повертається заявнику.

Також, до процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову належать, зокрема, дії відповідача щодо досягнення примирення через врегулювання публічно-правового спору шляхом взаємних із позивачем поступок та компромісів та дії відповідача спрямовані на перегляд, зокрема внаслідок оскарження в апеляційному та касаційному порядку, судових рішень в адміністративних справах, якими позовні вимоги задоволені.

Іноді до процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову відносять і просте немотивоване невизнання позову, тобто нічим не обґрунтоване відхилення відповідачем вимог позивача за простою формулою: позов, пред'явлений до мене, не визнаю. Але просте невизнання позову не створює жодних умов для відмови у задоволенні адміністративного позову чи завершення процесу без ухвалення рішення, таким чином не захищаючи відповідача від погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи.

Більш того, в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, з огляду на презумпцію правомірності вимог особи, яка оскаржує рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, немотивоване невизнання позову відповідачем пов'язане з невиконанням ним обов'язку доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності і, як правило, призводить до задоволення позовних вимог.

Також, неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову (ч. 4 ст. 159 КАС України).

Крім використання процесуальних засобів захисту від адміністративного позову відповідач може вчиняти низку дій і за межами процесу, що також матимуть за мету захист його інтересів та недопущення погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи. До таких дій, зокрема, можна віднести звернення до з позовами як до адміністративного суду, так і у порядку інших видів судочинства, звернення до правоохоронних органів, дії щодо позасудового врегулювання публічно-правового спору тощо.

7. Забезпечення адміністративного позову. Забезпечення адміністративного позову - це сукупність процесуальних дій адміністративного суду, у провадженні якого перебуває справа або до якого має бути поданий позов, які гарантують виконання рішення або постанови та ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача в разі задоволення позовних вимог.

Регламентация інституту забезпечення адміністративного позову

здійснюється ст. ст. 150 - 158 КАС України.

Забезпечення адміністративного позову допускається за заявою учасника справи або з власної суду.

Забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи.

Підстави для забезпечення позову (вжиття заходів забезпечення позову):

1) невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду; або

2) очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду, таким рішенням, дією або бездіяльністю.

Види заходів забезпечення позову:

1) зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта. Зупинення дії нормативно-правового акта як захід забезпечення позову допускається лише у разі очевидних ознак протиправності такого акта та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду з позовом щодо такого акта;

2) заборона відповідачу вчиняти певні дії;

3) заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;

4) зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Суд може застосувати кілька заходів забезпечення позову.

Заходи забезпечення позову мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами. Суд також повинен враховувати співвідношення прав (інтересу), про захист яких просить заявник, із наслідками вжиття заходів забезпечення позову для заінтересованих осіб.

Не допускається забезпечення позову шляхом:

1) зупинення актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, та встановлення для них заборони або обов'язку вчиняти певні дії;

2) зупинення рішень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо призначення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та щодо здійснення тимчасової адміністрації або ліквідації банку, встановлення заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, його посадовим особам при здійсненні тимчасової адміністрації або ліквідації банку, а також іншим особам під час реалізації Фондом гарантування вкладів фізичних осіб майна банку,

віднесеного до категорії неплатоспроможних, та банку, що ліквідується відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

3) зупинення рішень уповноваженого центрального органу з питань цивільної авіації щодо призупинення дії або анулювання сертифікатів, схвалень, допусків;

4) зупинення рішень Національного банку України, актів Національного банку України, а також встановлення для Національного банку України, його посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій;

5) зупинення дії рішення суб'єкта владних повноважень, яке не є предметом оскарження в адміністративній справі, або встановлення заборони або обов'язку вчиняти дії, що випливають з такого рішення;

6) зупинення рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, щодо встановлення державних регульованих цін (тарифів) на ринку електричної енергії та природного газу, затвердження методик (порядків) їх встановлення (формування, розрахунку);

7) зупинення рішення Конкурсної комісії з добору кандидатів на посади членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, встановлення заборони Кабінету Міністрів України призначати на посаду члена (членів) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно до Закону України "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг";

8) зупинення дії індивідуальних актів Міністерства фінансів України, прийнятих на виконання рішень Кабінету Міністрів України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку, а також встановлення для Міністерства фінансів України, його посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій, що випливають з такого індивідуального акта;

9) зупинення дії індивідуальних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, прийнятих у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку, а також встановлення для Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, її посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій, що випливають з такого індивідуального акта;

10) зупинення наказу або розпорядження командира (начальника), відданого військовослужбовцю в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці;

11) зупинення, унеможливлення або в інший спосіб порушення безперервності процесу призначення, підготовки і проведення виборів, всеукраїнського референдуму;

12) припинення, відкладення, зупинення чи іншого втручання у проведення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних конкурсних процедур, що проводяться від імені держави (державного органу), територіальної громади (органу місцевого самоврядування) або за участю призначеного державним органом суб'єкта у складі комісії, що проводить конкурс, аукціон, торги, тендер чи іншу публічну конкурсну процедуру.

Заява про забезпечення позову подається в письмовій формі і повинна містити:

- 1) найменування суду;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові - для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); поштовий індекс; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України; реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності; або номер і серію паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку, офіційну електронну адресу або адресу електронної пошти;
- 3) предмет позову та обґрунтування необхідності забезпечення позову;
- 4) захід забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності;
- 5) інші відомості, потрібні для забезпечення позову.

Якщо заява про забезпечення позову подається до відкриття провадження у справі, в такій заяві додатково зазначаються повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших осіб, які можуть отримати статус учасника справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, а також відомі заявнику: реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), за його наявності, або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку, офіційна електронна адреса або адреса електронної пошти.

У заяві можуть бути зазначені кілька заходів забезпечення позову, що мають бути вжиті судом, із обґрунтуванням доцільності вжиття кожного з цих заходів.

До заяви додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі.

Заява про забезпечення позову подається:

- 1) до подання позовної заяви - до суду, до якого має бути подано позов за правилами підсудності;
- 2) одночасно з пред'явленням позову - до суду, до якого подається позов за правилами підсудності;
- 3) після відкриття провадження у справі - до суду, у провадженні якого

перебуває справа.

У разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви заявник повинен подати відповідну позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову.

Заява про забезпечення позову розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа або до якого має бути поданий позов, не пізніше двох днів з дня її надходження, без повідомлення учасників справи. Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала заяву про забезпечення позову, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову. У виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з повідомленням заінтересованих сторін у встановлений судом строк. Залежно від обставин справи суд може забезпечити позов повністю або частково.

Про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову суд постановляє ухвалу. В ухвалі про забезпечення позову суд зазначає вид забезпечення позову та підстави його обрання. Суд може також зазначити порядок виконання ухвали про забезпечення позову.

Суд, встановивши, що заяву про забезпечення позову подано без додержання встановлених вимог, повертає її заявнику без розгляду, про що постановляє ухвалу.

За клопотанням учасника справи суд може допустити заміну одного заходу забезпечення позову іншим. Питання про заміну одного заходу забезпечення іншим вирішується судом в судовому засіданні наступного дня після надходження до суду відповідного клопотання. За наслідками розгляду клопотання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим постановляється ухвала.

Ухвала суду про забезпечення позову має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Така ухвала підлягає негайному виконанню з дня її постановлення незалежно від її оскарження і відкриття виконавчого провадження.

Примірник ухвали про забезпечення позову негайно надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також, залежно від виду вжитих заходів, направляється судом для негайного виконання державним та іншим органам для вжиття відповідних заходів. Особи, винні в невиконанні ухвали про забезпечення позову, несуть відповідальність, встановлену законом.

Суд може сКАС Українвати заходи забезпечення позову з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи. Клопотання про сКАС Українвання заходів забезпечення позову розглядається в судовому засіданні не пізніше п'яти днів з дня надходження його до суду. За результатами розгляду клопотання про сКАС Українвання заходів забезпечення позову, вжитих судом, постановляється ухвала.

У випадку залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі або у випадку ухвалення рішення щодо відмови у задоволенні позову заходи забезпечення позову зберігають свою дію до набрання законної сили відповідним судовим рішенням.

Примірник ухвали про сКАС Українвання заходів забезпечення позову невідкладно після набрання такою ухвалою законної сили надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також державним та іншим органам, які повинні були та (або) виконували ухвалу про забезпечення позову, для здійснення ними відповідних дій щодо сКАС Українвання заходів забезпечення позову.

Заходи забезпечення позову, вжиті судом до подання позову, скасовуються судом також у разі:

- 1) неподання заявником відповідної позовної заяви;
- 2) повернення позовної заяви;
- 3) відмови у відкритті провадження у справі.

Тема 12. Відкриття провадження в адміністративній справі

1. Поняття, мета та завдання відкриття провадження в адміністративній справі.
2. Вимоги до позовної заяви і порядок усунення її недоліків.
3. Повернення позовної заяви без розгляду на стадії відкриття провадження в адміністративній справі.
4. Відмова у відкритті провадження в адміністративній справі.
5. Правові наслідки відкриття провадження в адміністративній справі.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання відкриття провадження в адміністративній справі. Стадія відкриття провадження у справі – це нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, спрямованих на встановлення наявності у особи, що звертається із адміністративним позовом, права на звернення до адміністративного суду, дотримання такою особою порядку реалізації вказаного права та строку на звернення до адміністративного суду або поважності причин пропуску строку звернення до адміністративного суду.

Таким чином, безпосередня ціль даної стадії – це перевірка наявності у особи, що звертається із адміністративним позовом права на звернення до адміністративного суду, дотримання такою особою порядку реалізації вказаного права та строку на звернення до адміністративного суду або поважності причин пропуску строку звернення до адміністративного суду.

Завдання даної стадії – встановлення:

- передумов права на пред'явлення адміністративного позову (права на адміністративний позов);
- умов його реалізації;
- дотримання строку звернення до адміністративного суду;
- поважних причин пропуску строку звернення до адміністративного суду.

2. Вимоги до позовної заяви і порядок усунення її недоліків.

Адміністративний позов подається до адміністративного суду у формі письмової позовної заяви особисто позивачем або його представником. Позовна заява може бути надіслана до адміністративного суду поштою. Письмова позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позовної заяви, наданого судом бланку.

На прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду може бути надана допомога в оформленні позовної заяви. Це стосується лише роз'яснення вимог щодо відповідності позовної заяви положенням статей 105, 106 КАС України, а не стосовно її змісту, обґрунтування чи виготовлення (друкування).

Відповідно до ст. 160 КАС України:

1. У позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування.
2. Позовна заява подається в письмовій формі позивачем або особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
3. Позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позову, наданого судом.
4. На прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду може бути надана допомога в оформленні позовної заяви.
5. В позовній заяві зазначаються:
 - 1) найменування суду першої інстанції, до якого подається заява;
 - 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові - для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); поштовий індекс; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України); реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України (якщо такі відомості відомі позивачу), відомі номери засобів зв'язку, офіційна електронна адреса або адреса електронної пошти;
 - 3) зазначення ціни позову, обґрунтований розрахунок суми, що стягується, - якщо у позовній заяві містяться вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної оскаржуваним рішенням, діями, бездіяльністю суб'єкта владних повноважень;

4) зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, а в разі подання позову до декількох відповідачів - зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів;

5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини;

6) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору - у випадку, якщо законом встановлений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

7) відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися;

8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності), зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви;

9) у справах щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень - обґрунтування порушення оскаржуваними рішеннями, діями чи бездіяльністю прав, свобод, інтересів позивача;

10) у справах щодо оскарження нормативно-правових актів - відомості про застосування оскаржуваного нормативно-правового акта до позивача або належність позивача до суб'єктів правовідносин, у яких застосовується або буде застосовано цей акт;

11) власне письмове підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

6. Якщо позовна заява подається представником, то у ній додатково зазначаються відомості, визначені у пункті 2 частини п'ятої цієї статті стосовно представника.

7. У разі пред'явлення позову особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення.

8. Якщо позовна заява подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення позивача від сплати судового збору.

9. У позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, необхідні для правильного вирішення спору.

До позовної заяви додаються її копії, а також копії доданих до позовної заяви документів відповідно до кількості учасників справи, крім випадків, визначених частиною другою цієї статті.

Суб'єкт владних повноважень при поданні адміністративного позову зобов'язаний додати до позовної заяви доказ надіслання рекомендованим листом з повідомленням про вручення іншим учасникам справи, які не мають офіційної електронної адреси, копії позовної заяви та доданих до неї документів.

До позовної заяви додається документ про сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону.

Позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази - позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

У разі необхідності до позовної заяви додаються клопотання та заяви позивача про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, участь у судовому засіданні щодо розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, звільнення (відстрочення, розстрочення, зменшення) від сплати судового збору, про призначення експертизи, витребування доказів, про забезпечення надання безоплатної правничої допомоги, якщо відповідний орган відмовив у її наданні, тощо.

У разі пропуску строку звернення до адміністративного суду позивач зобов'язаний додати до позову заяву про поновлення цього строку та докази поважності причин його пропуску.

До заяви про визнання індивідуального акта протиправним чи адміністративного договору недійсним додається також оригінал або копія оспорюваного акта чи договору або засвідчений витяг з нього, а у разі відсутності акта чи договору у позивача - клопотання про його витребування.

3. Повернення позовної заяви без розгляду на стадії відкриття провадження в адміністративній справі.

Підстави для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви передбачені ст. 169 КАС УКРАЇНИ:

1. Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтями 160, 161 КАС УКРАЇНИ, протягом п'яти днів з дня подання позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

2. В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. Якщо ухвала про залишення позовної заяви без руху постановляється з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд в такій ухвалі повинен зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити).

3. Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до адміністративного суду та приймається до розгляду, про що суд постановляє ухвалу в порядку, встановленому статтею 171 КАС УКРАЇНИ.

4. Позовна заява повертається позивачеві, якщо:

1) позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху, у встановлений судом строк;

2) позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання; єдина підстава, що не пов'язана з умовою реалізації права на звернення з адміністративним позовом;

3) позов подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

4) позивач не надав доказів звернення до відповідача для досудового врегулювання спору у випадках, в яких законом визначено обов'язковість досудового врегулювання, або на момент звернення позивача із позовом не сплив визначений законом строк для досудового врегулювання спору;

5) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

6) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 172 КАС УКРАЇНИ);

7) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи;

8) якщо позовну заяву із вимогою стягнення грошових коштів, яка ґрунтується на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, подано суб'єктом владних повноважень до закінчення строку, визначеного частиною другою статті 122 КАС УКРАЇНИ;

9) у випадках, передбачених частиною другою статті 123 КАС УКРАЇНИ.

5. Суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи без розгляду не пізніше п'яти днів з дня її надходження або з дня закінчення строку на усунення недоліків.

6. Про повернення позовної заяви суд постановляє ухвалу. Копія ухвали про залишення позовної заяви без руху або про повернення позовної заяви надсилається особі, яка подала позовну заяву, не пізніше наступного дня після її постановлення. Копія позовної заяви залишається в суді.

7. Ухвалу про повернення позовної заяви може бути оскаржено. У разі скасуванню ухвали про повернення позовної заяви за результатами її перегляду та направлення справи для продовження розгляду суд не має права повторно повертати позовну заяву.

8. Повернення позовної заяви не позбавляє права повторного звернення до адміністративного суду в порядку, встановленому законом.

9. У разі повернення позовної заяви з підстави, визначеної пунктом 5 частини четвертої цієї статті, судовий збір, сплачений за подання позову, не повертається.

10. Заяви, скарги, клопотання, визначені цим Кодексом, за подання яких

передбачено сплату судового збору, залишаються судом без руху також у випадку, якщо на момент відкриття провадження за відповідною заявою, скаргою, клопотанням суд виявить, що відповідна сума судового збору не зарахована до спеціального фонду Державного бюджету України. Правила цієї частини не застосовуються до заяв про забезпечення доказів або позову.

Перелік підстав для повернення позовної заяви є вичерпним.

4. Відмова у відкритті провадження в адміністративній справі. У разі, якщо у позивача відсутні передумови права на пред'явлення адміністративного позову, тобто взагалі відсутнє право на пред'явлення адміністративного позову, провадження у справі не може бути відкрито і відповідно до ст. 109 КАС України суд відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі.

Підстави для відмови у відкритті провадження в адміністративній справі передбачені у ст. 170 КАС України.

Суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі, якщо:

1) позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства;

2) у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, рішення або постанова суду, ухвала про закриття провадження в адміністративній справі;

3) настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, яка не є суб'єктом владних повноважень, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позовну заяву, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;

4) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Про відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви.

Ухвалу про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі може бути оскаржено. У разі скасування ухвали про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі позовна заява вважається поданою в день первісного звернення до суду.

Повторне звернення тієї самої особи до адміністративного суду з адміністративним позовом з тих самих предмета і підстав та до того самого відповідача, як той, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження, не допускається.

У разі відмови у відкритті провадження в адміністративній справі з підстави, встановленої пунктом 1 частини першої статті 170 КАС УКРАЇНИ, суд повинен роз'яснити заявнику, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд такої справи.

Перелік цих підстав є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

5. Правові наслідки відкриття провадження в адміністративній справі. Суддя після одержання позовної заяви з'ясовує, чи:

1) подана позовна заява особою, яка має адміністративну процесуальну дієздатність;

2) має представник належні повноваження (якщо позовну заяву подано представником);

3) відповідає позовна заява вимогам, встановленим статтями 160, 161, 172 КАС УКРАЇНИ;

4) належить позовну заяву розглядати за правилами адміністративного судочинства і чи подано позовну заяву з дотриманням правил підсудності;

5) позов подано у строк, установлений законом (якщо позов подано з пропущенням встановленого законом строку звернення до суду, то чи достатньо підстав для визнання причин пропуску строку звернення до суду поважними);

6) немає інших підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження в адміністративній справі, встановлених цим Кодексом.

Суддя відкриває провадження в адміністративній справі на підставі позовної заяви, якщо відсутні підстави для залишення позовної заяви без руху, її повернення чи відмови у відкритті провадження у справі.

Якщо відповідачем у позовній заяві, щодо якої відсутні підстави для залишення її без руху, повернення чи відмови у відкритті провадження у справі, вказана фізична особа, яка не є підприємцем, суддя не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи.

Інформація про місце проживання (перебування) фізичної особи має бути надана протягом трьох днів з дня отримання відповідним органом реєстрації місця проживання та перебування особи відповідного звернення суду.

Якщо за результатами отриманої судом інформації буде встановлено, що справа не підсудна цьому суду, суд надсилає справу за підсудністю в порядку, встановленому статтею 29 КАС УКРАЇНИ.

Суддя з метою визначення підсудності може також користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру.

Якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи, суд вирішує питання про відкриття провадження у справі. Виклик такої особи як відповідача у справі здійснюється у порядку, визначеному статтею 130 КАС УКРАЇНИ.

Питання про відкриття провадження в адміністративній справі суддя вирішує протягом п'яти днів з дня надходження до адміністративного суду позовної заяви, заяви про усунення недоліків позовної заяви у разі залишення позовної заяви без руху, або отримання судом у порядку, визначеному частинами третьою - шостою статті 171 КАС УКРАЇНИ, інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи.

Про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються:

1) найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження в адміністративній справі, номер справи;

2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб);

3) предмет та підстави позову;

4) за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа;

5) дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися за правилами загального позовного провадження;

6) дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;

7) результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику (повідомлення) сторін;

8) строк для подання відповідачем відзиву на позов;

9) строки для подання відповіді на відзив та заперечення, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження;

10) строк подання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі;

11) веб-адреса сторінки на офіційному веб-порталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію по справі, що розглядається;

12) у разі розгляду справи за місцезнаходженням суб'єкта владних повноважень - повідомлення про наявні в суді матеріали, які підлягають врученню суб'єкту владних повноважень як стороні, та про можливість їх отримання лише безпосередньо у суді.

Ухвала про відкриття провадження у справі постановляється з додержанням вимог статті 126 КАС України.

Якщо при відкритті провадження у справі було вирішено питання про залучення третіх осіб, позивач не пізніше двох днів з дня вручення копії ухвали про відкриття провадження у справі повинен направити таким третім особам копії позовної заяви з додатками, а докази такого направлення надати суду до початку підготовчого засідання або до початку розгляду справи по суті, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження.

Якщо суд в ухвалі про відкриття провадження у справі за результатами розгляду відповідного клопотання позивача вирішує розглядати справу за правилами спрощеного позовного провадження, суд визначає строк відповідачу для подання заперечень проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, який не може бути меншим п'яти днів з дня вручення

ухвали.

Суддя, встановивши після відкриття провадження у справі, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 160, 161 КАС України, постановляє ухвалу не пізніше наступного дня, в якій зазначаються підстави залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків, який не може перевищувати п'яти днів з дня вручення позивачу ухвали.

Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, суд продовжує розгляд справи, про що постановляє ухвалу не пізніше наступного дня з дня отримання інформації про усунення недоліків.

Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, позовна заява залишається без розгляду.

Питання щодо відкриття провадження в адміністративній справі вирішує суддя адміністративного суду, який визначається автоматизованою системою документообігу суду.

Об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості та однакової кількості справ для кожного судді забезпечується через функціонування в адміністративних судах автоматизованої системи документообігу суду (ст. 15-1 КАС України). Позовні заяви, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження документів. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають на розгляді у суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень. Після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, встановлених законом. Керівник апарату суду несе персональну відповідальність за забезпечення дотримання у судах порядку розподілу судових справ між суддями, передбаченого цією статтею. Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу суду визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, що затверджено Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України.

Відкриття провадження у справі тягне за собою правові наслідки, найважливішим з них є:

- виникнення адміністративного судочинства по конкретній адміністративній справі;
- виникають адміністративно-процесуальні правовідносини, а отже, і

передбачені законом процесуальні права та обов'язки;

- допускається забезпечення позову;
- не допускається пред'явлення тотожного позову.

Тема 13. Підготовче провадження

1. Поняття, мета та завдання підготовчого провадження в адміністративному процесі.
2. Зміст підготовчого провадження в адміністративному процесі.
3. Попереднє судове засідання.
4. Правові наслідки підготовчого провадження в адміністративному процесі.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання підготовчого провадження в адміністративному процесі. Стадія підготовчого провадження є обов'язковою за кожною адміністративною справою.

Підготовче провадження відносно відокремлене в часі, оскільки займає проміжне положення між відкриттям провадження в адміністративній справі та судовим розглядом. У той же час підготовче провадження логічно пов'язано зі стадією відкриття провадження в адміністративній справі, тому що підготовка справи до судового розгляду здійснюється лише в тому разі, якщо суд відкрив відповідне провадження.

Підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі і закінчується закриттям підготовчого засідання.

Підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду.

В стадії підготовчого провадження два етапи: підготовка справи до судового розгляду та підготовче засідання.

Мета підготовчого провадження встановлена в ст. 173 КАС України:

1. Підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі.
2. Завданням підготовчого провадження є:
 - 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;
 - 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
 - 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;

- 4) вирішення відводів;
- 5) визначення порядку розгляду справи;
- 6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.

Метою підготовчого провадження є створення всіх умов та вжиття всіх необхідних заходів для всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку. Підготовче провадження призначене забезпечити передумови для гармонійного поєднання своєчасності, всебічності, об'єктивності та економічності при вирішенні справи.

2. Зміст підготовчого провадження в адміністративному процесі.

Підготовче провадження завершується прийняттям відповідного процесуального акту, яким може бути одна з наступних ухвал:

- 1) про залишення позовної заяви без розгляду;
- 2) про зупинення провадження у справі;
- 3) про закриття провадження у справі;
- 4) про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду.

Підготовче провадження – це самостійна стадія адміністративного процесу, яка відносно відокремлена в часі, логічно пов'язана з іншими стадіями, має чітко визначену мету, власний суб'єктний склад і завершується прийняттям підсумкового процесуального акту.

Ухвала про відкриття провадження у справі надсилається учасникам справи, а також іншим особам, якщо від них витребовуються докази, в порядку, встановленому статтею 251 КАС України.

Одночасно з копією ухвали про відкриття провадження у справі учасникам справи надсилається копія позовної заяви з копіями доданих до неї документів.

У строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, відповідач має право надіслати:

- 1) суду - відзив на позовну заяву і всі письмові та електронні докази (які можливо доставити до суду), висновки експертів і заяви свідків, що підтверджують заперечення проти позову;
- 2) позивачу, іншим відповідачам, третім особам - копію відзиву та доданих до нього документів.

3) У разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд має право вирішити спір за наявними матеріалами справи.

3. Попереднє судове засідання. Адміністративний суд приймає рішення про проведення підготовчого засідання. Загальний порядок проведення підготовчого засідання визначається в ст. 180 КАС України. Таке засідання проводиться суддею, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, за участю сторін й інших осіб, які беруть участь у справі.

Для виконання завдання підготовчого провадження в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження,

проводиться підготовче засідання.

Дата і час підготовчого засідання призначається судом з урахуванням обставин справи і необхідності вчинення відповідних процесуальних дій. Підготовче засідання має бути розпочате не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання проводиться судом з повідомленням учасників справи.

У підготовчому засіданні суд:

1) оголошує склад суду, а також прізвища секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів;

2) з'ясовує, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді;

3) у разі необхідності заслуховує уточнення позовних вимог та заперечень проти них та розглядає відповідні заяви;

4) вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, заміну позивача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше;

5) роз'яснює учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи;

6) з'ясовує, чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі;

7) з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом, чи причини їх неподання; пропонує учасникам справи надати суду додаткові докази або пояснення; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових та електронних доказів за їх місцезнаходженням; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строки їх подання; вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше;

8) вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судові засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста;

9) за клопотанням учасників справи вирішує питання про забезпечення позову;

10) вирішує заяви та клопотання учасників справи;

11) направляє судові доручення;

12) встановлює строки для подання відповіді на відзив та заперечення;

13) встановлює строк для подання пояснень третіми особами;

14) встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення;

15) призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (засідань) для розгляду справи по суті;

16) встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими

вони обґрунтовуються, під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання;

17) вирішує питання про колегіальний розгляд справи;

18) здійснює інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті.

Якщо доданий до справи або наданий суду учасником справи для ознайомлення документ або інший доказ викликає обґрунтований сумнів у його достовірності, учасник справи може просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або вимагати проведення експертизи.

Клопотання та заяви учасника справи з питань, визначених у частині третій цієї статті, подані після закриття підготовчого засідання, залишаються без розгляду, за винятком випадків, коли вони стосуються доказів, поданих після закриття підготовчого засідання.

Стадія підготовчого провадження може стати останньою стадією адміністративного судочинства. Вона дозволить не лише економити час, матеріальні ресурси, але й зменшити навантаження на суддів у передбачених КАС України випадках. Так, на попередньому судовому засіданні суд з'ясовує, чи не відмовляється позивач від адміністративного позову, чи не визнає відповідач адміністративний позов, і роз'яснює сторонам можливості щодо примирення.

Слід окремо звернути увагу на відмову позивача від позову і визнання позову відповідачем. Позивач може відмовитися від позову, а відповідач - визнати позов на будь-якій стадії провадження у справі, зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві.

До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи не обмежений представник відповідної сторони у повноваженнях на їх вчинення.

Про прийняття відмови від позову суд постановляє ухвалу, якою закриває провадження у справі. У разі часткової відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу, якою закриває провадження у справі щодо частини позовних вимог.

У разі визнання позову відповідачем повністю або частково суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову повністю або у відповідній частині вимог.

Суд не приймає відмови від позову, визнання позову і продовжує розгляд адміністративної справи, якщо ці дії позивача або відповідача суперечать закону чи порушують чий-небудь права, свободи або інтереси.

Суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Важливою процесуальною можливістю є примирення сторін в

адміністративному судочинстві. Сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на підставі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень.

За клопотанням сторін суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення.

Умови примирення сторони викладають у заяві про примирення сторін. Заява про примирення сторін може бути викладена у формі єдиного документа, підписаного сторонами, або у формі окремих документів: заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з умовами примирення.

До ухвалення судового рішення у зв'язку з примиренням сторін суд роз'яснює сторонам наслідки такого рішення, перевіряє, чи не обмежені представники сторін у праві вчинити відповідні дії.

Умови примирення сторін затверджуються ухвалою суду. Затверджуючи умови примирення сторін, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі.

Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні умов примирення і продовжує судовий розгляд, якщо:

- 1) умови примирення суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є невиконуваними; або
- 2) одну зі сторін примирення представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Ухвала про затвердження умов примирення виконується сторонами в порядку і строки, які нею визначені.

Ухвала про затвердження умов примирення є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

У разі невиконання ухвали суду про затвердження умов примирення вона може бути подана для її примусового виконання в порядку, визначеному законодавством для виконання судових рішень.

4. Правові наслідки підготовчого провадження в адміністративному процесі. У підготовчому засіданні суд постановляє ухвалу (ухвали) про процесуальні дії, що необхідно вчинити до закінчення підготовчого провадження та початку судового розгляду справи по суті.

За результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу про:

- 1) залишення позовної заяви без розгляду;
- 2) закриття провадження у справі;
- 3) закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті.

За результатами підготовчого провадження суд ухвалює рішення суду у

випадку визнання позову відповідачем.

Ухвалення в підготовчому засіданні судового рішення у разі відмови від позову, визнання позову, примирення сторін проводиться в порядку, встановленому КАС України.

Суд з'ясовує думку сторін щодо дати призначення судового засідання для розгляду справи по суті.

Зупинення провадження у справі – це перенесення судового засідання у справі на інший час, який, зазвичай, не може бути точно визначений, позаяк провадження у справі зупиняється до настання певної події, яка не залежить ані від волі суду, який розглядає та вирішує адміністративну справу, ані від волі сторін чи інших учасників цієї справи.

Тема 14. Розгляд справи по суті

1. Поняття, мета та завдання розгляду справи по суті.
2. Процесуальні форми розгляду справи по суті.
3. Відкриття розгляду справи по суті.
4. З'ясування обставин справи та дослідження доказів.
5. Судові дебати.
6. Ускладнення при судовому розгляді адміністративних справ.
7. Фіксування адміністративного процесу.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання розгляду справи по суті. Розгляд адміністративної справи у судовому засіданні є центральною стадією адміністративного судочинства. Це – нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених процесуальних дій, спрямованих на розгляд і вирішення адміністративної справи по суті.

Завданням розгляду справи по суті є:

- розгляд та вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів,
- дослідження доказів
- встановлення обставин по справі
- винесення судового рішення по справі
- а також розподіл судових витрат.

Законодавець обмежує строки розгляду адміністративної справи, та закріплює, що вона має бути розглянута і вирішена протягом:

суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістьдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку;

суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Проведення у справі на стадії її розгляду по суті зупиняється тільки з підстав, встановлених у ст. 236 КАС України.

Судовий розгляд адміністративної справи розпочинається після закінчення підготовчого провадження та здійснюється в судовому засіданні з викликом осіб, які беруть участь у справі. Учасник справи, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі особи, які беруть участь у справі, судовий розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження.

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні - залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть бути проведені за межами приміщення суду.

При розгляді справи судом першої інстанції головуючим у судовому засіданні є суддя, який здійснював підготовче провадження або якщо колегія – визначений ЄСІТКС. Головуючий у судовому засіданні керує його ходом, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками адміністративного процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин у справі, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи. Головуючий вживає необхідних заходів щодо забезпечення в судовому засіданні належного порядку.

Судовий розгляд відбувається шляхом вчинення процесуальних дій.

Розгляд справи провадиться шляхом послідовно вчинюваних судом і учасниками процесу процесуальних дій. Такі дії складають певні частини.

Етапи:

1. Відкриття розгляду справи по суті.
2. З'ясування обставин справи та дослідження доказів.
3. Судові дебати.
4. Ухвалення і оголошення рішення

2. Процесуальні форми розгляду справи по суті. Адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

Виключно за правилами загального позовного провадження розглядаються справи у спорах:

- 1) щодо оскарження нормативно-правових актів, за винятком випадків, визначених цим Кодексом;

2) щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності;

4) щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Умови, за яких суд має право розглядати справи у загальному або спрощеному позовному провадженні, визначаються цим Кодексом.

Для цілей КАС України справами незначної складності є справи щодо:

1) прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, окрім справ, в яких позивачами є службові особи, які у значенні Закону України "Про запобігання корупції" займають відповідальне та особливо відповідальне становище;

2) оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію;

3) оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг;

4) припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців у випадках, визначених законом, чи відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців;

5) оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію;

6) оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

7) стягнення грошових сум, що ґрунтуються на рішеннях суб'єкта владних повноважень, щодо яких завершився встановлений цим Кодексом строк оскарження;

8) типові справи;

9) оскарження нормативно-правових актів, які відтворюють зміст або прийняті на виконання нормативно-правового акта, визнаного судом протиправним і нечинним повністю або в окремій його частині;

10) інші справи, у яких суд дійде висновку про їх незначну складність, за винятком справ, які не можуть бути розглянуті за правилами спрощеного позовного провадження;

11) перебування іноземців або осіб без громадянства на території України.

Розгляд справ за правилами спрощеного позовного провадження.

Справи, що розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження.

За правилами спрощеного позовного провадження розглядаються справи незначної складності.

За правилами спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка справа, віднесена до юрисдикції адміністративного суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті.

При вирішенні питання про розгляд справи за правилами спрощеного або загального позовного провадження суд враховує:

- 1) значення справи для сторін;
- 2) обраний позивачем спосіб захисту;
- 3) категорію та складність справи;
- 4) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначати експертизу, викликати свідків тощо;
- 5) кількість сторін та інших учасників справи;
- 6) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- 7) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

За правилами спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах:

- 1) щодо оскарження нормативно-правових актів, за винятком випадків, визначених цим Кодексом;
- 2) щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 3) про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності;
- 4) щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Суд має відмовити у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановити ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача про збільшення розміру позовних вимог або зміну предмета позову справа підпадає під дію частини четвертої цієї статті.

Строк розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження. Суд розглядає справи за правилами спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів із дня відкриття провадження у справі.

Клопотання позивача про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній.

Таке клопотання має стосуватися розгляду за правилами спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд повертає його без розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Питання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі.

У випадку, передбаченому частиною першою статті 259 КАС України, за наслідками розгляду відповідного клопотання позивача суд з урахуванням конкретних обставин справи може:

- 1) задовольнити клопотання та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження; або
- 2) відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження.

Якщо суд за результатами розгляду клопотання позивача дійде висновку про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, він зазначає про це в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Якщо відповідач в установленій судом строк подасть заяву із запереченнями проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача протягом двох днів із дня її надходження до суду постановляє ухвалу про:

- 1) залишення заяви відповідача без задоволення;
- 2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Якщо відповідач не подасть у встановлений судом строк такі заперечення, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк із поважних причин.

Якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається.

Частини друга - шоста цієї статті не застосовуються до справ, визначених пунктами 1-9 частини шостої статті 12 КАС України.

Особливості подання заяв по суті справи у спрощеному позовному провадженні.

Відзив подається протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення відповідачу ухвали про відкриття провадження у справі.

Позивач має право подати до суду відповідь на відзив, а відповідач - заперечення протягом строків, встановлених судом в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Треті особи мають право подати пояснення щодо позову у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, а щодо відзиву - протягом десяти днів з дня його отримання.

Особливості розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

1. Розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими цим Кодексом для розгляду справи за правилами загального позовного провадження, з особливостями, визначеними у цій главі.

2. Розгляд справи по суті за правилами спрощеного позовного провадження починається з відкриття першого судового засідання. Якщо судове засідання не проводиться, розгляд справи по суті розпочинається через тридцять днів, а у випадках, визначених статтею 263 КАС України, - через п'ятнадцять днів з дня відкриття провадження у справі.

3. Підготовче засідання при розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження не проводиться. Якщо для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження відповідно до КАС України судові засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких відповідно до КАС України обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів, а у випадках, визначених статтею 263 КАС України, - протягом п'ятнадцяти днів з дня відкриття провадження у справі.

4. Перше судове засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі. За клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин.

5. Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

6. Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін:

1) у випадках, визначених статтею 263 КАС України;

2) якщо характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі незначної складності не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

7) Клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з повідомленням сторін відповідач має подати в строк для подання відзиву, а позивач - разом з позовом або не пізніше п'яти днів з дня отримання відзиву.

8) При розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи - також заслуховує їхні усні пояснення. Судові дебати не проводяться.

Особливості розгляду окремих категорій справ незначної складності.

1) Суд розглядає за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні) справи щодо:

2) оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію;

3) оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним

соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг;

4) припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців у випадках, визначених законом, чи відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців;

5) стягнення грошових сум, що ґрунтуються на рішеннях суб'єкта владних повноважень, щодо яких завершився встановлений цим Кодексом строк оскарження та сума яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

6) оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію.

2. Справи, визначені частиною першою цієї статті, суд розглядає у строк не більше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі.

3. У справах, визначених частиною першою цієї статті, заявами по суті справи є позов та відзив.

Відповідно до п.10 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, 10) письмове провадження - розгляд і вирішення адміністративної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та (або) виклику учасників справи та проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у випадках, встановлених цим Кодексом;

Аналізуючи легальне визначення письмового провадження можна виокремити такі його ознаки:

письмове провадження провадиться без виклику осіб, які беруть участь у справі;

при письмовому провадженні судовий розгляд проводиться на основі наявних у суду матеріалів;

письмове провадження застосовується в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Що стосується першої ознаки письмового провадження, то слід вважати недосконалими положення п.10 ст. 4 КАС УКРАЇНИ, відповідно до якої «письмове провадження провадиться без виклику осіб». Не є зрозумілим, що мається на увазі у даному випадку під викликом осіб. Якщо законодавець мав на увазі, що таким особам не надсилаються судові повістки, то це не завжди відповідає дійсності. Адже, відповідно, до п.6 ст. 205 КАС УКРАЇНИ, якщо немає перешкод для розгляду справи у судовому засіданні, визначених цією статтею, але прибули не всі особи, які беруть участь у справі, хоча і були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового розгляду, суд має право розглянути справу у письмовому провадженні у разі відсутності потреби заслухати свідка чи експерта. Доцільно внести зміни до п.10 ст. 4 КАС УКРАЇНИ, замінивши словосполучення «без виклику» на словосполучення «за відсутності», що буде відповідати дійсності, оскільки письмове провадження завжди провадиться за відсутності осіб, що беруть участь у справі.

Другою ознакою письмового провадження є те, що при ньому судові засідання проводиться на основі наявних у суду матеріалів. Це означає, що усі докази, заперечення, клопотання та необхідні документи подаються сторонами тільки в письмовому вигляді та до початку розгляду справи.

Окремої уваги заслуговують наступні процесуальні дії, що можуть розглядатися у письмовому провадженні: передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого (ч.5 ст.29 КАС УКРАЇНИ), поновлення та), виправлення опісок і очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні(ч. 2 ст. 253 КАС УКРАЇНИ).

3. Відкриття розгляду справи по суті. Першою частиною судового розгляду справи є відкриття розгляду справи по суті. У призначений для розгляду справи час головуючий відкриває судові засідання та оголошує, яка справа розглядається. Секретар судового засідання доповідає, хто з викликаних та повідомлених осіб прибув у судові засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини неприбуття, якщо вони відомі.

З оголошенням головуючим судового засідання відкритим розпочинається розгляд справи по суті.

Роз'яснення перекладачеві його прав та обов'язків, присяга перекладача У разі необхідності до участі у справі може бути залучено перекладача, головуючий у судовому засіданні роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки, встановлені Кодексом України про адміністративне судочинство, і попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Видалення свідків із зали судового засідання. Встановлення осіб, які прибули у судові засідання, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу. Суд встановлює особи тих, хто прибув у судові засідання, а також перевіряє повноваження посадових і службових осіб, представників.

Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового засідання, а також про умови (розташування мікрофонів та необхідність промовця говорити в мікрофон, недопустимість одночасних виступів учасників адміністративного процесу, дотримання тиші в залі судового засідання).

Головуючий у судовому засіданні оголошує склад суду, а також імена експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснює особам, які беруть участь у справі та прибули в судове засідання, їхнє право заявляти відводи. Встановивши явку до суду, головує суддя вирішує питання про можливість проведення засідання при наявному складі учасників.

1. Неявка у судове засідання будь-якого учасника справи, за умови що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, не перешкоджає розгляду справи по суті, крім випадків, визначених цією статтею.

2. Суд відкладає розгляд справи в судовому засіданні в межах встановленого цим Кодексом строку з таких підстав:

1) неявка в судове засідання учасника справи, щодо якого немає відомостей про вручення йому повідомлення про дату, час і місце судового засідання;

2) перша неявка в судове засідання учасника справи, якого повідомлено про дату, час і місце судового засідання, якщо він повідомив про причини неявки, які судом визнано поважними;

3) виникнення технічних проблем, що унеможливають участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, крім випадків, коли відповідно до КАС України судове засідання може відбутися без участі такої особи;

4) необхідність витребування нових доказів, у випадку, коли учасник справи обґрунтував неможливість заявлення відповідного клопотання в межах підготовчого провадження;

5) якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення.

Викликати позивача або відповідача для особистих пояснень можна і тоді, коли в справі беруть участь їхні представники.

3) Якщо учасник справи або його представник були належним чином повідомлені про судове засідання, суд розглядає справу за відсутності такого учасника справи у разі:

1) неявки в судове засідання учасника справи (його представника) без поважних причин або без повідомлення причин неявки;

2) повторної неявки в судове засідання учасника справи (його представника), незалежно від причин неявки;

3) неявки представника в судове засідання, якщо в судове засідання з'явилася особа, яку він представляє, або інший її представник;

4) неявки в судове засідання учасника справи, якщо з'явився його представник, крім випадків, коли суд визнав явку учасника справи обов'язковою.

Головуючий у судовому засіданні роз'яснює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їхні права та обов'язки, встановлені Кодексом України про адміністративне судочинство. Одночасно особам, які беруть участь у справі, видається пам'ятка про їхні права та обов'язки, встановлені Кодексом України про адміністративне судочинство.

Після встановлення явки осіб до судового засідання, приведення експерта до присяги суд заслуховує клопотання сторін, якщо такі є. Клопотання осіб, які беруть участь у справі, вирішуються судом негайно після того, як буде заслухана думка інших присутніх у судовому засіданні осіб, які беруть участь у справі, про що виноситься ухвала. Ухвала суду про відмову в задоволенні клопотання не перешкоджає повторному його заявленню протягом судового розгляду справи.

4. З'ясування обставин справи та дослідження доказів. Цей етап розгляду справи до суді представляє собою її основне змістовне наповнення. Він розпочинається зі вступного слова учасників справи. Також із вступним словом можуть виступити треті особи, які виступають на стороні позивача або відповідача, а також інші учасники справи. У вступному слові учасники справи в усній формі стисло викладають зміст та підстави своїх вимог і заперечень щодо предмета позову, дають необхідні пояснення щодо них. Якщо разом зі стороною, третьою особою у справі беруть участь їхні представники, суд після сторони, третьої особи заслуховує їхніх представників. За клопотанням сторони, третьої особи виступати зі вступним словом може тільки представник. Суд може зобов'язати учасника справи визначити, чи буде надавати пояснення тільки такий учасник чи тільки його представник.

Якщо в справі заявлено кілька вимог, суд може зобов'язати сторони та інших учасників справи дати окремо пояснення щодо кожної з них.

Учасники справи з дозволу головуючого можуть ставити питання один одному. Питання ставляться у такій черговості:

1) позивачу та (або) особі, яка звернулася до суду в інтересах іншої особи, - відповідач, третя особа, яка бере участь на стороні відповідача, інші учасники справи;

2) відповідачу - позивач та (або) особа, яка звернулася до суду в інтересах іншої особи, третя особа, яка бере участь у справі на стороні позивача, інші учасники справи;

3) іншим учасникам справи - позивач та (або) особа, яка звернулася до суду в інтересах іншої особи, третя особа, яка бере участь на стороні позивача, відповідач, третя особа, яка бере участь на стороні відповідача, інші учасники справи.

При цьому, головуючий з власної ініціативи або за усним клопотанням учасника справи може зняти питання, що не стосуються предмета спору, поставити питання учаснику судового процесу. Крім того, якщо сторони та інші учасники судового процесу, висловлюються нечітко або з їхніх слів не можна дійти висновку про те, визнають вони обставини чи заперечують проти них, суд

може зажадати від цих осіб конкретної відповіді - "так" чи "ні".

Заслухавши вступне слово учасників справи, суд з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються.

З урахуванням змісту спірних правовідносин, обставин справи та зібраних у справі доказів суд під час розгляду справи по суті може змінити порядок з'ясування обставин справи та порядок дослідження доказів, про що зазначається у протоколі судового засідання.

Після з'ясування всіх обставин у справі та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні надає сторонам та іншим учасникам справи можливість дати додаткові пояснення. У зв'язку з додатковими поясненнями учасників справи суд може ставити питання іншим учасникам справи, свідкам, експертам, спеціалістам. Вислухавши додаткові пояснення, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

5. Судові дебати. Судові дебати складаються з промов осіб, які беруть участь у справі. У цих промовах можна посилатися лише на обставини і докази, які досліджені в судовому засіданні. У дебатах першим надається слово позивачеві, його представнику, а потім — відповідачеві, його представнику. Третя особа, яка заявила самостійні вимоги на предмет спору, її представник виступають після сторін у справі. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, їхні представники виступають у дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь. За клопотанням сторін чи третіх осіб у дебатах можуть виступати лише їхні представники.

Суд не може обмежувати тривалість дебатів певним часом. Головуючий у судовому засіданні може зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи, що розглядається. З дозволу суду після закінчення судових дебатів промовці можуть обмінятися репліками.

Якщо під час судових дебатів виникає необхідність з'ясування нових обставин, що мають значення для справи, або дослідження нових доказів, суд виносить ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі. Після закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами судові дебати проводяться у загальному порядку.

6. Ускладнення при судовому розгляді адміністративних справ. У ході розгляду та вирішення адміністративних справ можуть виникати обставини, які перешкоджають розгляду справи в одному, першому, судовому засіданні, або взагалі роблять неможливим ухвалення рішення суду у конкретній справі. Такі ускладнення у процесі судового розгляду можливі у таких процесуальних формах:

- тимчасове припинення провадження у справі;
- закінчення провадження без ухвалення рішення суду у справі.

Тимчасове припинення провадження у справі настає внаслідок

відкладення розгляду справи, оголошення перерви в її розгляді і зупинення провадження у справі. Так, суд відкладає розгляд справи у випадках, встановлених КАС, а також у разі неможливості розгляду справи у зв'язку з необхідністю заміни судді (в результаті задоволення заяви про відвід чи з інших причин) або залучення до участі у справі інших осіб. Перерва оголошується у зв'язку з необхідністю одержання нових доказів або в інших необхідних випадках. Тривалість перерви встановлюється судом залежно від обставин розгляду справи.

Суд, відкладаючи розгляд справи або оголошуючи перерву в її розгляді, встановлює дату і час нового судового засідання, про що повідомляє під розписку осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, які були присутніми в судовому засіданні.

Якщо розгляд справи було відкладено, новий її розгляд починається спочатку. Якщо сторони не наполягають на повторенні наданих раніше пояснень осіб, які беруть участь у справі, якщо склад суду не змінився і доучасті в справі не було залучено третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, суд продовжує провадження у справі зі стадії, на якій розгляд справи було відкладено. Якщо в розгляді справи було оголошено перерву, провадження у справі після її закінчення продовжується зі стадії, на якій воно було перервано.

Відкладення розгляду справи або перерва в судовому засіданні. Суд відкладає розгляд справи у випадках, встановлених в ст. 205 КАС України.

Якщо спір, розгляд якого по суті розпочато, не може бути вирішено в даному судовому засіданні, судом може бути оголошено перерву в межах встановлених цим Кодексом строків розгляду справи, тривалість якої визначається відповідно до обставин, що її викликали, з наступною вказівкою про це в рішенні або ухвалі.

Про відкладення розгляду справи або перерву в судовому засіданні, місце, дату і час нового судового засідання або продовження судового засідання суд повідомляє під розписку учасників справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, які були присутніми в судовому засіданні. Учасники справи, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, які не прибули або яких суд вперше залучає до участі в судовому процесі, повідомляються про судові засідання в порядку, визначеному КАС України.

У разі відкладення розгляду справи суд повинен допитати свідків, які прибули. Тільки у виняткових випадках за ухвалою суду свідки не допитуються і викликаються знову.

Якщо розгляд справи було відкладено, суд продовжує провадження у справі зі стадії, на якій розгляд справи було відкладено. У випадку відкладення розгляду справи під час її розгляду по суті, суд може почати розгляд справи по суті спочатку.

Якщо в судовому засіданні було оголошено перерву, провадження у справі після її закінчення продовжується зі стадії, на якій було оголошено

перерву.

Зупинення провадження у справі. Суд зупиняє провадження у справі в разі:

1) смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою фізичної особи, ліквідації суб'єкта владних повноважень, іншого органу, а також злиття, приєднання, поділу, перетворення юридичної особи, які були стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, - до встановлення правонаступника;

2) необхідності призначення або заміни законного представника сторони чи третьої особи - до вступу у справу законного представника;

3) об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, - до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі; суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду;

4) звернення обох сторін з клопотанням про надання їм часу для примирення - до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні;

5) перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, - до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції;

6) прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді - до припинення врегулювання спору за участю судді.

Суд має право зупинити провадження у справі в разі:

1) захворювання учасника справи, підтвердженого медичною довідкою, що перешкоджає прибуттю до суду, якщо його особиста участь буде визнана судом обов'язковою, - до одужання;

2) знаходження учасника справи у довгостроковому відрядженні, якщо його особиста участь буде визнана судом обов'язковою, - до повернення з відрядження;

3) перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі - до припинення перебування на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі;

4) призначення судом експертизи - до одержання її результатів;

5) перегляду судового рішення у подібних правовідносинах (в іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, Великою

Палатою Верховного Суду - до набрання законної сили судовим рішенням касаційної інстанції;

6) направлення судового доручення щодо збирання доказів - до надходження ухвали суду, який виконував доручення, про виконання доручення або неможливість виконання доручення;

7) звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави - до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави на судові доручення про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів;

8) надходження заяви про відвід - до вирішення питання про відвід;

9) розгляду типової справи і оприлюднення повідомлення Верховного Суду про відкриття провадження у зразковій справі - до набрання чинності рішенням Верховного Суду у зразковій справі;

10) постановлення ухвали про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом - до закінчення виконавчого провадження з вилучення доказів для дослідження судом.

Слід наголосити, що законодавство передбачає перелік підстав з яких зупинення провадження на цій стадії є неможливим. Так, уд не зупиняє провадження у справі:

1) у випадках, встановлених пунктами 1-3 частини другої цієї статті, якщо учасник справи веде справу через свого представника;

2) за клопотанням учасника справи, поданим після закінчення підготовчого провадження, якщо зазначені у клопотанні підстави для зупинення провадження виникли до закінчення підготовчого провадження і такий учасник справи знав або повинен був про них знати.

Про зупинення провадження у справі суд постановляє ухвалу. Ухвала суду про зупинення провадження у справі може бути оскаржена.

Наяність ускладнень розгляду справи по суті не унеможливорює його вирішення в подальшому. Відтак, важливим є процесуальний порядок поновлення провадження у справі. Провадження у справі поновлюється за клопотанням учасників справи або за ініціативою суду не пізніше десяти днів з дня отримання судом повідомлення про усунення обставин, що викликали його зупинення. Про поновлення провадження у справі суд постановляє ухвалу. З дня поновлення провадження у справі перебіг процесуальних строків продовжується. Провадження у справі продовжується зі стадії, на якій його було зупинено.

Навіть на стадії розгляду справи по суті можливе виявлення обставин, які засвідчують неможливість вирішення справи. Так, суд закриває провадження у справі:

1) якщо справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства;

- 2) якщо позивач відмовився від позову і відмову прийнято судом;
- 3) якщо сторони досягли примирення;
- 4) якщо є такі, що набрали законної сили, постанова чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 5) у разі смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою фізичної особи або припинення юридичної особи, за винятком суб'єкта владних повноважень, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;
- 6) щодо оскарження нормативно-правових актів суб'єктів владних повноважень чи окремих їх положень, якщо оскаржуваний нормативно-правовий акт або відповідні його положення визнано протиправними і нечинними рішенням суду, яке набрало законної сили;
- 7) щодо оскарження індивідуальних актів та дій суб'єкта владних повноважень, якщо оскаржувані акти та дії суб'єкта владних повноважень було змінено або скасовано рішенням суду, яке набрало законної сили;
- 8) щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо оскаржувані порушення були виправлені суб'єктом владних повноважень і при цьому відсутні підстави вважати, що повне відновлення законних прав та інтересів позивача неможливе без визнання рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправними після такого виправлення.

Про закриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, а також вирішує питання про розподіл між сторонами судових витрат, повернення судового збору з бюджету. Ухвала суду про закриття провадження у справі може бути оскаржена.

Закриття провадження у справі тягне за собою важливі процесуальні наслідки. Так, якщо провадження у справі закривається з підстави порушень правил предметної юрисдикції, які встановлюють повноваження на розгляд справи в порядку адміністративного судочинства, суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд таких справ. У разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору.

Залишення позову без розгляду можливе за таких умов якщо:

- 1) позов подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності;
- 2) позовну заяву не підписано або підписано особою, яка не має права підписувати її, або особою, посадове становище якої не вказано;
- 3) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

4) позивач не прибув (повторно не прибув, якщо він не є суб'єктом владних повноважень) у підготовче засідання чи у судове засідання без поважних причин або не повідомив про причини неявки, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності;

5) надійшла заява позивача про залишення позову без розгляду;

6) особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і за захистом прав, свобод чи інтересів якої у випадках, встановлених законом, звернувся орган або інша особа, заперечує проти позову і від неї надійшла відповідна заява;

7) провадження в адміністративній справі було відкрито за позовною заявою, яка не відповідає вимогам КАС України, і позивач не усунув цих недоліків у строк, встановлений судом;

8) з підстав, визначених ст. 123 КАС України;

9) позивач у визначений судом строк без поважних причин не подав витребувані судом докази, необхідні для вирішення спору;

10) після відкриття провадження судом встановлено, що позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду.

Заява про залишення позову без розгляду може бути подана лише до початку розгляду справи по суті.

Про залишення позову без розгляду суд постановляє ухвалу. В ухвалі про залишення позову без розгляду можуть бути вирішені питання про розподіл між сторонами судових витрат, про повернення судового збору з бюджету. Така ухвала суду про залишення позову без розгляду може бути оскаржена.

Особа, позов якої залишено без розгляду, після усунення підстав, з яких позов було залишено без розгляду, має право звернутися до адміністративного суду в загальному порядку.

7. Фіксування адміністративного процесу. Суд під час судового розгляду адміністративної справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. У разі неявки у судове засідання всіх осіб, які беруть участь у справі, чи якщо відповідно до положень КАС розгляд справи здійснюється за відсутності осіб, які беруть участь у справі (у тому числі при розгляді справи в порядку письмового провадження), фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється.

Фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуєчого інший працівник апарату суду.

Носій інформації, на який здійснювався технічний запис судового

засідання (касета, дискета, компакт-диск тощо), є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. Одночасно із технічним записом судового засідання секретарем судового засідання ведеться журнал судового засідання. Журнал судового засідання ведеться секретарем судового засідання та підписується ним невідкладно після судового засідання і приєднується до справи.

Про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення секретарем судового засідання складається протокол. Під час вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення та при складенні протоколу можуть застосовуватися технічні засоби. Протокол після його складення та ознайомлення з ним усіх присутніх осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів підписується секретарем судового засідання і суддею. Присутні особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі можуть подати свої зауваження, які додаються до протоколу. Протокол, складений при виконанні судового доручення, разом із необхідними додатками невідкладно надсилається до суду, який розглядає справу. Протокол приєднується до адміністративної справи.

Тема 15. Судові рішення

1. Поняття та види судових рішень в адміністративному процесі. Вимоги, яким має відповідати судове рішення.
2. Ухвалення судових рішень.
3. Повноваження адміністративного суду при вирішенні справи.
4. Рішення в адміністративній справі. Ухвала суду (судді) першої інстанції. Окремі ухвали адміністративного суду.
5. Проголошення рішення адміністративного суду та набрання ним законної сили.

Основний зміст

1. Поняття та види судових рішень в адміністративному процесі. Вимоги, яким має відповідати судове рішення. Судове рішення - це акт правосуддя, ухвалений згідно з нормами матеріального та процесуального права і згідно з конституційними засадами та принципами адміністративного судочинства є обов'язковим до виконання на всій території України.

Судовими рішеннями є рішення, постанова, ухвала суду будь-якої інстанції.

Рішення суду - рішення суду першої інстанції, в якому вирішуються позовні вимоги.

Постанова - письмове рішення суду апеляційної або касаційної інстанції в адміністративній справі, у якому вирішуються вимоги апеляційної чи касаційної скарги.

Ухвала - письмове або усне рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал.

Судовий розгляд в суді першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується ухваленням постанови. У випадках, визначених КАС України, судовий розгляд закінчується постановленням ухвали.

Рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи.

Судове рішення має відповідати завданню адміністративного судочинства, визначеному КАС України.

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду.

Якщо одна із сторін визнала пред'явлену до неї позовну вимогу під час судового розгляду повністю або частково, рішення щодо цієї сторони ухвалюється судом згідно з таким визнанням, якщо це не суперечить вимогам статті 189 КАС України.

2. Ухвалення судових рішень. Суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду, крім випадків, передбачених КАС України.

Рішення та постанови ухвалюються, складаються і підписуються складом суду, який розглянув справу.

У виняткових випадках залежно від складності справи складення рішення, постанови у повному обсязі може бути відкладено на строк не більш як на десять днів, а якщо справа розглянута у порядку спрощеного провадження - не більш як на п'ять днів з дня закінчення розгляду справи.

Складання повної ухвали залежно від складності справи може бути відкладено на строк не більш як на п'ять днів з дня проголошення скороченої (вступної та резолютивної частин) ухвали.

Скорочене (вступна та резолютивна частини) судове рішення має бути підписане всім складом суду і приєднане до справи.

Судове рішення, постановлене у письмовому провадженні, повинно бути складено у повному обсязі не пізніше закінчення встановлених цим Кодексом строків розгляду відповідної справи, заяви або клопотання.

Окремим документом викладаються ухвали з питань:

- 1) залишення позовної заяви без руху;
- 2) повернення позовної заяви;
- 3) відкриття провадження в адміністративній справі;
- 4) об'єднання справ та роз'єднання позовних вимог;
- 5) забезпечення доказів;
- 6) визначення розміру судових витрат;
- 7) продовження та поновлення процесуальних строків;
- 8) передачі адміністративної справи до іншого адміністративного суду;
- 9) забезпечення позову;
- 10) призначення експертизи;
- 11) виправлення описок і очевидних арифметичних помилок;
- 12) відмови в ухваленні додаткового судового рішення;
- 13) роз'яснення судового рішення;
- 14) зупинення провадження у справі;
- 15) закриття провадження у справі;
- 16) залишення позовної заяви без розгляду.

Окремим документом можуть викладатися також ухвали з інших питань, які вирішуються під час судового розгляду.

Для постановлення ухвал, що оформлюються окремим документом, суд оголошує перерву. Такі ухвали підписуються складом суду, який розглядає справу.

Ухвали, постановлені судом без оформлення окремого документа, зазначаються у протоколі судового засідання. Суд може оформити такі ухвали окремим документом після закінчення судового засідання.

Ухвали, постановлені в судовому засіданні, проголошуються негайно після їх постановлення.

Виправлення в судовому рішенні мають бути застережені перед підписом (підписами) складом суду, який його ухвалив.

Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах.

Судові рішення викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, у порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та оприлюднюються в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що

визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). На судове рішення, викладене в електронній формі, накладається кваліфікований електронний підпис судді (у разі колегіального розгляду - кваліфіковані електронні підписи всіх суддів, що входять до складу колегії).

Питання, які вирішує суд при ухваленні рішення. Під час ухвалення рішення суд вирішує:

- 1) чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються;
- 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження;
- 3) яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин;
- 4) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити;
- 5) як розподілити між сторонами судові витрати;
- 6) чи є підстави допустити негайне виконання рішення;
- 7) чи є підстави для здійснення судового контролю, передбаченого ст.. 382 КАС України;
- 7) чи є підстави для сКАС Українивання заходів забезпечення позову.

3. Повноваження адміністративного суду при вирішенні справи. При вирішенні справи по суті суд може задовольнити позов повністю або частково чи відмовити в його задоволенні повністю або частково.

У разі задоволення позову суд може прийняти рішення про:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- 2) визнання протиправним та сКАС Українивання індивідуального акта чи окремих його положень;
- 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини, та стягнення з відповідача - суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю;
- 7) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- 8) примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- 9) заборону політичної партії та передачу майна, коштів та інших активів політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень у власність держави;
- 10) інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку

суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів;

11) затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України або про продовження строку такого затримання;

12) затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або особою без громадянства;

13) затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

14) звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації;

15) зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу.

У разі сКАС України вання нормативно-правового або індивідуального акта суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень вчинити необхідні дії з метою відновлення прав, свобод чи інтересів позивача, за захистом яких він звернувся до суду.

У випадку визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії, суд може зобов'язати відповідача - суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд.

У разі якщо ухвалення рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні.

Якщо судом визнано нормативно-правовий акт протиправним і нечинним повністю або в окремій частині і при цьому виявлено недостатню правову врегульованість відповідних публічно-правових відносин, яка може потягнути за собою порушення прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб, суд має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти новий нормативно-правовий акт на заміну нормативно-правового акта, визнаного незаконним повністю або у відповідній частині.

У випадках, визначених у частинах третій - п'ятій статті 245 КАС України, суд може визначити відповідачу - суб'єкту владних повноважень розумний строк виконання рішення суду.

4. Рішення в адміністративній справі. Ухвала суду (судді) першої інстанції. Окремі ухвали адміністративного суду. Рішення суду складається з вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин.

У вступній частині рішення зазначаються:

1) дата і місце його ухвалення;

- 2) найменування суду;
- 3) прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів;
- 4) прізвище та ініціали секретаря судового засідання;
- 5) номер справи;
- 6) ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи;
- 7) вимоги позивача;
- 8) прізвища та ініціали представників учасників справи та прокурора.

3. В описовій частині рішення зазначаються:

- 1) стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача;
- 2) заяви, клопотання учасників справи;
- 3) інші процесуальні дії у справі (забезпечення доказів, вжиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо).

У мотивувальній частині рішення зазначаються:

- 1) обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини;
- 2) докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення;
- 3) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову;
- 4) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду, та мотиви такого висновку;
- 5) норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування;
- 6) норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування;
- 7) мотиви, з яких у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень суд, відмовляючи у позові, дійшов висновку, що оскаржуване рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень визнано судом таким, що вчинено відповідно до вимог частини другої статті 2 КАС України.

У резолютивній частині рішення зазначаються:

- 1) висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог;
- 2) розподіл судових витрат;
- 3) строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження;
- 4) повне найменування (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та по батькові (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України.

У разі необхідності у резолютивній частині також вказується про:

- 1) порядок і строк виконання рішення;

- 2) надання відстрочення чи розстрочення виконання рішення;
- 3) повернення судового збору;
- 4) призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати, дату, час і місце його проведення; строк для подання стороною, за клопотанням якої таке судове засідання проводиться, доказів щодо розміру понесених нею судових витрат;
- 5) здійснення судового контролю, у ст. 382 КАС України;
- 6) дату складення повного рішення суду.

Висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог не може залежати від настання або ненастання певних обставин (умовне рішення).

При розгляді первісного і зустрічного позовів та при розгляді позову третьої особи з самостійними вимогами у рішенні вказуються результати розгляду кожного з позовів.

У спорі, що виник при укладанні або зміні адміністративного договору, в резолютивній частині вказується рішення суду щодо кожної спірної умови адміністративного договору.

Рішення щодо частини позовних вимог. Якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог, суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невіршених вимог. Якщо за вимогами, об'єднаними в одне провадження, відповідачем є одна особа, ухвалення часткового рішення не допускається у разі обґрунтованих заперечень з боку відповідача. Суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті. Рішення щодо частини позовних вимог може бути оскаржено у загальному порядку.

Зміст ухвали. Ухвала, що викладається окремим документом, складається з таких блоків:

- 1) вступної частини із зазначенням:
дати і місця її постановлення;
найменування адміністративного суду, прізвища та ініціалів судді (суддів);
імен (найменувань) учасників справи;
- 2) описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою;
- 3) мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу;
- 4) резолютивної частини із зазначенням:
висновків суду;
строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

В ухвалі, яку суд постановляє в судовому засіданні без оформлення окремого документа, оголошуються висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку.

Окремі ухвали суду. Суд, виявивши під час розгляду справи порушення закону, може постановити окрему ухвалу і направити її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону.

У разі необхідності суд може постановити окрему ухвалу про наявність підстав для розгляду питання щодо притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними.

Суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором. Окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно.

В окремій ухвалі суд має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення.

З метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, суд встановлює у ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок та терміну, необхідного для їх виконання.

Окрему ухвалу може бути винесено судом першої інстанції, судами апеляційної чи касаційної інстанцій. Окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується. Окрема ухвала Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає.

Суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування рішення або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати.

Окрема ухвала стосовно порушення законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення, надсилається прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк. За відповідним клопотанням прокурора або органу досудового розслідування вказаний строк може бути продовжено.

5. Проголошення рішення адміністративного суду та набрання ним законної сили. Судове рішення (повне або скорочене) проголошується у судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, публічно, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Під час проголошення повного рішення суду суд може оголосити лише його вступну та резолютивну частини та негайно вручити копії такого рішення учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні.

При проголошенні судового рішення (повного або скороченого) суддя не оголошує такі відомості щодо учасників справи:

1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;

2) реєстраційні номери транспортних засобів;

3) номери рахунків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, номери платіжних карток, електронних гаманців в емітентах електронних грошей;

4) інформацію, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні.

Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст судового рішення, порядок і строк його оскарження.

У разі неявки всіх учасників справи у судове засідання, яким завершується розгляд справи, або у разі ухвалення рішення, винесеного без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні), суд підписує рішення (повне чи скорочене) без його проголошення.

Датою ухвалення судового рішення є дата його проголошення (незалежно від того, яке рішення проголошено - повне чи скорочене). Датою ухвалення судового рішення в порядку письмового провадження є дата складення повного судового рішення.

У разі проголошення у судовому засіданні скороченого (вступної та резолютивної частин) судового рішення суд повідомляє, коли буде складено повне судове рішення.

Рішення суду (повне або скорочене) підписується всім складом суду у день його складення і додається до справи.

Після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам сКАС Українвати або змінити це рішення, крім випадків, визначених цим Кодексом.

Набрання рішенням суду законної сили. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови судом апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено КАС України. Ухвала, постановлена судом поза межами

судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, під час розгляду справи в письмовому провадженні, набирає законної сили з моменту її підписання суддею (суддями).

Тема 16. Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ

1. Особливості розгляду справ за правилами спрощеного провадження.
2. Особливості розгляду складних адміністративних справ.
3. Особливості розгляду термінових адміністративних справ.
4. Особливості розгляду справ непозовного провадження.
5. Особливості розгляду зразкових і типових адміністративних справ.

Основний зміст

Однією з особливостей адміністративного судочинства є часткова диференціація процесуальної форми для окремих категорій адміністративних справ. Зважаючи на те, що адміністративні справи є надзвичайно різноманітними, їхній предмет, суб'єктний склад вимагають врахування при встановленні процесуального порядку розгляду і вирішення.

На сьогоднішній день система справ, які характеризуються диференціацією процесуальної форми є доволі розгалуженою, але після оновлення КАС України вони були впорядковані з виокремленням таких груп, як:

- 1) складні адміністративні справи;
- 2) термінові адміністративні справи;
- 3) зразкові і типові адміністративні справи. Диференціація процесуальної форми передбачає уточнення окремих аспектів здійснення судочинства в межах загального або спрощеного позовного провадження.

Уточнення торкаються, як правило таких питань, як: 1

- 1) право на звернення до суду;
- 2) суб'єктний склад учасників і їхні процесуальні ролі;
- 3) процесуальні строки;
- 4) юрисдикція;
- 5) доказування і докази;
- 6) обмеження щодо можливостей оскарження судових рішень;
- 7) судові витрати тощо.

Окрему групу справи становлять справи, що розглядаються у спрощеному провадженні. Спрощене провадження є самостійною окремою процесуальною формою позовного провадження і його не можна зараховувати до проваджень з диференційованою процесуальною формою, які містять лише окремі, фрагментарні уточнення порядку здійснення судочинства.

Також окрему становлять справи непозовного провадження. КАС України не визначає непозовне провадження окремим різновидом адміністративних справ, але, враховуючи мету і зміст процесуальної діяльності, відсутність у їхньому предметі спору про право, вони не можуть бути належними до справ позовного провадження. Отже, такі справи відокремлені від термінових справ і представлені у вигляді самостійної групи.

Слід звернути увагу, що при вивченні цієї теми увагу акцентовано лише на найбільш значущих спеціальних ознаках процесуального порядку розгляду і вирішення справ, передбачених параграфом 2 КАС України, тому ретельний аналіз кожної із його статей є обов'язковим.

1. Особливості розгляду справ за правилами спрощеного провадження. Спрощене провадження є окремими самостійним різновидом позовного провадження, передбаченого для справ, пріоритетом яких є швидкість розгляду і вирішення. Правила розгляду і вирішення прав за правилами спрощеного позовного провадження встановлені в Главою 10 «Розгляд справ за правилами спрощеного позовного провадження» КАС України.

Становлення концепту спрощеного провадження відбувалося з урахуванням основних вимог сучасних міжнародно-правових стандартів судового захисту прав як універсальна позовна процесуальна форма змагальних процесів. Проте, в адміністративному судочинстві спрощення процесуальної форми має суттєві особливості у порівнянні з іншими змагальними процесами, що зумовлено специфічними принципами її будови, уточненням порядку розгляду і вирішення окремих категорій адміністративних справ на рівні реалізації процесуальних інститутів або способів вчинення процесуальних дій.

Нормативне визначення усіх процесуальних кодексів ґрунтується на таких спільних рисах спрощеного провадження:

- 1) визнання різновидом процесуальної форми позовного провадження;
- 2) зазначення конкретної групи справ щодо яких воно застосовується;
- 3) вказівка на поширення його застосування на інші справи, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Відмінності у нормативному визначенні спостерігаються лише у колі справ, щодо яких базовою процесуальною формою визнається спрощене позовне провадження: в адміністративному процесі – справи незначної складності (ст. 12 КАС України).

Спрощене позовне провадження застосовується щодо справ незначної складності, а саме до десяти категорій справ, передбачених ч. 6 ст. 12 КАС України. При цьому, для усіх інших справ обрання форми провадження належить до дискреційних повноважень судді, який визначає форму провадження, виходячи із особливостей справи і враховуючи думку сторін. Єдиною безумовною підставою розгляду справи із «незахищеного переліку» у спрощеному провадженні є з'явлення зустрічного позову. Також слід відзначити, що зміна процесуальної форми після відкриття провадження передбачає лише перехід від спрощеного до загального позовного провадження.

Отже, ознакою спрощеного провадження в адміністративному судочинстві є те, що воно виконує функції повноцінної альтернативи загальному позовному провадженню.

Важливою ознакою спрощеного провадження є інстанційна універсальність. Зазвичай, інстанційний рух справи дозволяє досить чітко окреслити межі застосування процесуальної форми, але правила спрощеного провадження поширюються як на провадження в суді першої інстанції, так і на апеляційне провадження. Так, ст. 310 КАС України закріплює, що апеляційний розгляд здійснюється колегією суддів у складі трьох суддів за правилами розгляду справи судом першої інстанції за правилами спрощеного позовного провадження з урахуванням особливостей, встановлених цією главою. Правова позиція із цього приводу сформульована у Постанові Верховного Суду від 15 вересня 2021 р. у справі № 174/814/19.

Окрім наведених ознак, характерними рисами спрощеного провадження є: 1) деривативність, похідний характер відносно загальної позовної процесуальної форми; 2) обмеженість учасників справи в процесуальних правах; 3) особливості реалізації окремих принципів судочинства, а саме гласності, змагальності, диспозитивності; скороченість строків; 4) скорочення кількості процесуальних дій або системна зміна способу їх вчинення.

Розкриваючи сутність спрощеного провадження як процесуальної форми адміністративного судочинства, слід особливу увагу приділити його структурі та процесуальному порядку розгляду і вирішення справ. Спрощене провадження не є простим прискоренням судочинства, а має прояв у змінній структурній будові. При цьому, спрощене провадження не може стосуватися сКАС України будь-яких стадій адміністративного процесу, а торкається лише їх окремих етапів або процесуальних дій. Отже, структура спрощеного провадження повністю відповідає структурі позовного провадження в цілому, але містить окремі особливості щодо стадійних етапів чи процесуальних дій.

Так, на стадії відкриття провадження вирішується питання про застосування процесуальної форми спрощеного позовного провадження, а також процесуального режиму розгляду адміністративної справи. Слід зазначити, що спрощене провадження може проходити в режимі очного, письмового, закритого й електронного провадження. Обрання процесуального режиму, за окремими виключеннями, здійснюється за вмотивованим рішенням суду, яке має враховувати окрім об'єктивних обставин справи також і позицію сторін щодо особистої участі, відкритості процесу або застосування можливостей електронного судочинства. Власне структурних перетворень на стадії відкриття провадження у справі, зумовлених спрощеним провадженням не відбувається.

Підготовче провадження є стадією, на якій вплив спрощеної процесуальної форми є доволі суттєвим. Слід відзначити, що окремі дослідники вважають, що вона є відсутньою у справах, які розглядаються за правилами спрощеного провадження. Але із такою точкою зору неможна погодитись,

оскільки без реалізації завдань, передбачених КАС України для підготовчого провадження, здійснити повноцінний розгляд справи по суті не видається можливим. Саме на стадії підготовчого провадження відбувається статочне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; з'ясування заперечень проти позовних вимог; визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів; вирішення відводів; визначення порядку розгляду справи; вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 173 КАС України). Отже, КАС України передбачає низку процесуальних дій, вчинення яких можливе виключно на стадії підготовчого провадження.

Характеризуючи зміст підготовчого провадження у спрощеній процесуальній формі слід відзначити відсутність підготовчого засідання як самостійного етапу цієї стадії. При цьому, усі інші процесуальні дії вчиняються суддею в повному обсязі. Граничні межі вчинення процесуальних дій фіксуються конкретними строками їх вчинення, які обраховуються, переважно, від дня відкриття провадження у справі і не мають прив'язки до судового засідання, оскільки воно також не є обов'язковим елементом спрощеного провадження. Невиразність цієї стадії у спрощеному провадженні зумовлена обмеженістю реальних процесуальних зв'язків між суддею та учасниками справи, що втілюються у конкретних спільних процесуальних діях.

Стадія розгляду справи по суті також відрізняється суттєвими відмінностями у спрощеному провадженні. Так, найбільш суттєвою із них є відсутність судових дебатів. При розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи, заслуховує їхні усні пояснення. На стадії розгляду справи по суті можуть проявитися проблеми, зумовлені усіченістю підготовчого провадження. Серед таких проблем слід навести:

1) суд не може роз'яснити учасникам справи, які обставини справи входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи, внаслідок чого учасники справи подають докази ще в судовому засіданні;

2) суд не може з'ясувати, чи повідомили сторони всі обставини справи, які їм відомі;

3) якщо суд вирішить призначити експертизу, то він не може забезпечити реалізацію права учасників справи запропонувати питання, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта;

4) під час подання учасником справи заяви, яка не є заявою по суті справи, або клопотання суд не може врахувати думки інших учасників справи щодо задоволення чи відмови в задоволенні такої заяви або клопотання.

Частково, ці питання можуть бути зняті при розгляді справи в судовому засіданні з повідомленням сторін, але в інших випадках вони можуть суттєво

ускладнити вирішення справи.

На етапі ухвалення судового рішення чинне законодавство не передбачає структурних змін щодо діяльності суду. Єдиним застереженням щодо спрощеного провадження є встановлення більш короткого строку відкладення складення рішення, постанови у повному обсязі – не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. Жодних застережень щодо виходу судді до нарадчої кімнати у спрощеному провадженні КАС України не містить, але ця особливість може мати місце виходячи із застосування окремих процесуальних режимів (наприклад, письмового провадження).

У справах спрощеного провадження гарантується можливість оскарження судового рішення в апеляційному порядку, а у встановлених законом випадках – касаційному порядку. Специфіка перегляду судових рішень, винесених у спрощеному провадженні, має прояв у прагненні зберегти єдність процесуального режиму розгляду справи у суді першої інстанції та апеляційної інстанції. Стаття 311 КАС України встановлює, що суд апеляційної інстанції може розглянути справу без повідомлення учасників справи (в порядку письмового провадження) за наявними у справі матеріалами, якщо справу може бути вирішено на підставі наявних у ній доказів, у разі: подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, які ухвалені в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін (у порядку письмового провадження). Натомість, право брати безпосередню участь у розгляді справи впливає із фундаментального принципу гласності судового процесу, дотримання якого ЄСПЛ пов'язує з гарантіями реалізації права на справедливий суд. Тому, зважаючи на значимість особистої участі в судовому засіданні, вважаємо за доцільне відійти від задекларованого принципу взаємообумовленості письмового провадження у судах першої і апеляційної інстанції і надати гарантії особистої участі сторін в апеляційному провадженні щодо оскарження рішення, винесеного в письмовому провадженні, за умови їхнього волевиявлення.

2. Особливості розгляду складних адміністративних справ. Згідно параграфу 1 Глави 11 КАС УКРАЇНИ, складними вважаються адміністративні справи, передбачені: ст.ст. 264; 266; 266-1; 267. Слід звернути увагу, що віднесення зазначених справ до категорії складні, пов'язано не стільки із складністю процесуальної діяльності, навіть не з складністю доказової діяльності. В першу чергу, причиною слід вважати вагомість наслідків для розвитку держави і суспільства в наслідок прийнятих судових рішень.

Особливості провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів. Оскарження нормативно-правових актів за правилами адміністративного судочинства являє собою визначений КАС УКРАЇНИ порядок розгляду та вирішення справи про їх протиправність, який включає приписи про юрисдикцію адміністративних судів над цими справами, підстави та заходи забезпечення позову, систему спеціальних процесуальних дій та рішень у рамках провадження у справах щодо оскарження нормативно -

правових актів тощо. Важливою складовою цієї процедури, якій притаманна деяка специфіка, є можливість забезпечення позову про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень.

Встановлюючи правила забезпечення позову у справах щодо оскарження нормативно-правових актів, п. 1 ч. 1 ст. 151 КАС УКРАЇНИ зазначено, що способом цього є зупинення дії відповідного нормативно-правового акта. При цьому, зупинення дії нормативно-правового акта не змінює обсягу прав та обов'язків сторін у спорі, а лише як один зі способів судового захисту тимчасово зупиняє їх реалізацію до вирішення спору по суті та не є підставою для звільнення позивача від виконання встановленого законом обов'язку після сКАС України таких заходів у разі відмови у задоволенні позову (Постанова Верховного Суду від 11.06.2020 р. у справі № 826/4747/13-а).

Підставою для зупинення дії нормативно-правового акта у порядку забезпечення позову за змістом ч. 5 ст. 151 КАС України є наявність очевидних ознак протиправності такого акта та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду з позовом щодо такого акта. Значення вжитого законотворцем поняття «очевидні ознаки» необхідно розуміти як оціночну характеристику обставин, які сприймаються однозначно, є беззаперечними, не викликають жодних сумнівів і, не потребуючи оцінки доводів і аргументів позовної заяви, висловлених по суті спору, явно свідчать про протиправний характер адміністративного акта, який оскаржується до суду. Натомість, не може йти мова про виключний випадок для зупинення дії нормативно-правового акта, коли норми матеріального права встановлюють альтернативний порядок реалізації прав, які зачіпає оскаржуваний нормативно-правовий акт. Наприклад, у Інформаційному листі Вищого адміністративного суду України від 25.12.2013 р. №1770/12/13-13 було вказано на те, що існування підзаконного нормативно-правового акта не в усіх випадках унеможливає фактичну реалізацію платниками податків своїх прав та інтересів.

В окремих ситуаціях платники податків не позбавлені можливості діяти на підставі нормативних актів вищої юридичної сили, зокрема Податкового кодексу України. При цьому в разі застосування до такого платника негативних правових наслідків, у тому числі визначення контролюючим органом грошових зобов'язань такому платникові податків, цей платник не позбавлений права оскаржити до суду відповідні нарахування. Суд вирішуватиме справу з урахуванням ієрархії нормативних актів, надаючи перевагу актові вищої юридичної сили. Зважаючи на це, Вищий адміністративний суд України підкреслив, що вживати заходів забезпечення позову щодо незаконності нормативно-правових актів суди повинні з урахуванням фактичних об'єктивних перешкод у реалізації відповідних прав та інтересів. Перевірка наявності вищевикладених підстав для прийняття рішення про зупинення дії нормативно-правового акта у порядку забезпечення позову, згідно з усталеною судовою практикою має супроводжуватись дотриманням меж судового втручання у діяльність їх видавників та повагою до їх дискреційних

повноважень, насамперед тих, що лежать у площині їх виключних владних управлінських функцій, особливо тих, яким властивий політичний та спеціалізований характер. Зокрема, у контексті оскарження актів Державної служби геології та надр України Верховний Суд наголосив на тому, що суди не є установами з питань техногенної та іншої безпеки, тому не можуть самостійно оцінювати можливі екологічні наслідки зупинення дії спеціального дозволу на користування надрами. Більше того, доцільність рішень державних органів не є предметом судового контролю. (Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 р. 826/14951/18).

Важливим комплексом процесуальних питань розгляду справ про протиправність нормативно-правових актів є той, що охоплює спеціальний порядок провадження у цих справах. Так, особливості провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів закріплюють положення ст. 264 КАС України. Передбачені ними правила поширюються на розгляд адміністративних справ щодо: 1) законності (крім конституційності) постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України (крім рішень Кабінету Міністрів України, визначених ч. 1 ст. 266-1 КАС України), постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) законності та відповідності правовим актам вищої юридичної сили нормативно -правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 264 КАС України)].

Положення про особливості провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів застосовуються також у випадках, коли питання протиправності нормативно-правового акта постало під час розгляду іншої адміністративної справи (ч. 7 ст. 264 КАС УКРАЇНИ). Верховний Суд неодноразово підкреслював обов'язковість розгляду справ про протиправність нормативно-правових актів за спеціальним процесуальним порядком та за правилами загального позовного провадження. Зокрема, у справі № 160/9717/21, у якій оскаржувалось розпорядження голови Дніпропетровської ОДА, яким затверджено Перелік пам'яток архітектури та містобудування місцевого значення, Верховний Суд констатував, що спірне розпорядження є нормативно правовим актом, а тому недотримання судами порядку розгляду справи, визначеного ст.ст. 264-265 КАС України, та розгляд справи у порядку письмового провадження є суттєвим порушенням норм процесуального права та безумовною підставою для направлення справи на новий розгляд, оскільки таке порушення, серед іншого, впливає на права та інтереси необмеженої кількості осіб (всіх осіб, на яких поширюється дія цього акта). Окремо було зазначено, що особливістю провадження у справах щодо оскарження нормативно правових актів є те, що для таких категорій спорів передбачено, фактично, необмежене коло осіб, які можуть ініціювати відкриття відповідного провадження в адміністративному суді необмежене в часі право на доступ до суду для ініціювання такого спору додаткові гарантії інформування всіх суб'єктів про

початок розгляду судом такого спору додаткові процесуальні гарантії для сторін, що надаються згідно з положеннями КАС України у справах, які розглядаються за правилами загального позовного провадження спеціальні повноваження суду, спрямовані на гарантування ефективного захисту.

Слід звернути увагу на те, що за змістом ч. 3 ст. 264 КАС України нормативно-правові акти можуть бути оскаржені до адміністративного суду протягом всього строку їх чинності. Як з цього приводу зауважив Верховний Суд, за умови перебування особи (позивача) у правовідносинах, які регулюються нормативно-правовим актом і який оскаржується до адміністративного суду, строк звернення до адміністративного суду із позовом не може обмежуватися 6 місяцями, передбаченими ч. 2 ст. 122 КАС України. Верховний Суд роз'яснив, що дія нормативно-правового акта є постійною тривалий час і не обмежується його разовим застосуванням. Відповідно, чинним нормативно-правовим актом суб'єктивні права, свободи чи інтереси можуть порушуватися неодноразово, тобто постійно, упродовж усього часу чинності такого акту. З цього випливає, що факт порушення прав, свобод чи інтересів може мати триваючий характер. Оскільки чинний нормативно-правовий акт може обумовлювати триваюче порушення суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, то, відповідно, строк звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи слід розраховувати від усього часу чинності (тривалості дії) нормативно- правового акту.

Верховний Суд зауважив, що, обчислюючи строк звернення до адміністративного суду з позовом про оскарження нормативно-правового акта, необхідно брати до уваги:

- 1) багаторазове застосування та триваюча дія (тривала чинність) нормативно-правового акта;
- 2) дійсність факту перебування суб'єкта у відносинах, які регулюються нормативно-правовим актом;
- 3) дата факту порушення прав, свобод, інтересів, тобто коли саме особа (позивач) дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів;
- 4) чи є чинним нормативно-правовий акт, яким порушено права, свободи, інтереси особи (позивача);
- 5) чи перебуває особа (позивач) у правовідносинах, які регулюються нормативно-правовим актом і який оскаржується до адміністративного суду;
- 6) коли вступила особа (позивач) у правовідносинах, які регулюються нормативно -правовим актом, і коли з них вибула.

Після втрати законної сили, нормативно-правовий акт не підлягає судовому оскарженню без дотримання визначених процесуальним законодавством строків, наприклад, коли особа перебувала в правовідносинах, які регулювалися цим актом, і вибула з них після втрати ним чинності, а оскарження здійснене без поважних причин поза встановленим законом строком звернення до суду. Правильне розуміння значення втрати чинності

нормативно-правовим актом для обрахування строку на звернення до адміністративного суду із позовом про визнання його протиправним є вкрай важливим, адже, втрата ним чинності не є обставиною, через яку відпадає предмет спору. Якщо станом на час подання позову та ухвалення судом першої інстанції оскаржуваного рішення нормативно- правовий акт був чинним, він підлягав оскарженню.

Водночас, для стимулювання позивачів до добросовісного користування їх правом на позов та процесуальними правами мають встановлюватись дата, коли саме позивач дізнався або мав дізнатись про порушення його прав та законних інтересів. Припинення участі особи у суспільних відносинах, учасникам яких відповідний нормативно-правовий акт встановлює права та обов'язки, так само як й припинення дії самого нормативно-правового акта є початковою точкою обрахування строку для його судового оскарження.

Наступною важливою процесуальною особливістю процедури судового оскарження нормативно-правових актів є встановлена законом необхідність сповіщення заінтересованих осіб про початок цієї процедури забезпечується шляхом публікації спеціального оголошення видавником оскаржуваного нормативно-правового акта. За змістом ч. 4 ст. 264 КАС УКРАЇНИ у разі відкриття провадження в адміністративній справі щодо оскарження нормативно- правового акта суд зобов'язує відповідача опублікувати оголошення про це у виданні, в якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений. Оголошення має:

1) містити вимоги позивача щодо оскаржуваного акта, реквізити нормативно-правового акта, дату, час і місце судового розгляду адміністративної справи (ч. 5 ст. 264 КАС України);

2) бути опубліковано не пізніш як за 7 днів до підготовчого засідання, а у випадку, якщо у процесі розгляду справи щодо нормативно-правового акта суд виявить, що інші нормативно-правові акти, прийняті відповідачем, чи їх окремі положення, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі і без визнання таких нормативно-правових актів протиправними неможливий ефективний захист прав позивача - у строк, визначений судом (ч. 6 ст. 264 КАС України).

Якщо оголошення опубліковано своєчасно, вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд справи. Скарги на судові рішення в цій справі заінтересованих осіб, якщо вони не брали участі у справі, залишаються без розгляду (ч. 7 ст. 264 КАС України). Невиконання вимоги про публікацію оголошення про відкриття провадження в адміністративній справі щодо оскарження нормативно - правового акта тягне за собою незаконність прийнятого у ній судового рішення.

У контексті оголошення про оскарження нормативно-правового акта слід приєднатись до критичних зауважень щодо необхідності врегулювання його правових наслідків для осіб, які, поруч із позивачем, вважають, що оскаржуваний нормативно-правовий акт порушує також і їх права чи інтереси,

може взяти участь у справі. Процесуальний статус таких осіб законом не визначений. Прогалиною є також невизначеність строку, упродовж якого такі особи повинні звернутися до суду. Оскільки цей строк не встановлено, слід керуватися загальними правилами щодо участі третіх осіб у справі. Невизначеність такого строку може спричинити затягування розгляду справи.

Особливості провадження у справах щодо оскарження індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та рішень Кабінету Міністрів України стосовно виведення банків з ринку.

Діяльність органів і установ фінансової системи держави пов'язана з прийняття широкого спектру індивідуальних актів, не всі з яких можуть бути предметом оскарження в адміністративних судах. Так, ст. 266-1 КАС України визначає, що адміністративна юрисдикція поширюється на справи щодо:

1) законності індивідуальних актів Національного банку України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, про відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідацію банку, про затвердження пропозиції Національного банку України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку;

2) законності індивідуальних актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про запровадження тимчасової адміністрації у банку, про початок процедури ліквідації банку, про затвердження плану врегулювання та будь-яких інших індивідуальних актів, прийнятих на його виконання, а також індивідуальних актів щодо призначення уповноважених осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, делегування їм повноважень;

3) законності рішень Кабінету Міністрів України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку;

4) законності індивідуальних актів Міністерства фінансів України, прийнятих на виконання рішень Кабінету Міністрів України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку; 5) законності індивідуальних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, прийнятих у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку.

Позовна заява про оскарження індивідуального акта подається до суду протягом трьох місяців з дня оприлюднення такого акта. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає. Подання позовної заяви, а також відкриття провадження в адміністративній справі не зупиняють дію оскаржуваного індивідуального акта/рішення.

Як різновид складних справ, справи про оскарження актів фінансових органів і установ передбачають можливість судового розгляду виключно за правилами загального позовного провадження. Але, КАС України містить виключення з цього правила (ч. 4 ст. 266-1 КАС України)

Під час розгляду адміністративних справ суд перевіряє, чи прийнятий індивідуальний акт або рішення на підставі, у межах повноважень та у спосіб,

що передбачені законами України, які визначають повноваження Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Кабінету Міністрів України та Міністерства фінансів України. Також слід відзначити, що в ході розгляду адміністративних справ суд використовує як підставу для власної оцінки та покладається на кількісні, якісні оцінки та висновки, зроблені Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, на підставі яких були прийняті відповідні рішення, крім випадків, якщо: 1) оскаржуване рішення/акт прийнято з істотним порушенням встановленого порядку його прийняття (порушення, яке істотно вплинуло на результат оцінки); 2) кількісні, якісні оцінки та висновки ґрунтуються на очевидно помилкових відомостях та/або не враховують суттєвих обставин (фактів), за умови врахування яких оскаржуване рішення/акт не могло бути прийнято; 3) наявні очевидні розбіжності та/або логічні суперечності між кількісними, якісними оцінками та/або висновками; 4) оскаржуване рішення/акт прийнято за відсутності повноважень або з використанням повноважень всупереч меті, з якою вони надані законом.

За результатами розгляду адміністративних справ суд може прийняти рішення про:

1) визнання протиправним (незаконним) та сКАС Українивання індивідуального акта/рішення, визначеного частиною першої цієї статті, або окремих його положень;

2) стягнення з відповідача (відповідачів) коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправним (незаконним) індивідуальним актом/рішенням, якщо така вимога заявлена позивачем одночасно з вимогою про визнання протиправним (незаконним) та сКАС Українивання індивідуального акта/рішення;

3) відмову в задоволенні позовних вимог (повністю або частково).

Повноваження адміністративних судів у зазначеній категорії адміністративних справ є значно обмеженими. Так, визнання протиправним (незаконним) та сКАС Українивання індивідуального акта/рішення, визначеного частиною першою цієї статті, або окремих його положень не відновлює того становища банку, яке існувало до прийняття такого акта/рішення, включаючи правовий статус цього банку, та не відновлює становища/прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого акта/рішення. Також воно не може бути підставою для визнання недійсними, нечинними, протиправними та сКАС Українивання будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльності, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку. Нарешті, воно не породжує будь-яких прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого індивідуального акта/рішення, крім права на відшкодування заподіяної шкоди. Крім того, суд не може прийняти будь-яке інше рішення, що

може мати наслідком зупинення/припинення розпочатої процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку.

Особливості провадження у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності.

Правові відносини, що виникають з приводу відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, урегульовані відповідним Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», яким у ст. 15 закріплено положення, відповідно до якого у разі неотримання згоди власника земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, на викуп цих об'єктів для суспільних потреб, зазначені об'єкти можуть бути примусово відчужені у державну чи комунальну власність за рішенням суду.

Ця категорія справ є однією з невеликої кількості адміністративних справ, підставою для розгляду якої є позов не фізичної особи чи юридичної особи до суб'єкта владних повноважень, а навпаки, суб'єктом подання позову виступає саме суб'єкт владних повноважень.

КАС України визначає лише окремі формально-процесуальні аспекти провадження у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності. Визначити процесуальні особливості судового розгляду цієї категорії адміністративних справ, порушених на підставі публічно-правового земельного спору, можливо з урахуванням аналізу практики діяльності судів з розгляду цієї категорії справ, вад такої діяльності та науково обґрунтованих алгоритмів діяльності суду, шляхом комплексного та системного аналізу КАС України загалом та Закону про відчуження.

Адміністративні справи у спорах про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності розглядаються судами винятково за правилами загального позовного провадження. Якщо слідувати нормі закону, зокрема ч. 4 ст. 5 КАС України, в якій визначено, що «суб'єкти владних повноважень мають право звернутися до адміністративного суду винятково у випадках, визначених Конституцією та законами України», таке право їм надано Законом про відчуження.

Обов'язковими умовами примусового відчуження цих об'єктів є такі:

- 1) земельна ділянка, інший об'єкт нерухомого майна, що на ній розміщені, є приватною власністю фізичної або юридичної особи;
- 2) вони відчужуються у державну чи комунальну власність лише з мотивів суспільної необхідності;

3) суспільна необхідність їх відчуження зумовлена необхідністю розміщення на цих земельних ділянках чітко визначених об'єктів суспільних потреб: національної безпеки і оборони; лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, магістральних трубопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації; об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення; об'єктів природно-заповідного фонду; кладовищ;

4) рішення про відчуження прийнято органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, визначеному Законом;

5) власнику земельної ділянки були запропоновані умови попереднього і повного відшкодування вартості земельної ділянки та майна, розміщеного на ній на підставі та в порядку, встановленому законом.

Суб'єктом звернення з адміністративним позовом про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (позивачем у справі) є органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які, відповідно до закону, можуть викуповувати ці об'єкти для суспільних потреб (ч. 1 ст. 267 КАС України).

Право на звернення із подібними позовами до адміністративного суду мають лише ті суб'єкти владних повноважень, за якими закон визначив повноваження на викуп таких об'єктів, тобто визначені ст. ст. 8, 9 Закону про відчуження. Так, органи виконавчої влади відповідно до своїх повноважень та в порядку, визначеному Законом про відчуження, приймають рішення про викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для конкретних суспільних потреб, визначених у ст. 8 Закону про відчуження. Натомість, у ст. 9 Закону про відчуження подано перелік суспільних потреб, для яких органи місцевого самоврядування, в межах території здійснення їх повноважень, приймають рішення про викуп земельних ділянок та інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені.

Тобто зверненню із адміністративним позовом про примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності має передувати прийняття органом, що прийняв рішення про викуп земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності, рішення про примусове відчуження об'єкта права приватної власності з мотиву суспільної необхідності. У разі відмови власника об'єкта права приватної власності від укладення договору купівлі-продажу або іншого правочину щодо відчуження такого об'єкта, орган, що прийняв рішення про його викуп, зобов'язаний прийняти рішення про примусове відчуження об'єкта права приватної власності з мотиву суспільної необхідності.

Під час судового розгляду цієї категорії справ перед судом стоїть важливе завдання – перевірити достатність підстав та фактичну обґрунтованість для примусового відчуження об'єкта приватної власності особи. З метою надання

повної оцінки цим обставинам адміністративний суд повинен чітко та неухильно слідувати приписам Закону про відчуження та визначеним КАС УКРАЇНИ процесуальним правилам адміністративного судочинства. Базове значення у цьому процесі має аналіз ст. 15 Закону про відчуження, яка прямо визначає підстави для примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону про відчуження, «земельна ділянка, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені, можуть бути примусово відчужені у державну чи комунальну власність лише з мотивів суспільної необхідності для суспільних потреб та лише у разі неотримання згоди власника з викупом цих об'єктів». Норма цієї статті прямо вказує, що суб'єкт владних повноважень має право звернутися до суду, але після встановленої законом процедури вирішення цього спору в досудовому порядку. Тобто звернення одразу до суду з вимогами про примусове відчуження об'єктів з мотивів суспільної необхідності, оминаючи попередню процедуру можливого погодження питання із власником, є незаконним, якими б нагальними обставинами воно не обґрунтовувалося, тому в такому позові належить відмовити.

Особливу увагу слід звернути і на той факт, що ч. 1 ст. 15 Закону про відчуження визначає можливість звернення про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності для задоволення лише частини із зазначених у Законі суспільних потреб. Очевидно, що в цьому разі суду не лише слід перевірити, а суб'єкту владних повноважень відповідно до правилдоказування в адміністративному судочинстві – подати докази щодо простого звернення з пропозицією про викуп об'єкта нерухомості для суспільних потреб, але й відслідкувати дотримання законності, визначеної у нормативному порядку процедури (розділ II Закону про відчуження).

Для прийняття судом рішення про необхідність відчуження лише частини земельної ділянки та її поділу й формування як самостійної, передуює рішення уповноваженого органу саме щодо частини земельної ділянки. Слід зауважити, що суди при постановленні такого рішення повинні враховувати і норму ч. 5 ст. 3 Закону про відчуження, відповідно до якої «у разі, якщо відчужується частина земельної ділянки, а решта її площі не може раціонально використовуватися за цільовим призначенням, за вимогою власника земельної ділянки відчуженню підлягає вся земельна ділянка». Однак Закон не вказує, хто має визначити можливість використання решти земельної ділянки за цільовим призначенням і в якому порядку.

Особливості судового розгляду окремих категорій адміністративних справ повного її відчуження, суд зобов'язаний врахувати цю вимогу і в разі незгоди сторін повинен, по-перше, врахувати доводи відповідача про неможливість раціонального використання за цільовим призначенням решти площі земельної ділянки, на яку не звернено позов про примусове відчуження; по-друге, якщо такі доводи є не переконливими, зобов'язати позивача надати докази

можливості раціонального використання відповідачем за цільовим призначенням решти площі земельної ділянки, на яку не звернено позов про примусове відчуження, зокрема шляхом надання висновку уповноважених органів чи юридичних осіб – суб'єктів публічного права, які здійснюють експертну оцінку в галузі землевикористання.

Під час судового розгляду такої категорії справ суд має також з'ясувати підстави, за яких органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, визначених Законом про відчуження, мають право викупу земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для суспільних потреб. Тобто важливим є визначення істинності «суспільних потреб примусового відчуження земельної ділянки і об'єктів, що на ній розміщені».

У результаті розгляду справи про примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності суд виносить рішення, яке повинно бути ухвалено судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права, на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, порядок ухвалення якого визначено у ст. 243 КАС УКРАЇНИ. Крім традиційної форми судового рішення в порядку адміністративного судочинства (ст. 163 КАС), ч. 5 ст. 267 КАС України визначає перелік додаткових реквізитів прийнятого судом рішення про задоволення позову щодо примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності, зокрема в ньому має бути зазначена інформація про: 1) об'єкт примусового відчуження, його місцезнаходження, площу, кадастровий номер, цільове призначення, категорію земель; 2) умови попереднього повного відшкодування вартості земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, збитків, заподіяних власнику внаслідок примусового відчуження, та їх розмір, визначений відповідно до закону; 3) строк, протягом якого власник має звільнити земельну ділянку, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені; 4) джерело фінансування витрат, пов'язаних із примусовим відчуженням.

4. Особливості розгляду справ непозовного провадження.

Виокремлення справ непозовного провадження пов'язано з тим, що вони не містять спору про право, а передбачають встановлення судом певних фактів. До справ непозовного провадження слід віднести передбачені ст.ст. 283, 284 КАС України.

Справи за зверненням податкових та митних органів. Ця категорія справ належить до справ непозовного провадження, виходячи як із змістовних, так і з формальних критеріїв. Формальною ознакою можна вважати те, що КАС України не передбачає звернення податкових і митних органів з позовною

заявою. Змістовні ознаки засвідчують відсутність спору про право у справах, які ініціюються податковими і митними органами як термінові, і чинне законодавство допускає можливість повторного звернення цих органів до адміністративного суду, але уже в межах позовного провадження.

Провадження у справах за зверненням податкових та митних органів при здійсненні ними визначених законом повноважень здійснюється на підставі заяви таких органів щодо:

- 1) зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках/електронних гаманцях платника податків;
- 2) підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків;
- 3) надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі;
- 4) зобов'язання керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим;
- 5) стягнення коштів за податковим боргом;
- 6) зобов'язання платника податків, який має податковий борг, укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості цього платника на податковий орган;
- 7) встановлення тимчасового обмеження керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника у праві виїзду за межі України.

Заява подається до суду першої інстанції протягом 24 годин з моменту встановлення обставин, що зумовлюють звернення до суду, за загальними правилами підсудності, встановленими КАС УКРАЇНИ, у письмовій формі та повинна відповідати вимогам, визначеним ч. 2 ст 283 КАС України.

У разі недотримання вимог частини другої цієї статті суд повідомляє про це заявника та надає йому строк, але не більше ніж 24 години, для усунення недоліків. Невиконання вимог суду в установлений строк тягне за собою повернення заявнику заяви та доданих до неї документів. При цьому, повернення заяви не є перешкодою для повторного звернення з нею до суду після усунення її недоліків, але не пізніше ніж протягом 48 годин з моменту встановлення обставин, що зумовлюють звернення до суду.

КАС України містить виключний перелік підстав для відмови у відкритті провадження за заявою митних чи податкових органів:

- 1) заявлено вимогу, не передбачену частиною першою цієї статті;
- 2) із поданих до суду матеріалів вбачається спір про право.

Відмова у відкритті провадження за заявою унеможливорює повторне митні органи звернення заявника з такою самою заявою, але у цьому випадку податкові зберігають право звернутися з тими самими вимогами до суду в загальному порядку.

У разі постановлення судом ухвали про відкриття провадження у справі суд приймає рішення по суті заявлених вимог не пізніше 96 годин з моменту встановлення обставин, що зумовлюють звернення заявника до суду.

Розгляд заяви відбувається в очному режимі за участю податкового органу, митного органу, що її вніс, та платника податків, стосовно якого її внесено.

Рішення суду у справах, передбачених ст. 283 КАС України підлягають негайному виконанню, за виключенням тих, що пов'язані зі: 1) стягненням коштів за податковим боргом; 2) зобов'язанням платника податків, який має податковий борг, укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості цього платника на податковий орган.

Апеляційні скарги на судові рішення у справах, визначених цією статтею, можуть бути подані сторонами протягом десяти днів з дня їх проголошення. Суд апеляційної інстанції розглядає справу у десятиденний строк після закінчення строку на апеляційне оскарження.

Справи за зверненням Служби безпеки України щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням.

Антитерористична діяльність набуває преломлення в адміністративному судочинстві, оскільки адміністративні суди долучаються до її суб'єктів, реалізуючи повноваження із здійснення судового контролю за рішеннями СБУ щодо включення фізичних, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, їх виключення з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом, розповсюдженням зброї масового знищення та їх фінансуванням.

Виокремлення такої справи зумовлено необхідність створення додаткових засобів протидії терористичній діяльності. Так, згідно Плану дій щодо удосконалення національної системи фінансового моніторингу за результатами 5-го раунду оцінки України Комітетом MONEYVAL рекомендовано забезпечити належне нормативне регулювання запровадження цивільної конфіскації злочинного майна (кримінальних активів) без обвинувального вироку у випадку, зокрема, коли правоохоронний орган завершив досудове розслідування проте, для доведення винуватості особи в суді та постановлення обвинувального вироку щодо відмивання доходів недостатньо доказів. Крім того, рекомендовано забезпечити ширше застосування практики направлення до суду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів з обґрунтуванням необхідності їх розгляду без виклику особи, що володіє відповідними речами та/або документами, в тому числі, і поза межами кримінального провадження.

Застосування альтернативних процедур надає уповноваженим органам забезпечує необхідну гнучкість і швидкість реагування на виявлені загрози. Водночас, такі повноваження є екстраординарними, оскільки суттєво впливають на обсяг прав і свобод людини, мають надзвичайно високий рівень загроз корупційного характеру або політичного тиску. Це зумовлює впровадження необхідних важелів протидії, які на сьогоднішній день набули вирізу у вигляді справ адміністративної юрисдикції (адміністративних справ), передбачених ст.ст. 284, 289-1 КАС України.

Здійснення судового контролю за рішеннями, що приймаються СБУ та Державною службою фінансового моніторингу України (ДСФМУ) саме адміністративними судами є цілком логічним, зважаючи на спрямованість адміністративної юстиції на забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Але діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення такого роду справ суттєво ускладнюється тим, що вони мають очевидний «кримінальний підтекст», який значною мірою впливає на провадження у справі і вимагає окреслення чітких меж процесуальної діяльності адміністративного суду з метою недопущення переймання на себе функцій кримінальної юстиції.

Досягнення мети адміністративного судочинства у справах за позовом СБУ безпосередньо залежить від повноти усвідомлення їх змісту і специфіки, а ефективність діяльності адміністративного суду - від правильного вибору процесуальної форми їх розгляду.

Адміністративну справу, передбачену ст. 284 КАС України не можна пов'язати з публічно-правовим спором, оскільки в ній не відбивається суперечки позицій сторін. СБУ звертається з позовом до адміністративного суду з метою легітимізувати своє рішення. Спір про право характеризує такий стан правовідносин, коли між сторонами існують певні розбіжності з приводу наявності, змісту та обсягу прав та обов'язків, здійснення яких є

неможливим без судового втручання. В даному випадку, у справах за зверненням СБУ наявність таких розбіжностей неможливо визначити і оцінити. Відсутність спору про права як фактично існуючої суперечки між сторонами, впливає із мети такого звернення, яка полягає у підтвердженні наявності повноваження СБУ на вчинення певних дій, що не оспорується стороною – контрагентом. В даному випадку мова не йде про безпредметність звернення, а саме про неоспорюваність позиції заявника.

Досліджувана категорія адміністративних справ передбачає як спеціального суб'єкта звернення, так і спеціальний предмет. Єдиним суб'єктом звернення до адміністративного суду у справах, передбачених ст. 284 КАС України є СБУ в особі її Голови або його заступника. Стосовно ж предмету такого звернення, то він полягає у:

1) включенні фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких

застосовано міжнародні санкції (Переліку);

2) виключенні фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого Переліку;

3) наданні доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням.

Слід зазначити, що в усіх трьох випадках СБУ не є «самодостатнім» суб'єктом, оскільки вчиняє такі дії у відповідності до резолюцій СБ ООН, який визначає критерії внесення осіб до зазначеного переліку, а також підстави надання доступу до активів. Специфікою подібного роду документів є те, що вони не визначають загальних критеріїв, а встановлюють форми виразу терористичної діяльності для конкретних країн, що перебувають у зоні підвищеного ризику терористичних загроз, або визнають організації терористичними, що дає можливість визначити належність конкретних фізичних осіб до їх числа, чи встановити зв'язок таких організацій з юридичними особами. Так, наприклад, підставами для внесення у санкційний Перелік може бути: а) спроби ускладнити або підірвати успішне завершення політичного перехідного процесу відповідно до ініціативи Ради співробітництва країн Затоки і Угодою про Механізми здійснення; б) спроби перешкодити здійсненню положень підсумкової доповіді всеосяжної Конференції з національного діалогу за допомогою застосування насильства або здійснення нападів на найважливіші об'єкти інфраструктури; с) планування актів, які порушують застосовні норми міжнародного права в галузі прав людини або міжнародного гуманітарного права або є обмеження або порушення прав людини, керівництво такими актами або їх вчинення.

Ведення Переліку здійснюється на підставі Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Порядку формування переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, Інструкції з унесення інформації до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції. Адміністрування цього переліку (внесення, виключення даних, їх актуалізація на основі постійного моніторингу) здійснюється ДСФМУ, який у зв'язку з цим може набути статусу відповідача за ст. 289-1 КАС України.

Враховуючи сказане, можна дійти висновку, що ступінь дискреції СБУ стосовно прийняття рішення про внесення/виключення осіб до Переліку є доволі вузькою, саме рішення приймається на основі актів РБ ООН, тому в цих справах прослідковуються ознаки, характерні для справ наказного провадження: вимоги заявника не викликають сумнівів, мають безспірний характер в розумінні наявності безспірного документального підтвердження. Імплементация ознак наказного провадження у процесуальну форму розгляду і

вирішення адміністративних справ, передбачених ст. 284 КАС України дозволить використати такі його переваги.

Стаття 284 КАС України містить пряму вказівку на розгляд справ за зверненням СБУ у закритому судовому засіданні. Таким чином, законодавець знімає з судді обов'язок визначити оптимальний режим розгляду адміністративної справи, а з учасника справи – СБУ довести необхідність розгляду справи в закритому засіданні. Слід зауважити, що закритий характер розгляду і вирішення справ, передбачених ст. 284 КАС України поширюється не лише на стадію розгляду справи по суті, а на всі стадії без виключення. На стадії відкриття провадження можна побачити такі ознаки, характерні для закритого провадження:

- 1) позовна заява не передбачає вказівки на особу – умовного відповідача;
- 2) реєстрація позовної заяви відбувається з урахуванням додаткових критеріїв – допуску судді до державної таємниці;
- 3) підсумкові рішення не розміщуються в Єдиному реєстрі судових рішень. На стадії підготовки справи до розгляду – не здійснюється інформування усіх зацікавлених осіб, лише заявника – СБУ.

На стадії розгляду справи по суті:

- 1) до участі у судовому засіданні допускається тільки позивач;
- 2) матеріали справи, в тому числі матеріали фіксації судового засідання технічними засобами набувають відповідного грифу секретності;
- 3) повний текст судового рішення не оприлюднюється;

На стадії виконання судового рішення сторона – контрагент не повідомляється про вжиття визначених судом заходів.

Така «закритість» процесуальної діяльності є неспівставною із жодною іншою адміністративною справою і тягне за собою обмеження дії не лише принципу гласності і відкритості судового процесу, але й принципів змагальності сторін, диспозитивності, певною мірою принципу рівності сторін. Фактична відсутність змагальності сторін посилює вимоги щодо офіційного з'ясування обставин справи суддею. Але в цьому питанні, враховуючи предмет справ, передбачених ст. 284 КАС України, є суттєві застереження. Відтак, процесуальну діяльність судді й учасників справи доцільно впорядкувати та представити у вигляді певного алгоритму.

На стадії відкриття провадження основним завданням судді адміністративного суду не допустити порушення правил юрисдикційної належності справи і встановити наявності можливості розглядати її саме в порядку адміністративного судочинства. Сам факт існування кримінального провадження, як і його перспективи щодо винесення обвинувального вирку, не повинні бути перешкодою для вирішення питання про внесення/виключення особи до Переліку та надання доступу до її активів.

На стадії відкриття провадження у справі за ст. 284 КАС України суддя має встановити: 1) чи дотримано вимоги, передбачені ч. 2 ст. 284 КАС України; 2) чи позов поданий належною особою – головою, заступником голови СБУ; 3)

чи відсутнє рішення адміністративного суду у цій самій справі; 4) чи відповідає заявлена вимога ст. 284 КАС України. Як бачимо, перелік підстав, який обмежує можливість відкриття провадження у порівнянні із звичайною процесуальною формою значно вужчий.

На стадії підготовчого провадження згідно ст. 173 КАС України у справах, передбачених ст. 284 КАС України суддя має:

- 1) встановити обставини справи, які підлягають встановленню;
- 2) з'ясувати відсутність підстав для самовідводу;

3) інформувати заявника про дату, час і місце розгляду справи. Підготовче судове засідання не проводиться. Слід зауважити, що на ухвалення рішення по суті заявлених вимог відводиться не більше доби (згідно ч. 5 ст. 284 КАС УКРАЇНИ ухвалення рішення здійснюється не пізніше наступного робочого дня з дня надходження позову). Тим не менш, неможна ставити питання про відсутність стадії підготовчого провадження, посилаючись на обмеженість процесуальних строків, адже зазначені питання не можуть бути вирішені в межах жодної іншої стадії адміністративного процесу.

Стадія розгляду справи по суті також має суттєві особливості процесуальної форми. В першу чергу, слід відзначити, що вона має специфічні завдання. Відносно досліджуваної категорії справ завдання розгляду справи по суті полягатиме у встановленні наявності підстав для включення/виключення осіб у Перелік чи надання доступу до їхніх активів. Структура цієї стадії характеризується фактичною відсутністю таких етапів, як відкриття розгляду справи по суті та судові дебати. Як наслідок, мають місце особливості алгоритму процесуальної діяльності судді і заявника.

Важливим аспектом прояву стандарту доказування в адміністративних справах є акцентування уваги на цілеспрямованість антитерористичних санкцій, яка обумовлена необхідністю впливу на фінансові активи лише тих осіб, стосовно яких є дані, що підтверджують їх причетність до фінансування терористичної діяльності, надання іншої допомоги терористичним формуванням, діяльності, пов'язаної із сприянням розповсюдженню зброї масового знищення тощо. СБУ має надати докази, пов'язані з відстежуванням руху фінансових коштів, які відповідатимуть принципу адресності й не спричинять порушень прав інших осіб.

В межах обраного стандарту з'ясування обставин справи, діяльність адміністративного суду має також враховувати ту обставину, що оцінка правомірності вимог СБУ повинна ґрунтуватися лише на тих обставинах, встановлення яких не пов'язане із перевіркою дотримання органами досудового розслідування вимог КПК України, оскільки адміністративний суд не має компетенції щодо встановлення процесуального статусу особи в кримінальному провадженні, оцінки законності процесуальних дій в межах кримінального процесу. Якщо без встановлення таких обставин контрагент не отримає ефективного юридичного захисту, обґрунтування, надані заявником слід визнати неналежними.

Таким чином, перевірка того, чи прийнято рішення СБУ на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України в межах даного судового провадження не здійснюється. Натомість особливого значення набувають такі критерії правомірності вимоги заявника.

Обґрунтованість підстави звернення СБУ до адміністративного суду визначається двома показниками:

1) наявність визначених Радою Безпеки ООН критеріїв віднесення осіб до Переліку;

2) матеріали сформовані за результатами оперативно-розшукових розвідувальних і контррозвідувальних заходів. Відомості, на яких формується вимоги заявника і рішення адміністративного суду належать до відомостей, передбачених п. 4.4.1.

Зводу відомостей, що становлять державну таємницю і передбачає ступінь секретності «таємно». Це опосередковано підтверджує правомірність обраного стандарту доказування «обґрунтована підозра», адже рішення адміністративного суду не є простим підтвердженням Резолюцій Ради Безпеки ООН, в тому числі і, тих, що передбачають персональні санкції.

Важливою ознакою процесуальної форми розгляду і вирішення справ, передбачених ст. 284 КАС України, є використання процесуальних режимів участі заявника у розгляді справи по суті. Частина 5 ст. 284 КАС України встановлює, що справа розглядається у закритому судовому засіданні за участю тільки заявника. Виходячи із специфіки розгляду термінових справ, а також виходячи із критеріїв доказування в межах стандарту «обґрунтована підозра» особиста участь заявника не може визнаватися обов'язковою умовою винесення правосудного рішення. Більше того, наявність особистих пояснень голови Служби безпеки або його заступника, які не підтверджуються документально, можуть стати скоріше негативним фактором впливу на законність і обґрунтованість рішення суду.

5. Особливості розгляду зразкових і типових адміністративних справ. Впровадження зразкових і типових справ стало одним із найбільш виразних змін процесуальної форми адміністративного судочинства. Суперечливі оцінки, які висловлювалися на початковому етапі впровадження цих форм діяльності адміністративних судів поступово змінилися визнанням корисності нововведення і високими показниками використовуваності цих процесуальних інститутів. Безперечно, переваги розгляду і вирішення «рутинних» справ адміністративного судочинства за наявності зразкового рішення є очевидними, хоча, вже напрацьована емпірична база припоглибленому аналізу дозволяє сформулювати пропозиції щодо удосконалення процесуальної форми зазначених проваджень.

Взаємозалежність різновиду адміністративної справи і процесуальної форми її розгляду досить чітко прослідковується у типових і зразкових справах, тому в першу чергу слід визначити їхній зміст і специфіку. Визначення типових і зразкових справ надано в ст. 4 КАС України, а саме, під типовою

адміністративною справою розуміється справа, відповідачем у якій є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги. В свою чергу, під зразковою адміністративною справою розуміється - типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення. Ці поняття сформовані з урахуванням європейської практики так званих «пілотних рішень» Європейського суду з прав людини, частково сприйнята і процесуальна форма їхнього розгляду. Суд, який розглядає як мінімум одну типову справу, кількість яких у провадженні одного або декількох адміністративних судів визначає доцільність ухвалення «зразкового» рішення, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції відповідно до ч. 4 ст. 22 КАС України.

Зразкові справи здебільшого стосуються розгляду та вирішення публічно-правових спорів у сферах «очищення влади», видачі паспортів, пенсійного забезпечення, тощо. Автори науково-практичного коментарю КАС України наголошують на тому, що по-суті, за допомогою інституту «пілотного» судового рішення на національному рівні можна вирішити існуючі повторювані та «хронічні» структурні проблеми, що являють собою підґрунтя порушень; забезпечити невідкладний та належний судовий розгляд, єдність правозастосовної практики; зменшити навантаження на суддів, прискорити розгляд і вирішення типових адміністративних справ; оптимізувати ефективність виконання судових рішень. Але для цього має бути вироблено оптимальну процесуальну форму для таких справ. На сьогоднішній день особливості провадження у даних видах справ розкриваються у ст.ст. 290 та 291 КАС України.

Характеризуючи процесуальну форму зразкових і типових справ слід зауважити, що по суті законодавство встановлює два окремих типи провадження, які, тим не менш органічно між собою пов'язані. Цей зв'язок визначається обумовленістю провадження у зразковій справі тим, що декілька адміністративних справ, провадження у яких відкрито розглядаються відповідають ознакам типовості справ. При цьому, типовість справ як ознака лише припускається судом, що порушує питання про необхідність отримання зразкового рішення, підтверджується вона лише висновком Верховного Суду при вирішенні питання про відкриття провадження у зразковій справі.

При встановленні можливості відкриття провадження у зразковій справі, відмову у відкритті провадження, розгляд зразкової справи здійснює колегія суддів Верховного Суду у складі не менше 5 суддів, визначених на підставі ст.ст. 18, 31 КАС України. Продовжуючи аналіз особливостей процедури вирішення такого виду справ, наводяться спеціальні строки й інші особливості відкриття та здійснення провадження. Оцінюючи положення ч. 3 ст. 291 КАС України, окремими вченими звертається увага на те, що при ухваленні рішення

у типовій справі, яка відповідає ознакам, викладеним у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, суд повинен враховувати правові висновки Верховного Суду, викладені за результатами розгляду зразкової справи. Окремо варто додати, що суд має право зупинити провадження у справі в разі розгляду типової справи й оприлюднення повідомлення Верховного Суду про відкриття провадження у зразковій справі - до набуття законної сили рішенням Верховного суду. Відтак, робиться висновок про відсутність необхідності в апеляційному та касаційному оскарженні рішень, які будуть ухвалені судами першої інстанції за наслідками розгляду типових справ з урахуванням таких правових висновків Верховного Суду, прийнятих за результатами розгляду зразкової справи. Констатується, що загалом розгляд великої кількості типових справ помітно прискориться, оскільки судам, які розглядають ці справи знадобиться менше часу для прийняття рішень. Цей висновок у більшій мірі стосується положень КАС України про перегляд рішень Верховного Суду у зразкових справах, оскільки відповідно ч. 9 ст. 290 КАС України рішення Верховного Суду у зразковій справі може бути оскаржене лише в апеляційному порядку відповідно до Глави 1 Розділу 3 КАС України. Судом апеляційної інстанції у такому випадку виступає Велика Палата Верховного Суду. Слід зауважити, що таке правило сформовано з урахуванням практики діяльності ЄСПЛ. Однак попри наявну практику, у межах національних правових систем, її реалізація суттєво обмежує застосування принципів забезпечення права на апеляційний перегляд справи та забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у зразкових справах.

Подальший розвиток процесуальної форми типових і зразкових справ може гальмуватися у зв'язку із наявністю низки невирішених проблем. Як відзначає В.В. Тильчик, у теоретичному змісті формування поняття, їх сутнісне наповнення перебуває у площині встановлення співвідношення понять справа та спір, оскільки не доцільно їх вживати як рівнозначні. Автор відзначає, що «універсальність» ознак терміну «адміністративна справа» не дає чіткого уявлення про предмет судової діяльності адміністративного суду, оскільки спори у сфері публічно-правових відносин виникають не лише у сфері адміністративно-правових відносин.

Іще одним аспектом термінологічних вад є відсутність чітких ознак типових справ, які лише формуються Верховним Судом. Перелік ознак та загалом практика визначення справ як типових і застосування висновків зразкових справ забезпечуватиме сталість загалом судової практики.

Приналежно до спорів, якщо висновки зразкової справи виявляться негативними для сторони, у зв'язку із чим особливе значення матимуть коректність і повнота визначення ознак типовості справ Верховним Судом, можливість і системність їх застосування. Таким чином, недоліком неопрацьованості правового регулювання наведеного інституту є ризик прийняття великої кількості рішень з урахуванням типових і зразкових справ судами першої інстанції, які у майбутньому складно буде змінити чи

переглянути загалом.

Ризик, пов'язаний із порушенням прав, свобод і законних інтересів у ракурсі прагнення до забезпечення сталості судової практики у формі впровадження так званого процесу «типологізації» виникає у зв'язку із дещо помилковим ототожненням такої діяльності із прецедентом. Складно заперечувати факт спільності та похідності ознак вказаних понять. Однак, новелізація процесуального законодавства, яка покликана розвантажити адміністративні суди може створити (і очевидно створить) зворотній ефект. Позитивні очікування від правореалізації можуть нівелюватися масовістю справ, які потребують типологізації, що відповідно вплине на ефективність розгляду справ Верховним Судом. Реалізація права на звернення до Верховного Суду судами нижчих інстанцій з метою прийняття рішення в окремих справах та визначення їх як типових чи зразкових, може «паралізувати» роботу окружних та апеляційних адміністративних судів, враховуючи положення про можливість зупинити провадження у типовій справі до прийняття рішення Верховним Судом. Наведені аргументи підтверджуються побоюваннями окремих вчених. Так, А. Оксюта зазначає, що у чинній редакції КАС України не вказано кількості типових справ, за якої доцільним є ухвалення зразкового рішення. На практиці це може призвести до неоднозначної позиції серед судів нижчих інстанцій та Верховного Суду щодо відкриття зразкового провадження. Отже, чіткість визначення ознак і обсягу справ у процесі типологізації слугуватиме запорукою не лише забезпечення вирішення спору в найкоротший строк, а й підвищить ефективність відправлення правосуддя у даній сфері.

З урахуванням змін, внесених до КАС України щодо формування єдності судового процесу типовість справ опосередковується формою адміністративного судочинства. Для розгляду і вирішення типових справ законодавство фіксує вимогу використання процесуальної форми спрощеного провадження, підкреслюючи тим самим перехід справ, щодо яких винесено зразкове рішення, до категорії тих, що не містять ознак складності і головним пріоритетом для них стає швидкість вирішення. «Типовість справ» визначається лише для потреб розвантаження судів адміністративної юрисдикції, зважаючи на їх масовість. Водночас, в адміністративному судочинстві можна спостерігати тенденцію до підвищення ступеня складності адміністративних справу зв'язку з чим окремими судами на зборах суддів прийнято рішення про визначення критеріїв складності справ та окремих матеріалів. Коефіцієнти складності справ та матеріалів, які розглядаються в порядку КАС України визначені з урахуванням складності правового регулювання окремих публічно-правових відносин (спори, що виникають із земельних правовідносин; справи адміністративного судочинства, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування тощо). До менш складних віднесені більшість справ адміністративного судочинства, окрім тих, що віднесені до першого критерію. До нескладних – віднесені справи, пов'язані з окремими процесуальними діями (справи наказного провадження, клопотання при

виконанні рішень інших іноземних судів в Україні, звернення про відновлення втраченого судового провадження, тощо). Аналізуючи перелік виділених критеріїв складності справ слід відзначити, що КАС України обрано підхід, за якого типовими адміністративними справами є справи: відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги. Така типовість справ опосередковується п. 2 ч. 1 ст. 4 КАС України, у якому представлено загальні види спорів та ч. 1 ст. 19 КАС України, а типи уточнюються відповідно кожного конкретного випадку. При цьому, метою визначення типовості справ є забезпечення єдності судової практики з вирішення спорів. Таким чином, формуються базові орієнтири для суддів щодо однакового підходу до встановлення обставин спору, але увага акцентується на особливостях спорів, а не на кількості судових рішень, ухвалених суддею (суддями), або процесуальних дій його учасників, кількістю та тривалістю судових засідань, тощо. Отже, перетворення справи на типову є можливим лише після постановлення рішення у зразковій справі. Це надає можливість визначення порядку типового застосування норм матеріального права, а також обставин, які можуть впливати на застосування норм матеріального права, інакше ніж так як представлено у рішенні у зразковій справі. Таким чином, більш точним є формулювання «типовий спір» замість поняття «типова справа».

Адміністративна справа визнається зразковою після постановлення відповідної ухвали Верховного Суду про відкриття провадження. Так, ч. 6 ст. 290 КАС України серед причин відмови у відкритті провадження зазначено про значні розбіжності у їх фактичних обставинах, які унеможливають прийняття для них зразкового рішення. В ч. 1, 2 ст. 291 КАС України наголошено на можливості зупинити провадження судом, який вирішує спір на період здійснення провадження Верховним Судом у зразковій справі та поновити його після постановки та набрання законної сили рішенням Верховного Суду у відповідній зразковій справі; ч 3 ст. 291 КАС України передбачено обов'язок суду першої інстанції при ухваленні рішення у типовій справі, яка відповідає ознакам, викладеним у рішенні Верховного

Суду за результатами розгляду зразкової справи, враховувати правові висновки Верховного Суду, викладені у рішенні за результатами розгляду зразкової справи. Уникаючи використання терміну «зразкове рішення», законодавець передбачив й інший результат розгляду зразкової справи, як постановлення зразкового рішення. Водночас, перелічені норми КАС України неузгоджені між собою, оскільки існує сувора вказівка законодавця щодо відмови у відкритті провадження з причин неможливості ухвалення зразкового рішення, яке відповідно створює правові наслідки (після набрання законної сили) для суду/судів першої інстанції. Таким чином, КАС України потребує закріплення іншої термінології, що дозволить зняти наявні суперечності норм КАС України щодо ухвалення зразкового рішення та удосконалити визначення

поняття «зразкова справа».

Судові рішення в зразкових справах набувають ознак реального носія об'єктивної інформації та джерела права. Основною перевагою процедури розгляду зразкової справи є те, коли виникає хвиля одноманітних справ щодо застосування будь-якої норми, вища судова інстанція відразу висловлює свою правову позицію, яку враховуватимуть у всіх аналогічних справах. Водночас, дослідники прогнозують перспективи поступової зміни хвилюподібності типових справ і можливість переходу до більш складних передумов винесення зразкових справ, зокрема, що спорів, розглядуваних судами у більш широких часових проміжках. Передбачається, що типовість як ознака адміністративної справи може ґрунтуватися не лише на справах, що перебувають в провадженні адміністративних судів на даний час, але й визначатися на підставі аналізу статистики розгляду і вирішення певних груп адміністративних справ. У зв'язку з цим актуальним стає питання класифікації зразкових адміністративних справ.

Осоливості зразкових справ в адміністративному судочинстві є:

- 1) відмінності суб'єктного складу;
- 2) провадження у зразкових справах виникають із приводу різних предметів спору;

3) в порядку адміністративного судочинства можуть вирішуватися справи, пов'язані з іншими галузями права (екологічним, земельним, фінансовим тощо).

При цьому, наявні у науковій літературі варіанти класифікації адміністративних справ за безліччю критеріїв, проблематично застосувати до зразкових справ з огляду на те, наскільки специфічним є цей інститут. Як уявляється, серед сформульованих пропозицій єдиним реальним варіантом класифікації зразкових справ може стати їх розподіл в залежності від предмету публічно-правового спору із якого виникла зразкова справа.

Якщо говорити про конкретні категорії справ, то передусім до типових справ можна віднести справи щодо пенсійних і соціальних виплат, які мають масовий характер і стосуються однієї категорії позивачів. Наприклад, коли йдеться про пенсії військовослужбовців, проблемні питання, що виникають у зоні антитерористичної операції (звільнення від податків, єдиного внеску, статус внутрішньо переміщених осіб, пенсійне забезпечення цих осіб).

Наявність інституту зразкових і типових справ забезпечує єдність і стабільність судової практики, зменшення корупційних чинників. З іншого боку, закон фактично змушує суди нижчих інстанцій керуватися висновками ВС, навіть якщо вони є помилковими.

Процесуальна форма розгляду і вирішення зразкових справ передбачає проходження загальних стадій адміністративного судочинства без обмежень на застосування передбачених законодавством процесуальних режимів. Водночас, вона містить і окремі додаткові компоненти. Так, ініціювання провадження відбувається виключно на основі подання адміністративного суду що розглядає справу, яка відповідає ознакам типовості. Таким чином, звернувшись до адміністративного суду з позовом, особа може фактично «запустити» два

провадження одночасно: типові і зразкові. Саме ж зразкове провадження не може бути ініційовано «зовні» сторонами спірного правовідношення. Це дозволяє зробити висновок про те, що провадження у зразкових справах є суто методологічно-організаційним інструментом, що спрямований на спрощення і прискорення діяльності адміністративних судів першої інстанції.

Як уявляється, правова природа зразкових справ має набагато більший потенціал, а зацікавленість у єдності і стабільності судової практики виходить за межі інтересів виключно судів, оскільки безпосередньо впливає на якість здійснення правосуддя, ефективність процесуальної діяльності і, в кінцевому підсумку, результативність судової діяльності із захисту прав, свобод та інтересів учасників публічно-правових відносин. Слід зважити також і на те, що адміністративне судочинство професіоналізується через широке залучення адвокатів, які добре орієнтуються у справах, що перебувають в сфері їхніх професійних інтересів. Також варто брати до уваги і можливу незацікавленість місцевих адміністративних судів у наявності зразкового рішення за певними категоріями типових справ, адже коридор варіативності судових рішень після ухвалення зразкового рішення різко звужується. Усе це в сукупності дозволяє визначити перспективи ініціювання зразкового провадження не лише на підставі подання суду, але і за зверненням учасників адміністративних справ.

Вирішення питання про відкриття провадження у зразковій справі, відмову у відкритті провадження чи розгляд зразкової справи, яке здійснюється колегією суддів Верховного Суду у складі не менше п'яти суддів. Така вимога становить суттєву особливість проходження стадії відкриття провадження, адже як правило, для усіх інших проваджень, що здійснюються в колегіальному складі, це питання вирішується суддею одноособово.

Стадія підготовчого провадження не висвітлюється в ст. 290 КАС України, але із вказівки про те, що зразкові справи розглядаються за правилами спрощеного провадження, можна зробити висновок, що підготовче засідання у ній не здійснюється. Водночас, зважаючи на колегіальність розгляду даної категорії адміністративних справ, у зазначеній статті слід було б встановити особливості діяльності колегії суддів, враховуючи те, що її активність має прояв уже на стадії відкриття провадження. Зокрема, потребує уточнення комплекс дій, що вчиняються головою такої колегії, суддею-доповідачем тощо.

Один з елементів підготовчого провадження пов'язаний із забезпеченням належного інформування заінтересованих осіб. Даний аспект також характеризується специфічними рисами, оскільки таке інформування має охопити доволі широке коло осіб. Згідно ч. 7 ст. 290 КАС України ухвала про відкриття Верховним Судом провадження у зразковій справі публікується на офіційному веб-порталі судової влади України, а також в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації не пізніше ніж за десять днів до дати судового засідання для розгляду зразкової справи. У цій ухвалі окрім стандартних реквізитів справи, обов'язково зазначаються стисла інформація щодо предмета та підстав зразкової справи; ознаки типової справи;

стисла інформація щодо правових наслідків судового рішення, ухваленого у зразковій справі; порядок одержання заінтересованими особами рішення у зразковій справі та порядок його оскарження. Окремого способу повідомлення учасників справи, яка основою для винесення зразкового рішення законодавство не передбачає, хоча, як уявляється, для них мали б діяти загальні правила повідомлення учасників справи. Тим не менш, з моменту опублікування оголошення вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про розгляд зразкової справи.

Порядок проходження стадії розгляду справи по суті також окремо не регламентується для зразкових справ. Слід зауважити, що така справа може бути розглянута і у режимі усного провадження, у якому можуть взяти участь сторони, їхні представники, інші учасники справи. При цьому слід вирішити питання про процесуальний статус і форму участі інших осіб, які не є учасниками справи, що покладена в основу винесення зразкового рішення, але які є сторонами інших типових справи, провадження у яких припинено у зв'язку із розглядом зразкової справи. Зважаючи на те, що витребування таких типових справ є правом, а не обов'язком Верховного Суду, це питання має бути визначеним у ст. 290 КАС України.

Законодавство встановлює вимоги щодо висвітлення додаткових аспектів рішення, прийнятого у зразковій справі. Так, у рішенні суду, ухваленому за результатами розгляду зразкової справи крім загальних реквізитів, Верховний Суд додатково зазначає:

- 1) ознаки типових справ;
- 2) обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм;
- 3) обставини, які можуть впливати на інше застосування норм матеріального права, ніж у зразковій справі. В подальшому позиція Верховного Суду в такій зразковій справі повинна враховуватися судами, що розглядатимуть аналогічні типові справи (які відповідають ознакам викладеним у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи). Спрощення процедури оскарження однотипних справ та формування Верховним Судом позиції у таких справах, яка є обов'язковою для судів, що розглядають типові справи, безумовно матиме наслідком суттєве звуження кола питань, які мають вирішуватися судами в кожній з таких справ, а, отже, підвищення ефективності їх розгляду.

Слід також зауважити, що рішення Верховного Суду у зразковій справі підлягає перегляду Великою Палатою Верховного Суду за правилами перегляду рішень в апеляційному порядку, касаційний перегляд для таких судових рішень не передбачений. Такий саме підхід можна побачити і стосовно справ типових, як розглядаються і вирішуються з урахуванням наявного зразкового рішення. Слід зазначити, що прийняття зразкового рішення може поставити питання про рішення місцевих адміністративних судів щодо справ, розглянути і вирішених до ухвалення зразкового рішення, у яких місцеві суди доходили інших

висновків, ніж сформульованих у зразковому рішенні. Це має суттєве значення для сторін спору, у якому содове рішення не відповідає правовій позиції, сформульованій у зразковому рішенні. Безперечно, говорити про ухвалення зразкового рішення у контексті виключних обставин для перегляду навряд чи є доцільним. Але, як уявляється, цілком доречним врахування такого зразкового рішення при вирішенні питання про поновлення строку апеляційного оскарження рішень у справах, які відповідають ознакою типовості за умови, якщо сторони не скористалися раніше можливістю апеляційного оскарження такого судового рішення.

Тема 17. Апеляційне провадження

1. Поняття, мета та завдання апеляційного провадження.
2. Право на апеляційне оскарження та процесуальний порядок його реалізації.
3. Відкриття апеляційного провадження.
4. Підготовка справи до апеляційного розгляду.
5. Апеляційний розгляд справи.
6. Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги. Постанова суду апеляційної інстанції.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання апеляційного провадження. Стадія апеляційного провадження – це нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дії з перегляду адміністративної справи та судових рішень судів першої інстанції за апеляційними скаргами правомочних осіб щодо правильності встановлення обставин справі та застосування норм матеріального і процесуального права.

Таким чином, об'єктом перегляду апеляційним судом може бути як правильність оцінки доказів і встановлення фактів, так і правильність тлумачення та застосування матеріального і процесуального права судом першої інстанції. Отже, в порядку апеляційного провадження об'єкт перегляду можуть складати як питання факту, так і питання права, тим більше, що вони є тісно взаємопов'язаними. Цілями апеляції є водночас оскарження рішення та його перегляд для виправлення вищестоящим судом помилок суду першої інстанції при вирішенні як питань факту, так і питань права.

Завдання – дослідження доказів, на які посилаються в апеляційній скарзі, встановлення фактичних обставин, перевірка правильності застосування норм права.

Ст. 308 КАС України встановлено також *межі перегляду* судом апеляційної інстанції рішень адміністративних судів першої інстанції. Суд

апеляційної інстанції переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права. Суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього. Суд апеляційної інстанції не може розглядати позовні вимоги та підстави позову, що не були заявлені в суді першої інстанції.

Предмет апеляційного оскарження. Предметом апеляційного провадження виступають рішення. Також, ухвали суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, визначених статтею 294 КАС України. Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду.

Судом апеляційної інстанції в адміністративних справах є апеляційний адміністративний суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд чи окружний адміністративний суд), що ухвалив рішення.

Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Велика Палата Верховного Суду переглядає в апеляційному порядку судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції.

Срукторна процесуальний порядок апеляційного провадження передбачає послідовне проходження таких його етапів:

- 1) відкриття апеляційного провадження;
- 2) підготовка справи до апеляційного розгляду;
- 3) апеляційний розгляд справи.

2. Право на апеляційне оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Правом на апеляційне оскарження, відповідно до ч. 1 ст. 293 КАС України, наділені учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Отже, крім учасників справи, правом на апеляційне оскарження наділено також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки. Однак із цього загального правила є виключення: наприклад, при розгляді справ щодо оскарження нормативно-правових актів, скарги на судові рішення у цій справі осіб, які не брали участі в справі, залишаються без розгляду.

Після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, така особа користується процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи.

КАС України встановлено чіткий порядок реалізації права на апеляційне оскарження. Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення (ухвали) суду, або розгляду справи в порядку письмового провадження, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження:

- 1) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду;
- 2) на ухвалу суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Строк на апеляційне оскарження також може бути поновлений в разі його пропуску з інших поважних причин, крім випадків, визначених ч. 2 ст. 299 КАС України - незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків подання апеляційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та (або) обов'язки.

Апеляційна скарга подається у письмовій формі, а вимоги до її оформлення встановлено ст. 296 КАС України. Так, в ній зазначається:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції, до якого подається скарга;
- 2) найменування суду першої інстанції, який ухвалив рішення, номер справи та дата ухвалення рішення;
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та електронної пошти, офіційна електронна адреса, за наявності;
- 4) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та

по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб);

5) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, до суду апеляційної інстанції;

6) обґрунтування вимог особи, яка подала апеляційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослідження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права;

7) у разі необхідності - клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про витребування нових доказів, про виклик свідків тощо;

8) дата отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується;

9) перелік матеріалів, що додаються.

Апеляційна скарга може містити клопотання особи про розгляд справи за її участі. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участі у судовому засіданні суду апеляційної інстанції. Якщо в апеляційній скарзі наводяться нові докази, які не були надані суду першої інстанції, то у ній зазначається причина, з якої ці докази не були надані.

До апеляційної скарги додаються:

1) документ про сплату судового збору;

2) копії апеляційної скарги відповідно до кількості учасників справи;

3) копії доданих до апеляційної скарги письмових матеріалів, що відсутні в учасників справи, відповідно до кількості учасників справи;

4) докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного судового рішення суду першої інстанції, за наявності.

Якщо апеляційна скарга подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення від сплати судового збору.

Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цей документ не подавався раніше.

3. Відкриття апеляційного провадження. Апеляційна скарга реєструється у день її надходження до суду апеляційної інстанції та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, визначеному в порядку, встановленому статтею 31 КАС України.

До апеляційної скарги, яка оформлена з порушенням вимог, встановлених статтею 296 КАС України, застосовуються положення статті 169 КАС України.

Апеляційна скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строків, установлених статтею 295 КАС України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду апеляційної інстанції з заявою про поновлення строку або вказати інші підстави

для поновлення строку.

Апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції також, якщо:

- 1) апеляційна скарга подана особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписана, або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;
- 2) до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження особа, яка подала скаргу, подала заяву про її відкликання;
- 3) скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду апеляційної інстанції.

Питання про залишення апеляційної скарги без руху суддя-доповідач вирішує протягом п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги. Питання про повернення апеляційної скарги суд апеляційної інстанції вирішує протягом п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків.

Про повернення апеляційної скарги постановляється ухвала, яка може бути оскаржена в касаційному порядку. Копія ухвали про повернення апеляційної скарги надсилається учасникам справи у порядку, визначеному статтею 251 КАС України. Скаржнику надсилається копія ухвали про повернення апеляційної скарги разом з апеляційною скаргою та доданими до скарги матеріалами. Копія апеляційної скарги залишається в суді апеляційної інстанції.

Суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо:

- 1) апеляційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню;
- 2) є ухвала про закриття провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення;
- 3) є постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення;
- 4) скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження визнані судом неповажними.

Незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків подання апеляційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та (або) обов'язки.

Питання про відмову у відкритті апеляційного провадження суд апеляційної інстанції вирішує протягом п'яти днів після надходження

апеляційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків.

Копія ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження надсилається учасникам справи у порядку, визначеному статтею 251 КАС України. Скаржнику надсилається копія ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження разом з апеляційною скаргою та доданими до скарги матеріалами. Копія апеляційної скарги залишається в суді апеляційної інстанції.

За відсутності підстав для залишення апеляційної скарги без руху, повернення апеляційної скарги чи відмови у відкритті апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження у справі.

Питання про відкриття апеляційного провадження у справі вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків, поданої у порядку, визначеному статтею 298 КАС України.

В ухвалі про відкриття апеляційного провадження зазначається строк для подання учасниками справи відзиву на апеляційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду скарги на судові рішення. Якщо разом з апеляційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття апеляційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань, якщо інше не передбачено цим КАС України.

Якщо апеляційна скарга подана з пропуском визначеного цим Кодексом строку, суд у випадку поновлення строку на апеляційне оскарження зупиняє дію оскаржуваного рішення в ухвалі про відкриття апеляційного провадження.

4. Підготовка справи до апеляційного розгляду. Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом шістдесяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції - протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження.

У виняткових випадках апеляційний суд за клопотанням сторони та з урахуванням особливостей розгляду справи може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє ухвалу.

Суд апеляційної інстанції надсилає копії апеляційної скарги та доданих до неї матеріалів учасникам справи разом з ухвалою про відкриття апеляційного провадження у справі.

Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, у будь-який час до початку апеляційного розгляду мають право приєднатися до апеляційної скарги, підтримавши її вимоги.

До заяви про приєднання до апеляційної скарги додається документ про сплату судового збору та докази надсилання (направлення) копії заяви іншим учасникам справи. У заяві про приєднання до апеляційної скарги може міститися клопотання особи про розгляд справи за її участі. За відсутності такогочлопотання вважається, що особа не бажає брати участі у судовому

засіданні суду апеляційної інстанції.

Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження, обґрунтувавши необхідність таких змін чи доповнень. У разі доповнення чи зміни апеляційної скарги особа, яка подала апеляційну скаргу, повинна подати докази надсилання копій відповідних доповнень чи змін до апеляційної скарги іншим учасникам справи, інакше суд не враховує такі доповнення чи зміни.

До закінчення апеляційного провадження особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї повністю або частково, а інша сторона має право визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині. Питання про прийняття відмови від апеляційної скарги і закриття у зв'язку з цим апеляційного провадження вирішується судом апеляційної інстанції, що розглядає справу, в судовому засіданні. Про прийняття відмови від скарги та закриття у зв'язку з цим апеляційного провадження суд постановляє ухвалу. У разі закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою від апеляційної скарги на судові рішення повторне оскарження цього рішення особою, яка відмовилася від скарги, не допускається.

Визнання апеляційної скарги іншою стороною враховується судом апеляційної інстанції у частині наявності або відсутності фактів, які мають значення для вирішення справи.

Суд апеляційної інстанції має право не приймати відмову від скарги або її відкликання з підстав, визначених у частинах п'ятій та шостій статті 189 КАС України.

Учасники справи мають право подати до суду апеляційної інстанції відзив на апеляційну скаргу в письмовій формі протягом строку, встановленого судом апеляційної інстанції в ухвалі про відкриття апеляційного провадження.

Відзив на апеляційну скаргу має містити:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції;
- 2) ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає відзив на апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, за наявності;
- 3) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги;
- 4) у разі необхідності - клопотання особи, яка подає відзив на апеляційну скаргу;
- 5) перелік матеріалів, що додаються.

У відзиві на апеляційну скаргу може міститися клопотання особи про розгляд справи за її участі. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участі у судовому засіданні суду апеляційної інстанції.

Відсутність відзиву на апеляційну скаргу не перешкоджає перегляду рішення суду першої інстанції.

До відзиву на апеляційну скаргу додаються докази надсилання (надання) копій відзиву та доданих до нього документів іншим учасникам справи.

Суд апеляційної інстанції закриває апеляційне провадження, якщо:

1) після відкриття апеляційного провадження особа, яка подала апеляційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги;

2) після відкриття апеляційного провадження виявилось, що апеляційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати;

3) після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося.

Про закриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в касаційному порядку.

Суддя-доповідач в порядку підготовки справи до апеляційного розгляду:

1) з'ясовує склад учасників судового процесу;

2) з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень;

3) з'ясовує, які обставини визнаються та які заперечуються учасниками справи;

4) пропонує учасникам справи подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, яка подала апеляційну скаргу, або з власної ініціативи;

5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції;

6) за клопотанням учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; вирішує інші письмово заявлені клопотання учасників справи;

7) вирішує питання про можливість письмового провадження за наявними у справі матеріалами у суді апеляційної інстанції;

8) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду справи.

Усі судові рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до апеляційного розгляду, викладаються у формі ухвали.

Підготовчі дії, визначені пунктами 4-6 частини першої цієї статті, вчиняються з дотриманням прав усіх учасників справи подати свої міркування або заперечення щодо їх вчинення, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

Якщо під час вивчення матеріалів справи суддя-доповідач виявить нерозглянуті зауваження щодо правильності чи повноти фіксування судового процесу технічними засобами або нерозглянуті письмові зауваження щодо правильності чи повноти протоколу судового засідання, або невирішене питання про ухвалення додаткового рішення, суддя-доповідач постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки.

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них

колегії суддів, яка вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій у разі необхідності та призначення справи до розгляду.

Про дату, час та місце розгляду справи повідомляються учасники справи, якщо справа розглядається з їх повідомленням.

5. Апеляційний розгляд справи. Його формами, як і під час розгляду стадії по суті, виступають судові засідання та письмове провадження. Апеляційний розгляд здійснюється за правилами розгляду справи судом першої інстанції за правилами спрощеного позовного провадження з урахуванням особливостей, встановлених цією главою.

Після відкриття судового засідання і вирішення клопотань учасників справи суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судового рішення, що оскаржується, апеляційної скарги та відзиву на неї.

Для надання пояснень, а також для виступу у судових дебатах першій надається слово особі, що подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач. За ними дають пояснення і виступають у дебатах особи, які приєдналися до апеляційної скарги, а потім - інші учасники справи.

Після закінчення перевірки підстав для апеляційного перегляду колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

Суд апеляційної інстанції відкладає розгляд справи в разі неявки у судові засідання учасника справи, стосовно якого немає відомостей про вручення йому судової повістки, або за його клопотанням, коли повідомлені ним причини неявки буде визнано судом поважними.

Неявка сторін або інших учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає розгляду справи. Якщо суд апеляційної інстанції визнав обов'язковою участь у судовому засіданні учасників справи, а вони не прибули, суд апеляційної інстанції може відкласти апеляційний розгляд справи.

Суд апеляційної інстанції може розглянути справу без повідомлення учасників справи (в порядку письмового провадження) за наявними у справі матеріалами, якщо справу може бути вирішено на підставі наявних у ній доказів, у разі:

1) відсутності клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю;

2) неприбуття жодного з учасників справи у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання;

3) подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, які ухвалені в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін (у порядку письмового провадження).

Якщо під час письмового провадження за наявними у справі матеріалами суд апеляційної інстанції дійде висновку про те, що справу необхідно розглядати у судовому засіданні, то він призначає її до апеляційного розгляду в судовому засіданні.

Велика Палата Верховного Суду як суд апеляційної інстанції може розглянути справу без повідомлення учасників справи (в порядку письмового провадження), якщо характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають участі сторін.

Порядок розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції. Апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції розглядаються в порядку, передбаченому для розгляду апеляційних скарг на рішення суду першої інстанції з урахуванням особливостей, визначених цією статтею. Апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції, зазначені в пунктах 3, 5-7, 11, 14, 26 ч. 1 ст. 294 КАС України, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи (в порядку письмового провадження). З урахуванням конкретних обставин справи суд апеляційної інстанції може розглянути такі апеляційні скарги у судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

У випадках сКАС України судом апеляційної інстанції ухвал про відмову у відкритті провадження у справі, про повернення позовної заяви, зупинення провадження у справі, закриття провадження у справі, про залишення позову без розгляду справа (заява) передається на розгляд суду першої інстанції.

6. Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги. Постанова суду апеляційної інстанції. Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги визначено ст. 315 КАС України. За наслідками розгляду апеляційної скарги на судові рішення суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а судові рішення - без змін;
- 2) сКАС України судові рішення повністю або частково і ухвалити нове судові рішення у відповідній частині або змінити судові рішення;
- 3) сКАС України судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково;
- 4) визнати нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково у визначених цим Кодексом випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині;
- 5) сКАС України судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю;
- 6) у визначених цим Кодексом випадках сКАС України свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених у пунктах 1-5 частини першої цієї статті.

Суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги ухвалює судові рішення у формі постанов. Процедурні питання, пов'язані з рухом справи, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також

в інших випадках, передбачених КАС України, вирішуються судом апеляційної інстанції шляхом постановлення ухвал.

Постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дати її прийняття. Ухвала суду апеляційної інстанції набирає законної сили з моменту її проголошення. Ухвала, постановлена судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи в письмовому провадженні, набирає законної сили з моменту її підписання суддею (суддями).

Після закінчення апеляційного провадження матеріали справи, крім тих, що зберігаються виключно в електронній формі, повертаються до суду першої інстанції, який її розглядав, у п'ятиденний строк з дня вручення постанови (ухвали) учасникам справи.

Тема 18. Касаційне провадження

1. Поняття, мета та завдання касаційного провадження.
2. Право на касаційне оскарження та процесуальний порядок його реалізації.
3. Розгляд справи судом касаційної інстанції.
4. Повноваження та судові рішення суду касаційної інстанції.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання касаційного провадження. Термін «касація» походить від латинського *cassatio* – скасування, відміна. Цей спосіб оскарження судових рішень місцевих адміністративних судів та апеляційних судів з підстав неправильного застосування норм матеріального та процесуального права. Касаційна система перегляду виникла у Франції, а потім була сприйнята багатьма європейськими державами (в деяких країнах вона має назву «ревізійний порядок»).

Касаційне провадження – це нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій з перегляду судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій за касаційними скаргами правомочних осіб щодо правильності застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права за наявності визначених законом підстав.

Таким чином, метою стадії касаційного провадження в адміністративному судочинстві є перевірка, за наявності визначених законом підстав, правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Підстави касаційного оскарження визначено у ст. 328 КАС України. Вони різняться залежно від виду судового рішення, яке оскаржується. Такими

підставами є:

I. При оскарженні рішення після апеляційного перегляду справи, а також постанови суду апеляційної інстанції повністю або частково:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаржник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, порушення норм процесуального права, яке унеможливило встановлення фактичних обставин що мають значення для правильного вирішення справи (ч. 2 ст. 353 КАС України), а саме:

- суд не дослідив зібрані у справі докази, за умови висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі однієї з трьох зазначених вище підстав касаційного оскарження;

- суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження;

- суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи;

4) суд встановив обставини, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів;

5) якщо порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судових рішень (ч. 3 ст. 353 КАС України), а саме: 1) справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими, якщо касаційну скаргу обґрунтовано такою підставою; 3) справу розглянуто адміністративними судами за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою; 4) суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі; 5) судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені в судовому рішенні; 6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу; 7) судові рішення ухвалено судом з порушенням правил предметної, інстанційної або територіальної юрисдикцій.

II. При оскарженні ухвал суду першої інстанції, які підлягають касаційному оскарженню, після їх перегляду в апеляційному порядку, або оскарженні ухвал суду апеляційної інстанції, які підлягають касаційному оскарженню (ч. 2, 3 ст. 238 КАС України) – з питань неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

У випадку касаційного оскарження судових рішень у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження необхідні додаткові до зазначених вище, підстави касаційного оскарження:

- 1) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;
- 2) особа, яка подає касаційну скаргу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;
- 3) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;
- 4) суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково.

Ст. 341 КАС України встановлено також *межі перегляду* судом касаційної інстанції судових рішень адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій. Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

Суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права передбачені п. 1, 4-7 ч. 3 ст. 353 (порушення норм процесуального права, що слугують обов'язковою підставою для скасування судових рішень, окрім тих, які застосовуються тільки якщо про це зазначено в касаційній скарзі), абз. 2 ч. 1 ст. 354 КАС України (порушення предметної юрисдикції), а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги.

Отже, касаційне провадження — це так званий «правовий нагляд» за судовими рішеннями. До повноважень суду касаційної інстанції віднесено перегляд справи з питань права (матеріального і процесуального), тобто судові рішення переглядається тільки в правовому аспекті. На відміну від апеляційної інстанції суд касаційної інстанції не розглядає повторно справу, не встановлює

обставини, які не були встановлені у судами першої чи апеляційної інстанції, не вирішує питання про їх доведеність чи недоведеність, про достовірність того чи іншого доказу, не перевіряє докази і не збирає нові, а перевіряє застосування адміністративним судом першої та апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права.

Предметом касаційного оскарження можуть бути рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанова суду апеляційної інстанції повністю або частково, крім випадків, визначених КАС України (ч. 1 ст. 328 КАС України).

Зокрема, не підлягають касаційному оскарженню:

- 1) рішення та постанови у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом;
- 2) рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження, крім наявності зазначених вище додаткових підстав касаційного провадження.

Ухвали судів першої та апеляційної інстанції підлягають касаційному оскарженню лише у випадках, передбачених КАС України (ч. 2, 3 ст. 328 КАС України).

Судом касаційної інстанції в адміністративних справах є Верховний Суд.

2. Право на касаційне оскарження та процесуальний порядок його реалізації.

Право на касаційне оскарження - це право на порушення провадження в суді касаційної інстанції щодо перевірки законності постанов і ухвал суду, що набрали законної сили.

Право на касаційне оскарження мають:

- учасники справи (ч. 1 ст. 328 КАС України);
- особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки – такі особи мають право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою, крім випадку, коли судові рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи було ухвалено безпосередньо судом апеляційної інстанції. У разі відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, така особа користується процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи (ч. 6 ст. 328 КАС України).

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції.

Касаційна скарга подається протягом тридцяти днів з дня проголошення судового рішення.

У разі якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Учасник справи, якому повне судове рішення не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення. Строк на подання касаційної скарги також може бути поновлений у разі його пропуску з інших поважних причин.

Незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків подання касаційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та (або) обов'язки.

Вимоги до форми та змісту касаційної скарги – ст. 330 КАС України.

Касаційна скарга подається у письмовій формі. У ній зазначаються:

- 1) найменування суду касаційної інстанції;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові для фізичних осіб) особи, яка подає касаційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та адреса електронної пошти, офіційна електронна адреса, за наявності;
- 3) судові рішення, що оскаржуються;
- 4) підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга з визначенням передбаченої (передбачених) ст. 328 КАС України підстави (підстав). У разі подання касаційної скарги на підставі п.1 ч. 4 ст. 328 КАС України в касаційній скарзі зазначається постанова Верховного Суду, в якій викладено висновок про застосування норми права у подібних правовідносинах, що не був врахований в оскаржуваному судовому рішенні. У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 2 частини четвертої статті 328 КАС України в касаційній скарзі зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду. У разі подання касаційної скарги на судове рішення, зазначене у ч. 2, 3 ст. 328 КАС України, в касаційній скарзі зазначається обґрунтування того, в чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення (рішень);
- 5) вимоги особи, що подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- 6) у разі необхідності - клопотання особи, що подає касаційну скаргу;

7) дата отримання копії судового рішення суду апеляційної інстанції, що оскаржується;

8) перелік матеріалів, що додаються.

Касаційна скарга може містити клопотання особи про розгляд справи за її участі. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участь у судовому засіданні суду касаційної інстанції. До касаційної скарги додаються документ про сплату судового збору, а також копії касаційної скарги відповідно до кількості учасників справи.

Якщо касаційна скарга подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення від сплати судового збору.

3. Розгляд справи судом касаційної інстанції. Проведення у суді касаційної інстанції можна поділити на такі частини: відкриття касаційного провадження; підготовка справи до касаційного розгляду; касаційний розгляд справи.

Касаційна скарга на рішення суду після апеляційного перегляду справи, а також постанови суду апеляційної інстанції, має бути розглянута протягом шістдесяти днів, а на ухвал - протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

Відкриття касаційного провадження. Касаційна скарга реєструється у день її надходження до суду касаційної інстанції та не пізніше наступного дня передається судді- доповідачу.

До касаційної скарги, яка не оформлена відповідно до встановлених КАС України вимог, застосовуються положення статті 169 КАС України.

Касаційна скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строків на касаційне оскарження, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали про залишення касаційної скарги без руху особа має право звернутися до суду касаційної інстанції із заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку. Розгляд заяви особи про поновлення строку на касаційне оскарження здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції.

Касаційна скарга не приймається до розгляду і повертається суддею- доповідачем також, якщо:

1) касаційна скарга подана особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписана або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

2) скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду касаційної інстанції;

3) до надіслання ухвали про відкриття касаційного провадження від особи, яка подала скаргу, надійшла заява про її відкликання;

4) у касаційній скарзі не викладені передбачені КАС України підстави для оскарження судового рішення в касаційному порядку.

Питання про залишення касаційної скарги без руху вирішується колегією суддів у складі трьох суддів не пізніше двадцяти днів з дня надходження касаційної скарги. Питання про повернення касаційної скарги суд касаційної інстанції вирішує протягом двадцяти днів з дня надходження касаційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків.

Суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо (ст. 333 КАС України):

1) касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню;

2) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої касаційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення;

3) є постанова про залишення касаційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення;

4) скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження, визнані судом неповажними;

5) суд дійшов висновку, що:

- у разі оскарження ухвали (крім ухвали, якою закінчено розгляд справи) суд може визнати касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо правильне застосування норми права є очевидним і не викликає розумних сумнівів щодо її застосування чи тлумачення;

- перегляд ухвали про повернення заяви позивачеві (заявникові), а також судових рішень у справах, визначених статтями 280, 281, 287, 288 КАС України, якщо рішення касаційного суду за наслідками розгляду такої скарги не може мати значення для формування єдиної правозастосовної практики.

6) Верховний Суд уже викладав у своїй постанові висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі на судові рішення, зазначене у частині першій статті 328 КАС України, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку або коли Верховний Суд вважатиме за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах).

7) незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків подання касаційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та (або)

обов'язки.

Питання про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує протягом двадцяти днів з дня надходження касаційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків.

За відсутності підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги чи відмови у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відкриття касаційного провадження у справі.

Питання про відкриття касаційного провадження у справі вирішується колегією суддів у складі трьох суддів не пізніше двадцяти днів з дня надходження касаційної скарги або з дня надходження заяви про усунення її недоліків.

В ухвалі про відкриття касаційного провадження зазначаються підстава (підстави) відкриття касаційного провадження та строк для подання учасниками справи відзиву на касаційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду скарги на судові рішення. Якщо разом з касаційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття касаційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

Суд касаційної інстанції надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів учасникам справи разом з ухвалою про відкриття касаційного провадження у справі.

Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, у будь-який час до початку касаційного розгляду мають право приєднатися до касаційної скарги, підтримавши її вимоги. До заяви про приєднання до касаційної скарги додається документ про сплату судового збору та докази надсилання копії заяви іншим учасникам справи. Заява про приєднання до касаційної скарги може містити клопотання особи про розгляд справи за її участю. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участі у судовому засіданні суду касаційної інстанції.

Особа, яка подала касаційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на касаційне оскарження, обґрунтувавши необхідність таких змін чи доповнень. У разі доповнення чи зміни касаційної скарги особа, яка подала касаційну скаргу, повинна подати докази надсилання копій відповідних доповнень чи змін до касаційної скарги іншим учасникам справи, інакше суд не враховує такі доповнення чи зміни.

Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відкликати її до постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження. При відкликанні касаційної скарги суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про повернення скарги.

Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитися від неї до

закінчення касаційного провадження. У разі відмови від касаційної скарги суд, за відсутності заперечень інших осіб, які приєдналися до касаційної скарги, постановляє ухвалу про закриття касаційного провадження.

У разі закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від касаційної скарги на судові рішення повторне оскарження цих рішень особою, яка відмовилася від скарги, не допускається.

Учасники справи мають право подати до суду касаційної інстанції відзив на касаційну скаргу в письмовій формі протягом строку встановленого судом касаційної інстанції в ухвалі про відкриття касаційного провадження.

Відзив на касаційну скаргу має містити:

- 1) найменування суду касаційної інстанції;
- 2) ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає відзив на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, за наявності;
- 3) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- 4) у разі необхідності - клопотання особи, яка подає відзив на касаційну скаргу;
- 5) перелік матеріалів, що додаються

Відзив на касаційну скаргу може містити клопотання особи про розгляд справи за її участю. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участі у судовому засіданні суду касаційної інстанції. Відсутність відзиву на касаційну скаргу не перешкоджає перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій. До відзиву на касаційну скаргу додаються докази надсилання (надання) копій відзиву та доданих до нього документів іншим учасникам справи.

Суд касаційної інстанції закриває касаційне провадження, якщо (ст. 339 КАС України):

- 1) після відкриття касаційного провадження особа, яка подала касаційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до касаційної скарги;
- 2) після відкриття касаційного провадження виявилось, що касаційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати;
- 3) після відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом першої чи апеляційної інстанції питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося;
- 4) після відкриття касаційного провадження виявилось, що Верховний Суд у своїй постанові вже викладав висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі або відступив від свого висновку щодо застосування норми права, наявність якого стала підставою для відкриття касаційного провадження, і суд апеляційної

інстанції переглянув судове рішення відповідно до такого висновку (крім випадку, коли Верховний Суд вважає за необхідне відступити від такого висновку). Якщо ухвала про відкриття касаційного провадження мотивована також іншими підставами, за якими відсутні підстави для закриття провадження, касаційне провадження закривається лише в частині підстав, передбачених цим пунктом;

5) після відкриття касаційного провадження на підставі пункту 1 частини четвертої статті 328 КАС України судом встановлено, що висновок щодо застосування норми права, який викладений у постанові Верховного Суду та на який посилався скаржник у касаційній скарзі, стосується правовідносин, які не є подібними.

Про закриття касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу.

Позивач може відмовитися від позову, а сторони можуть примиритися у будь-який час до закінчення касаційного розгляду. У разі відмови від позову або примирення сторін суд касаційної інстанції постановляє ухвалу відповідно до вимог статей 189, 190 КАС України, якою одночасно визнає нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими закінчено розгляд справи, та закриває провадження у справі.

Підготовка справи до касаційного розгляду. Суддя-доповідач в порядку підготовки справи до касаційного розгляду (ст. 340 КАС України):

- 1) з'ясовує склад учасників справи;
- 2) вирішує письмово заявлені клопотання учасників справи;
- 3) вирішує питання про можливість попереднього розгляду справи або письмового провадження за наявними у справі матеріалами у суді касаційної інстанції;
- 4) вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;
- 5) вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду справи.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до касаційного розгляду, викладаються у формі ухвали.

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач призначає справу до касаційного розгляду у судовому засіданні чи у порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами. Підготовчі дії вчиняються з дотриманням прав всіх учасників справи подати свої міркування та заперечення щодо їх вчинення, якщо інше не передбачено КАС України.

На цьому етапі касаційного провадження передбачено можливість проведення попереднього розгляду справи. Попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем без повідомлення учасників справи. У попередньому судовому засіданні суддя-доповідач доповідає колегії суддів про обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції.

Суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а

рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення.

Суд касаційної інстанції скасовує судові рішення за наявності підстав які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення.

Суд касаційної інстанції призначає справу до розгляду у судовому засіданні за відсутності підстав для її розгляду в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами. Справа призначається до розгляду у судовому засіданні, якщо хоч один суддя із складу суду дійшов такого висновку. Про призначення справи до розгляду у судовому засіданні постановляється ухвала, яка підписується всім складом суду.

Касаційний розгляд справи. У суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження.

Касаційний розгляд справи може відбуватися у судовому засіданні за участю осіб, які є учасниками провадження або в порядку письмового провадження.

Суд касаційної інстанції може розглянути справу в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами у разі:

- 1) відсутності клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю;
- 2) неприбуття жодного з учасників справи у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання;
- 3) перегляду ухвал судів першої та апеляційної інстанцій;
- 4) перегляду рішень суду першої інстанції та постанов апеляційної інстанції у справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження.

Якщо під час письмового провадження за наявними у справі матеріалами суд касаційної інстанції дійде висновку про те, що справу необхідно розглядати у судовому засіданні, то він призначає її до касаційного розгляду в судовому засіданні.

Учасники справи повідомляються про дату, час та місце судового засідання, якщо вони подали відповідне клопотання про участь у судовому засіданні або суд визнав необхідним їх виклик для надання пояснень у справі.

Неприбуття учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце касаційного розгляду, не перешкоджає судовому розгляду справи.

Розгляд справи в суді касаційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання. Головуючий відкриває судові засідання і оголошує, яка справа, за чією скаргою та на судові рішення якого суду розглядається. Після відкриття судового засідання і вирішення клопотань учасників справи, суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, доводи касаційної скарги та відзиву на неї.

Сторони та інші учасники справи надають свої пояснення. Першою дає пояснення особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали

обидві сторони, першим надає пояснення позивач. За ними пояснення надають особи, які приєдналися до касаційної скарги, а потім - інші учасники справи. Головуючий може обмежити тривалість пояснень, встановивши для всіх учасників справи рівний проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання. У своїх поясненнях сторони та інші учасники справи можуть наводити тільки ті доводи, які стосуються підстав касаційного перегляду судового рішення.

Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати.

Касаційний розгляд здійснюється:

- колегією Касаційного адміністративного суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів;
- судовою палатою Касаційного адміністративного суду (палатою);
- об'єднаною палатою Касаційного адміністративного суду (об'єднаною палатою);
- Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

Питання про розгляд справи колегією у складі більше трьох суддів вирішується, враховуючи категорію і складність справи, колегією суддів, визначеною в порядку, встановленому частиною другою статті 31 КАС України, до початку розгляду справи, про що постановляється відповідна ухвала.

Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу. Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає справу на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї самої палати або у складі такої палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає справу на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати.

Підстави для передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду:

- суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду.

- суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.

- суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

- справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції, крім випадків, якщо:

1) учасник справи, який оскаржує судові рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної юрисдикції;

2) учасник справи, який оскаржує судові рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах;

3) Велика Палата Верховного Суду вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної юрисдикції спору у подібних правовідносинах.

Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи.

Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується більшістю від складу суду, що розглядає справу.

Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати може бути вирішене до прийняття постанови судом касаційної інстанції.

Про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду суд постановляє ухвалу.

Якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, а також якщо дійде висновку про недоцільність розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, зокрема через відсутність виключної правової проблеми, наявність висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду, або якщо Великою Палатою Верховного Суду вже висловлена правова позиція щодо юрисдикції спору у подібних правовідносинах, справа повертається (передається)

відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для розгляду, про що постановляється ухвала. Справа, повернута на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати), не може бути передана повторно на розгляд Великої Палати.

Після передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати визначений у ній суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом.

4. Повноваження та судові рішення суду касаційної інстанції. Повноваження суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги - це сукупність його прав та обов'язків, пов'язаних з застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень і ухвал суду першої інстанції, постанов та ухвал суду апеляційної інстанції, постановлених у адміністративних справах, законність яких перевіряється в касаційному порядку. Такі повноваження суду касаційної інстанції визначені ст. 349 КАС України.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

1) залишити судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій без змін, а скаргу без задоволення;

2) сКАС Українивати судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду;

3) сКАС Українивати судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд;

4) сКАС Українивати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині;

5) сКАС Українивати судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;

6) визнати нечинними судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині;

7) сКАС Українивати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, визначених пунктами 1-6 частини 1 ст. 349 АС України.

Підстави для залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень - без змін. Суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення - без змін, якщо судові рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права.

Не може бути скасовано правильне по суті і законне судове рішення з мотивів порушення судом норм процесуального права, якщо це не призвело і не могло призвести до неправильного вирішення справи.

Підстави для сКАС Українivanja судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення.

Суд скасовує судове рішення повністю або частково і ухвалює нове рішення у відповідній частині або змінює його, якщо таке судове рішення ухвалено з неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права.

Порушення норм процесуального права може бути підставою для сКАС Українivanja або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до ухвалення незаконного рішення.

Неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню.

Зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні його мотивувальної та (або) резолютивної частини.

Підстави для сКАС Українivanja судового рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково та залишення в силі судового рішення суду першої інстанції у відповідній частині.

Суд касаційної інстанції скасовує постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишає в силі судове рішення суду першої інстанції у відповідній частині, якщо встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судове рішення, яке відповідає закону.

Підстави для сКАС Українivanja судових рішень з направленням справи для продовження розгляду або на новий розгляд.

Підставою для сКАС Українivanja ухвали судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Підставою для сКАС Українivanja судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, на які посилається скажчик у касаційній скарзі, яке унеможливило встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, якщо:

- 1) суд не дослідив зібрані у справі докази, за умови висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі підстав касаційного оскарження; або
- 2) суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження; або;
- 3) суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування,

дослідження або огляд доказів або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи;

4) суд встановив обставини, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів.

Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для сКАС Українивання судових рішень з направленням справи на новий розгляд, якщо:

- 1) справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду;
- 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими, якщо касаційну скаргу обґрунтовано такою підставою;
- 3) справу розглянуто адміністративними судами за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою;
- 4) суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі;
- 5) судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені в судовому рішенні;
- 6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу;
- 7) судові рішення ухвалено судом з порушенням правил юрисдикції (підсудності), визначених статтями 20, 22, 25-28 КАС України.

Судове рішення не підлягає сКАС Україниванню з цієї підстави, якщо учасник справи, який подав касаційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.

Справа направляється до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду або на новий розгляд, якщо порушення допущені тільки цим судом. В усіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

Висновки і мотиви, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої або апеляційної інстанції при новому розгляді справи. Постанова

суду касаційної інстанції не може містити вказівок для суду першої або апеляційної інстанції про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яка норма матеріального права повинна бути застосована і яке рішення має бути прийнято за результатами нового розгляду справи.

Підстави для сКАС Українивання рішення повністю або частково із закриттям провадження в справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині.

Суд касаційної інстанції скасовує судові рішення в касаційному порядку повністю або частково і залишає позовну заяву без розгляду або закриває провадження у справі у відповідній частині з підстав, встановлених відповідно

статтями 238, 240 КАС України.

Порушення правил юрисдикції адміністративних судів, визначених статтею 19 КАС України, є обов'язковою підставою для скасування рішення із закриттям провадження незалежно від доводів касаційної скарги.

Якщо суд першої або апеляційної інстанції ухвалив законне і обґрунтоване рішення, смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи - сторони в спірних правовідносинах, що не допускають правонаступництва, після ухвалення рішення не може бути підставою для застосування положення частини першої цієї статті.

У разі закриття судом касаційної інстанції провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 238 КАС України суд за заявою позивача постановляє в порядку письмового провадження ухвалу про передачу справи до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, крім випадків закриття провадження щодо кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, чи передачі справи частково на новий розгляд або для продовження розгляду. У разі наявності підстав для підсудності справи за вибором позивача у його заяві має бути зазначено лише один суд, до підсудності якого відноситься вирішення спору.

Суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги ухвалює судові рішення у формі постанов.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал у порядку, визначеному цим Кодексом для постановлення ухвал суду першої інстанції.

Постанова або ухвала суду касаційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою або ухвалою) і підписується всім складом суду.

Судові рішення суду касаційної інстанції є остаточними і оскарженню не підлягають.

Постанова суду касаційної інстанції складається з:

вступної частини із зазначенням:

дати і місця її прийняття;

найменування адміністративного суду, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання;

найменування (ім'я) учасників справи і найменування (ім'я) особи, яка подала касаційну скаргу;

найменування суду першої та (або) апеляційної інстанції, судові рішення якого оскаржується, номери справи, дати ухвалення судового рішення, прізвища та ініціалів судді (суддів);

1) описової частини із зазначенням:

короткого змісту позовних вимог і рішень судів першої та апеляційної

інстанцій;

короткого змісту вимог касаційної скарги;

узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу;

узагальненого викладу позиції інших учасників справи;

2) мотивувальної частини із зазначенням:

мотивів прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу;

доводів, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції;

висновків за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд;

дій, що їх повинні виконати суд першої та (або) апеляційної інстанції у разі сКАС Українivanja судового рішення і передачі справи на новий розгляд;

3) резолютивної частини із зазначенням:

висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги і позовних вимог;

нового розподілу судових витрат, понесених у зв'язку із розглядом справи у суді першої інстанції та апеляційної інстанції, - у разі сКАС Українivanja рішення та ухвалення нового рішення або зміни рішення;

розподілу судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді касаційної інстанції;

повороту виконання у разі сКАС Українivanja рішень судів за наявності відповідної заяви та підстав;

встановленого судом строку для подання суб'єктом владних повноважень - відповідачем до суду першої інстанції звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій.

У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися вказівка про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.

Відповідно до ч. 5 ст. 242 КАС України та ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Законом не розкривається, як саме повинні бути враховані відповідні правові висновки. Наведене правило не є таким, що встановлює імперативний обов'язок суду при вирішенні справи застосовувати норми права так само, як про це зазначено у висновку Верховного Суду. Під дієсловом «враховує» треба розуміти ознайомлення з висновком та його осмислення. Суд вправі не погодитись з висновком Верховного Суду обґрунтувавши незгоду, якщо останній, зокрема, не аналізував норми права які враховувались ним у даній справі під час системного аналізу.

Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Тема 19. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами

1. Поняття, мета та завдання провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

2. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами.

3. Право на перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та процесуальний порядок його реалізації.

4. Розгляд справи за нововиявленими або виключними обставинами.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Судове рішення, яким закінчено розгляд справи і яке набрало законної сили, може бути переглянуто за нововиявленими або виключними обставинами. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є третім видом перегляду судових рішень, крім апеляційного і касаційного перегляду, передбаченим у розділі III «Перегляд судових рішень» КАС України.

Подібно до апеляційного і касаційного перегляду сутність перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами полягає у повторному переоцінюванні судових рішень. Принципова відмінність перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами від апеляційного і касаційного перегляду полягає у його підставах.

Завданням провадження за нововиявленими обставинами є перегляд адміністративної справи, провадження в якій вже закінчилося, і було ухвалено судове рішення, з фактичних і правових підстав у зв'язку з виявленням обставин, про які не міг знати адміністративний суд. Ідеться про випадки, коли немає вини адміністративного суду у неправосудності судового рішення. Підставою такого провадження є виявлення таких обставин, які об'єктивно існували на момент вирішення адміністративної справи, але не були й не могли бути відомі адміністративному суду і хоча б одній особі, яка брала участь у справі.

2. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами.

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є:

1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлення вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного рішення у цій справі;

3) сКАС Українивання судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду.

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в разі прийняття нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час розгляду справи, не допускається, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність фізичної особи.

Не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами:

1) переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;

2) докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом.

Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане;

2) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судові рішення;

3) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом.

При перегляді судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд не може виходити за межі тих вимог, які були предметом розгляду при ухваленні судового рішення, яке переглядається, розглядати інші вимоги або інші підстави позову.

3. *Право на перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та процесуальний порядок його реалізації.* Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право подати заяву про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами.

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подано:

1) з підстави, визначеної пунктом 1 частини другої статті 361 КАС України, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про існування таких обставин;

2) з підстави, визначеної пунктом 2 частини другої статті 361 КАС України, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав (набрала) законної сили;

3) з підстави, визначеної пунктом 3 частини другої статті 361 КАС України, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судове рішення, що стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду;

4) з підстави, визначеної пунктом 1 частини п'ятої статті 361 КАС України, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України;

5) з підстави, визначеної пунктом 2 частини п'ятої статті 361 КАС України, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили;

6) з підстави, визначеної пунктом 3 частини п'ятої статті 361 КАС України, - особою, стосовно якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подана:

1) з підстави, визначеної пунктом 1 частини другої статті 361 КАС України, - не пізніше трьох років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили;

2) з підстав, визначених пунктами 2, 3 частини другої та частиною п'ятою статті 361 КАС України, - не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили.

Дані строки не можуть бути поновлені.

Заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами за формою і змістом повинні відповідати вимогам КАС України щодо оформлення позовних заяв до суду першої інстанції.

У заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами зазначаються:

1) найменування адміністративного суду, до якого подається заява про перегляд, номер справи;

2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному

державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України), номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;

3) ім'я (найменування) інших учасників справи;

4) судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими або виключними обставинами подається заява;

5) нововиявлені або виключні обставини, якими обґрунтовується вимога про перегляд судового рішення, дата їх відкриття або встановлення;

6) посилання на докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин;

7) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

До заяви додаються:

1) копії заяви відповідно до кількості учасників справи, крім випадків, якщо така заява подана в електронній формі через електронний кабінет. У разі подання заяви в електронній формі через електронний кабінет до неї додаються докази направлення її копії іншим учасникам справи з урахуванням положень статті 44 КАС України;

2) документ про сплату судового збору;

3) докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин;

4) у разі пропуску строку на подання заяви - клопотання про його поновлення;

5) клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, - у разі подання заяви про перегляд судового рішення з підстави, визначеної пунктом 3 частини п'ятої статті 361 КАС України.

За подання і розгляд заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами судовий збір не сплачується.

Заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції з підстав, визначених частиною другою, пунктами 1, 2 частини п'ятої статті 361 КАС України, подається до суду, який ухвалив судові рішення.

Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій з підстав, зазначених у частині першій статті 365 КАС України, якими змінено або скасовано судові рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судові рішення.

Заява про перегляд судового рішення з підстави, визначеної пунктом 3 частини п'ятої статті 361 КАС України, подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати Верховного Суду.

4. Розгляд справи за нововиявленими або виключними обставинами.

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами складається із таких підстав:

1) відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 366);

2) підготовка адміністративної справи до перегляду судового рішення. Під час підготовки адміністративної справи до перегляду застосовуються ті норми КАС України, що і для провадження в адміністративному суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд (статті 179–183, 306, 307, 340);

3) перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 368).

Відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, що надійшла до адміністративного суду, передається судді адміністративного суду, який визначається в порядку, встановленому статтею 31 КАС України.

Протягом п'яти днів з дня після надходження заяви до адміністративного суду суддя (суддя-доповідач) перевіряє її відповідність вимогам статті 364 КАС України і вирішує питання про відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, яка не оформлена відповідно до вимог, встановлених статтею 364 КАС України, а також подана особою, яка відповідно до частини шостої статті 18 КАС України зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, застосовуються правила статті 169 КАС України.

Крім випадків, визначених статтею 169 КАС України, заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами також повертається заявникові без розгляду, якщо заява подана після закінчення строку, встановленого частиною першою статті 363 КАС України, і суд відхилив клопотання про його поновлення.

Суд відмовляє у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами у разі, якщо така заява подана до суду після закінчення строку, визначеного частиною другою статті 363 КАС України.

Відкривши провадження за нововиявленими або виключними обставинами, суддя (суддя-доповідач) надсилає учасникам справи копії заяви про перегляд (крім випадків, якщо заяву подано в електронній формі через електронний кабінет) і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє учасників справи.

Якщо в заяві міститься клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, суддя (суддя-доповідач) невідкладно після відкриття провадження у справі постановляє ухвалу про витребування такої копії рішення разом з її автентичним перекладом від органу, відповідального за координацію виконання

рішень міжнародної судової установи.

Особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, може відмовитися від заяви до початку розгляду справи у судовому засіданні. У разі прийняття відмови від заяви суд закриває провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про що постановляє ухвалу.

У разі прийняття відмови від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами інші учасники справи можуть вимагати компенсації особою, яка її подала, судових витрат, понесених ними під час перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, не може повторно звертатися до суду із такою самою заявою на тих самих підставах.

Порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Заява про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами розглядається у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Справа розглядається за правилами, встановленими КАС України для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. В суді першої інстанції справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи. Неявка заявника або інших учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

За результатами перегляду рішення, ухвали за нововиявленими або виключними обставинами суд може:

- 1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі;
- 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, сКАС України вати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення;
- 3) сКАС України вати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також сКАС України вати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції.

Судове рішення за наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

У разі відмови в задоволенні заяви про перегляд рішення, ухвали за нововиявленими або виключними обставинами суд постановляє ухвалу. У разі

задоволення заяви про перегляд судового рішення з підстав, визначених частиною другою, пунктами 1, 2 частини п'ятої статті 361 КАС України, та сКАС України судового рішення, що переглядається, суд:

- 1) ухвалює рішення - якщо переглядалося рішення суду;
- 2) приймає постанову - якщо переглядалася постанова;
- 3) постановляє ухвалу - якщо переглядалася ухвала.

Верховний Суд за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстави, визначеної пунктом 3 частини п'ятої статті 361 КАС України, приймає постанову.

Судове рішення за наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами може бути оскаржено в порядку, встановленому КАС України для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції. З набранням законної сили новим судовим рішенням в адміністративній справі втрачають законну силу судові рішення інших адміністративних судів у цій справі.

У разі залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення інші учасники справи можуть вимагати компенсації особою, яка її подала, судових витрат, понесених ними під час провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Тема 20. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання

1. Поняття, мета та завдання звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.

2. Підстави виконання судових рішень в адміністративних справах. Виконавчі документи.

3. Повноваження суду щодо звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.

Основний зміст

1. Поняття, мета та завдання звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання. Завершальною стадією адміністративного судочинства виступає стадія звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання. Стадія звернення судових рішень до виконання в адміністративному процесі - це нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій спрямованих на забезпечення необхідних умов для виконання судових рішень в адміністративних справах.

Ціллю стадії звернення судових рішень до виконання в адміністративному процесі є створення необхідних умов для виконання судових рішень в

адміністративних справах. Для досягнення вказаної цілі адміністративним судом на даній стадії вирішується дві групи завдань:

- щодо забезпечення звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання;
- щодо здійснення контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах.

Таким чином, змістом завершальної стадії адміністративного судочинства виступає порядок розв'язання питань, віднесених до безпосередньої компетенції суду, виникаючих у зв'язку з виконанням судових рішень.

З судів зняті безпосередні обов'язки по організаційному забезпеченню виконання прийнятих ними судових актів - функція по безпосередньому примусовому виконанню більшості судових рішень, рішень інших органів у випадках, передбачених законом, покладена на Державну виконавчу службу, яка входить до структури органів Міністерства юстиції України. Зважуючи на це порядок примусового виконання таких рішень, що здійснюється державними виконавцями Державної виконавчої служби, відноситься до адміністративних процедур. Адміністративна процедура виконавчого провадження – встановлений нормами адміністративного права порядок примусового виконання державними виконавцями судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) у випадках, встановлених законом.

Сьогодні в юридичній науці не існує єдиної думки щодо місця норм, якими врегульовано виконавче провадження, в системі права. Пов'язано це, зокрема з тим, що в Україні довгий час примусове виконання судових рішень (виконавче провадження) покладалося на судові органи. А зараз – органи виконавчої влади безпосередньо виконують.

Вирішення проблеми щодо місця норм, якими врегульовано виконавче провадження, в системі права, можливо тільки на основі розуміння змісту судової влади, а також на основі аналізу співвідношення судової і виконавчої влади в рамках здійснення державної влади. Крім того, необхідно брати до уваги складність і неоднорідність предмету виконавчого провадження.

Поняття судової влади включає, при всій його дискусійності, перш за все і в основному здійснення судочинства. Виконавче провадження може розглядатися як частина судочинства тільки в частині розв'язання тих питань, які віднесені до ведення судів. В цьому плані можна говорити про те, що виконавче провадження є частиною адміністративного, цивільного і господарського процесу, оскільки в нього включається і дана стадія.

Разом з тим, відповідно до ст. 6 Конституції України, державна влада здійснюється на основі її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Виконавче провадження відповідно до Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» і Закону України «Про виконавче провадження» організаційно виведено з сфери судової влади і передано до ведення органів виконавчої влади.

Проте це не означає, що органи судової влади повністю усуваються від

процесу виконання. Вплив органів судової влади на процес виконання відбувається в тих межах, які властиві взаємостосункам органів судової і виконавчої влади взагалі, перш за все при здійсненні функцій попереднього або подальшого судового контролю за діями і рішеннями учасників виконавчого провадження. Іншими словами, задача судів полягає у вирішенні правового конфлікту і винесенні судового акту (видачі виконавчого документа), а також контролі за процесом виконавчого провадження при подачі скарг одним з його учасників. Тим самим з судів зняті безпосередні обов'язки по організаційному забезпеченню виконання прийнятих ними судових актів і інших виконавчих документів.

Виходячи з вищесказаного вважаємо, що правові норми виконавчого провадження складають комплексне правове утворення, яке сполучає в собі норми різної галузевої належності, що і визначають компетенцію відповідного органу державної влади. Так, норми про порядок видачі виконавчого документу судом, поворот виконання, відносяться до відповідного (цивільного, господарського, адміністративного) судочинства. А значна частина норм щодо організації виконання виконавчих документів є по своїй природі адміністративно-процедурними.

Виконавче провадження знаходиться на стику судової і виконавчої влади, оскільки включає як діяльність органів правосуддя в частині питань, віднесених до їх підвідомчості, так і Державної виконавчої служби, що входить до системи органів Міністерства юстиції України.

Тому слід погодитися з думкою, яка обґрунтовується останніми роками в юридичній літературі, що змістом завершальної стадії судочинства (цивільного, господарського, адміністративного) виступає порядок розв'язання питань, віднесених до безпосередньої компетенції суду, виникаючих у зв'язку з виконанням судових рішень. І виконавче провадження може розглядатися як частина судочинства в частині розв'язання тих питань, які віднесені до ведення суду. В цьому плані можна говорити про те що виконавче провадження є частиною відповідного судочинства (господарського, цивільного, адміністративного), оскільки в нього включається і дана стадія. У зв'язку з цим і зважаючи, що з судів зняті безпосередні обов'язки по організаційному забезпеченню виконання прийнятих ними судових актів, має рацію пропозиція про уточнення назви даної стадії - звернення судових рішень до виконання.

Таким чином, метою завершальної стадії цивільного, господарського, адміністративного судочинства виступає порядок розв'язання питань, віднесених до безпосередньої компетенції суду, що виникають у зв'язку з виконанням його рішень.

2. Підстави виконання судових рішень в адміністративних справах. Виконавчі документи. Обов'язковою умовою виконання судового рішення є така його властивість, як обов'язковість, яку судові рішення отримують через набрання ним законної сили, або якщо воно допускається до негайного виконання.

У разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення.

Примусове виконання судових рішень в адміністративних справах здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Підставою для примусового виконання судових рішень у адміністративній процедурі виконавчого провадження є виконавчий документ. Виконавчий документ – передбачений законом письмовий документ встановленої форми та змісту який є підставою для відкриття виконавчого провадження. При цьому необхідно мати на увазі, що не завжди судові рішення, які підлягають примусовому виконанню за своєю формою та змістом є виконавчими документами. Для їх примусового виконання видаються виконавчі документи – виконавчі листи.

Перелік виконавчих документів визначений у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження». До них, зокрема, віднесено виконавчі листи, що видаються судами, ухвали судів в адміністративних справах у випадках, передбачених законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 373 КАС України виконавчий лист, а у випадках, встановлених КАС України, - ухвала суду є виконавчими документами. Виконавчий лист, ухвала мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

До ухвал адміністративних судів, які є виконавчими документами відносяться ухвали: про забезпечення доказів (ч. 9 ст. 117 КАС України); про тимчасове вилучення документів для дослідження судом (ч. 3 ст. 147 КАС України); про стягнення штрафу (ч. 5 ст. 149 КАС України); про забезпечення позову (ч. 1 ст. 156 КАС України); про затвердження умов примирення (ч. 2 ст. 191 КАС України) тощо.

Ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» встановлені вимоги до виконавчого документа. У виконавчому документі зазначаються:

- 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище, ім'я, по батькові та посада посадової особи, яка його видала;
- 2) дата прийняття і номер рішення, згідно з яким видано документ;
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та, за наявності, по батькові (для фізичних осіб) стягувача та боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або адреса місця проживання чи перебування (для фізичних осіб), дата народження боржника - фізичної особи;
- 4) ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань стягувача та боржника (для юридичних осіб - за наявності); реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та

повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті) боржника (для фізичних осіб - платників податків);

5) резолютивна частина рішення, що передбачає заходи примусового виконання рішень;

6) дата набрання рішенням законної сили (крім рішень, що підлягають негайному виконанню);

7) строк пред'явлення рішення до виконання.

У виконавчому документі можуть зазначатися інші дані (якщо вони відомі суду чи іншому органу (посадовій особі), що видав виконавчий документ), які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню рішення, зокрема місце роботи боржника - фізичної особи, місцезнаходження майна боржника, реквізити рахунків стягувача і боржника, номери їх засобів зв'язку та адреси електронної пошти.

У разі якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, а також якщо належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, чи резолютивною частиною рішення передбачено вчинення кількох дій, у виконавчому документі зазначаються один боржник та один стягувач, а також визначається, в якій частині необхідно виконати таке рішення, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Виконавчий документ може бути видано у формі електронного документа, на який накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

3. Повноваження суду щодо звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання. Як ми вже говорили адміністративним судом на даній стадії вирішується дві групи завдань і відповідно він має дві групи повноважень:

- щодо забезпечення звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання;

- щодо здійснення контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах.

Повноваження суду щодо звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.

З метою звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання адміністративний суд видає виконавчий документ.

Відповідно до ст. 373 КАС України виконання судового рішення здійснюється на підставі виконавчого листа, виданого судом, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Виконавчі листи викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему. На виконавчий лист, викладений в електронній формі, накладається кваліфікований електронний

підпис судді (у разі колегіального розгляду - кваліфіковані електронні підписи всіх суддів, що входять до складу колегії).

Протягом п'яти днів після набрання судовим рішенням законної сили виконавчий документ, вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів, а його копія (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого документа у Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, надсилається стягувачу до його електронного кабінету, а в разі його відсутності - рекомендованим листом із повідомленням про вручення чи цінним листом.

За заявою особи, на користь якої ухвалено рішення, суд з метою забезпечення виконання рішення суду може вжити заходів, передбачених статтею 151 КАС України.

У разі вирішення питання про виправлення помилки у виконавчому документі; визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню; забезпечення виконання судового рішення; стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за виконавчим документом; поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання; відстрочення чи розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання; зупинення виконання (дії) судового рішення; заміну сторони виконавчого провадження суд вносить відповідну ухвалу до Єдиного державного реєстру виконавчих документів не пізніше двох днів з дня її постановлення у порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті.

Якщо судом вживалися заходи забезпечення позову, суд вносить до Єдиного державного реєстру виконавчих документів наявні у суді документи, що підтверджують виконання відповідної ухвали суду.

Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів затверджується спільним нормативно-правовим актом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України.

Суд, який видав виконавчий лист, може за заявою стягувача або боржника виправити помилку, допущену при його оформленні або видачі, або визнати виконавчий лист таким, що не підлягає виконанню (ч. ст. 374 КАС України).

Суд визнає виконавчий документ таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, якщо його було видано помилково або якщо обов'язок боржника відсутній повністю чи частково у зв'язку з його припиненням, добровільним виконанням боржником чи іншою особою або з інших причин.

Суд розглядає заяву в десятиденний строк з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника і постановляє ухвалу. Неявка стягувача і боржника не є перешкодою для розгляду заяви. До розгляду заяви суд має право своєю ухвалою зупинити виконання за виконавчим документом або заборонити приймати виконавчий документ до виконання. Така ухвала підлягає внесенню до Єдиного державного реєстру виконавчих документів не пізніше наступного дня з дня її постановлення.

Про виправлення помилки у виконавчому документі та визнання його таким, що не підлягає виконанню, суд постановляє ухвалу. Якщо стягнення за

таким виконавчим документом уже відбулося повністю або частково, суд одночасно з вирішенням вказаних питань на вимогу боржника стягує на його користь безпідставно одержане стягувачем за виконавчим документом. Ухвалу суду за результатами розгляду заяви може бути оскаржено.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років. Цей строк встановлюється для виконання рішення з наступного дня після набрання ним законної сили чи закінчення строку, встановленого в разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а якщо рішення підлягає негайному виконанню - з наступного дня після його прийняття.

Стягувачам, які пропустили строк для пред'явлення виконавчого листа до виконання з причин, визнаних судом поважними, пропущений строк може бути поновлено (ст. 376 КАС України).

Заява про поновлення пропущеного строку подається до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції. Суд розглядає заяву про поновлення пропущеного строку в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду. Ухвалу суду за результатами розгляду заяви про поновлення пропущеного строку може бути оскаржено.

Сторони можуть на цій стадії досягти примирення (ст. 377 КАС України).

Примирення під час виконавчого провадження можливе у двох формах:

- 1) безпосередньо примирення сторін (компромісний варіант);
- 2) відмова стягувача від примусового виконання (уступка стягувача).

Заява про примирення, укладена між сторонами виконавчого провадження, або заява стягувача про відмову від примусового виконання в процесі виконання рішення подається в письмовій формі державному виконавцеві, який не пізніше триденного строку передає її для затвердження до суду, який видав виконавчий документ. Сторони можуть примиритися на умовах, що виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень.

Суд розглядає заяву про примирення або заяву стягувача про відмову від примусового виконання в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням стягувача і боржника. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає судовому розгляду.

За результатами розгляду заяви про примирення або заяви стягувача про відмову від примусового виконання суд може постановити ухвалу про затвердження умов примирення сторін виконавчого провадження або про прийняття відмови стягувача від примусового виконання і про закінчення

виконавчого провадження. Суд не затверджує умови примирення сторін виконавчого провадження або не приймає відмову стягувача від примусового виконання, якщо це суперечить закону або порушує чий-небудь права, свободи або інтереси. Ухвалу суду за результатами розгляду заяви про примирення або заяви стягувача про відмову від примусового виконання може бути оскаржено.

За заявою сторони суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може відстрочити або розстрочити виконання рішення, а за заявою стягувача чи виконавця (у випадках, встановлених законом), - встановити чи змінити спосіб або порядок його виконання. Питання про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення може бути розглянуто також за ініціативою суду (ч. 1 ст. 378 КАС України).

Заява про встановлення або зміну способу або порядку виконання, відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення розглядається у десятиденний строк з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Підставою для встановлення або зміни способу або порядку виконання, відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення є обставини, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим.

Вирішуючи питання про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, суд також враховує:

- 1) ступінь вини відповідача у виникненні спору;
- 2) щодо фізичної особи - тяжке захворювання самої особи або членів її сім'ї, її матеріальне становище;
- 3) стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо.

Відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення не може перевищувати одного року з дня ухвалення рішення, ухвали, постанови.

При відстроченні або розстроченні виконання судового рішення суд може вжити заходів, передбачених статтею 151 КАС України.

Ухвалу суду за результатами розгляду питання про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення може бути оскаржено.

У разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження за поданням державного виконавця або за заявою заінтересованої особи суд може замінити сторону виконавчого провадження її правонаступником (ст. 379 КАС України).

Суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, розглядає питання про заміну сторони виконавчого провадження в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням державного виконавця або заінтересованої особи, які звернулися з поданням (заявою), та учасників справи. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду. Ухвалу суду за

результатами вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження може бути оскаржено.

З тих самих підстав і в такому ж порядку здійснюється заміна боржника або стягувача у виконавчому листі до відкриття виконавчого провадження.

У випадку, якщо судове рішення, яке було повністю або частково виконано, було скасоване, а провадження у справі закрито, позовна заява залишена без розгляду або у задоволенні адміністративного позову відмовлено, задоволено позовні вимоги у меншому розмірі суд апеляційної чи касаційної інстанції чи суд який переглядає справу за нововиявленими або виключними обставинами вирішує питання про поворот виконання судового рішення (ст. 380 КАС України).

Питання про поворот виконання рішення суд вирішує за наявності відповідної заяви сторони. Заява про поворот виконання може бути подана

протягом одного року з дня ухвалення відповідного рішення суду апеляційної чи касаційної інстанції або з дня ухвалення рішення при новому розгляді справи за результатами перегляду рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Поворот виконання рішення про відшкодування шкоди, заподіяної суб'єктом владних повноважень, каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, рішення про присудження виплати пенсій чи інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів, а також рішення про присудження виплати заробітної плати чи іншого грошового утримання у відносинах публічної служби допускається, якщо скасоване рішення було обґрунтовано повідомленими позивачем завідомо неправдивими відомостями або поданими ним підробленими документами. (ст. 381 КАС України).

Повноваження суду щодо здійснення контролю за виконанням судових на стадії звернення судових рішень до виконання в адміністративному процесі.

Виділяють дві процесуальні форми контролю адміністративного суду за виконанням судових рішень в адміністративних справах:

- 1) судовий контроль за ініціативою суду, що ухвалив відповідне судове рішення;
- 2) судовий контроль за ініціативою особи-позивача.

Ці форми контролю відрізняються як ініціатором, так і предметом контролю і процесуальним інструментарієм.

Стосовно контролю за ініціативою суду, то у силу принципу офіційності суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення (ч. 1 ст. 382 КАС України).

За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта

владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України.

Питання про накладення штрафу вирішується за клопотанням позивача або за ініціативою судді у судовому засіданні з повідомленням сторін. Неприбуття у судове засідання сторін, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду цього питання. Суддя за клопотанням органу чи посадової особи, відповідальних за виконання рішення, на підставі відповідних доказів зменшує розмір штрафу, який стягується на користь Державного бюджету України за невиконання або неналежне виконання рішення, на суму штрафу, який було накладено за ці самі дії державним виконавцем відповідно до законодавства про виконавче провадження.

Ухвала суду про накладення штрафу, що набрала законної сили, направляється для виконання до державної виконавчої служби. З наступного дня після набрання ухвалою законної сили на суму заборгованості без додаткового рішення суду нараховується пеня у розмірі трьох відсотків річних з урахуванням індексу інфляції.

Сплата штрафу не звільняє від обов'язку виконати рішення суду і подати звіт про його виконання. Повторне невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування наслідків, установлених частинами першою і другою цієї статті, але розмір нового штрафу при цьому збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою.

Стосовно контролю за ініціативою особи-позивача (ст. 383 КАС України), така особа, має право подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такого рішення суду, або порушення прав позивача, підтверджених таким рішенням суду. Заяву може бути подано протягом десяти днів з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідним рішенням суду.

У разі відповідності заяви встановленим вимогам (ч. 2 ст. 383 КАС УКРАЇНИ), вона підлягає розгляду та вирішенню в порядку письмового провадження або в судовому засіданні на розсуд суду протягом десяти днів з дня її отримання. Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду такої заяви. У разі невідповідності заяви встановленим вимогам, а також у разі подання заяви особою, яка відповідно до частини шостої статті 18 КАС України зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, така заява ухвалою суду, прийнятою в порядку письмового провадження, повертається заявнику. Така ухвала суду може бути оскаржена.

Необхідно зазначити, що в адміністративному процесі судовий контроль

за виконанням судових рішень в адміністративних справах здійснюється не тільки у межах стадії звернення судових рішень до виконання. Відповідно до ч. 1 ст. 287 КАС України учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця, приватного виконавця) та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до адміністративного суду із позовною заявою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб. Отже, судовий контроль за рішеннями, діями або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби при виконанні ними судових рішень в адміністративних справах здійснюється у порядку, встановленому статтею 287 КАС України, а не стадії звернення судових рішень до виконання (на відміну від цивільного та господарського судочинства). Таким чином, у адміністративному судочинстві судовий контроль за виконанням судових рішень адміністративних судів може здійснюватися як на стадії звернення судових рішень до виконання, так і у порядку, визначеному ст. 287 КАС України - при розгляді адміністративних справ з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби.

Тема 21. Відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.

1. Поняття та мета відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.
2. Право подати заяву про відновлення провадження та процесуальний порядок його реалізації.
3. Порядок відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.

Основний зміст

1. Поняття та мета відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі. Відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі - нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій спрямованих на відновлення процесуальних документів, що відображають хід, зміст і результати розгляду адміністративної справи, яка закінчена ухваленням постанови або в якій провадження закрито.

КАС не передбачає, яке провадження слід вважати втраченим. Провадження вважається втраченим, якщо втрачено (знищено) матеріали адміністративної справи незалежно від причин та обставин їх втрати.

Причинами втрати провадження може бути викрадення, загублення, фізичне знищення справи. Строк зберігання судового провадження не має значення для вирішення заяви про його відновлення, крім випадків звернення з такою заявою для виконання рішення, якщо строк на пред'явлення виконавчого листа для виконання закінчився і судом не поновлений.

Втрачене судове провадження – повністю або частково відсутні матеріали адміністративної справи позовного чи особливого провадження, яка була вирішена по суті або в якій провадження закрито.

Правова природа відновлення втраченого провадження в адміністративному судочинстві є дискусійним питанням, яке мало досліджено у наукових джерелах. Слід наголосити, що аналогічний інститут цивільного процесуального права визначається двояко: з одного боку, відновлення втраченого провадження через його очевидну логічну послідовність як

елемента трансформації справи, можна вважати стадією процесу, а з іншого боку, враховуючи специфіку завдань, об'єкта та процесуальної форми – окремим видом провадження.

Специфіка відновлення втраченого провадження проявляється в тому, що предметом судового захисту є охоронювані законом процесуальні інтереси осіб, що беруть участь у справі, а не матеріальні права, свободи чи інтереси осіб, які беруть участь у справі. При відновлення втраченого провадження суд діє з метою захисту процесуальних прав, пов'язаних з втратою судового провадження.

Відсутність спору про право, навіть якщо відновлюються матеріали справи позовного провадження.

При цьому будь-які зміни, уточнення в змісті процесуальних документів що відображають хід, зміст і результати розгляду адміністративної справи не допускаються, відновлення втраченого провадження не можна розглядати як подальшу трансформацію судової справи. Отже, це не стадія, а окрема форма адміністративного судочинства.

Мета відновлення втраченого провадження - відновлення та відтворення процесуальних документів, що відображають хід, зміст і результати розгляду адміністративної справи, яка закінчена ухваленням постанови або в якій провадження закрито.

Завдання:

- встановлення змісту судових рішень у втраченому судовому провадженні;
- встановлення того, які докази досліджувалися судом у втраченому судовому провадженні;
- встановлення того, які процесуальні дії вчинялися у втраченому судовому провадженні.

Слід мати на увазі, що відновлення втраченого судового провадження забезпечує не тільки відновлення підсумкового процесуального документа, але і дає можливість учасникам процесу відновити окремі проміжні процесуальні

документи, підтвердити доведені в суді обставини, які можуть мати значення для інших процесів і процедур.

2. Право подати заяву про відновлення провадження та процесуальний порядок його реалізації. Втрачене судове провадження в адміністративній справі може бути відновлене за заявою осіб, які беруть участь у справі, або за ініціативою суду.

Право подати заяву про відновлення провадження має особа, яка бере участь у справі, якщо це необхідно для захисту її прав та інтересів.

У разі якщо заява про відновлення провадження не пов'язана із захистом прав та інтересів заявника, суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження у справі або залишає заяву без розгляду, якщо провадження було відкрито.

Заява може подаватися тільки щодо адміністративної справи, яка закінчена ухваленням постанови або в якій провадження закрито. Судове провадження, втрачене до закінчення судового розгляду, не підлягає відновленню. Заявник у цьому разі може пред'явити новий позов. В ухвалі суду про відкриття провадження в новій справі у зв'язку з втратою незакінченого провадження обов'язково має бути зазначено про цю обставину.

Заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду, який ухвалив постанову або постановив ухвалу про закриття провадження у справі.

Зміст заяви про відновлення втраченого судового провадження (ст. 387 КАС України). У заяві має бути зазначено:

- про відновлення якого судового провадження або якої його частини просить заявник;
- особи, які брали участь у справі, їх процесуальний статус, їхнє найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності) (для фізичних осіб), їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності, або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України), якщо відповідні дані відомі заявникові, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- номери засобів зв'язку учасників судового процесу (телефон, факс, адреса електронної пошти тощо), якщо вони відомі заявникові;
- наявні у заявника відомості про обставини втрати судового провадження, місцезнаходження копій матеріалів провадження або даних щодо таких копій;
- документи, відновлення яких заявник вважає необхідним і з якою метою.

До заяви про відновлення втраченого судового провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому

порядку, що збереглися в заявника або у справі, копії заяви відповідно до кількості учасників справи, а у разі необхідності - клопотання про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження.

У разі невідповідності заяви про відновлення втраченого судового провадження вимогам, встановленим статтею 387 КАС України, а також у разі подання заяви особою, яка відповідно до частини шостої статті 18 КАС України зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, застосовуються правила статті 169 КАС України – залишення без руху та повернення.

Якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів, або заявник відкликав заяву про відновлення втраченого судового провадження, суд своєю ухвалою повертає заяву або залишає її без розгляду, якщо провадження було відкрито.

Суд відмовляє у відкритті провадження за заявою про відновлення втраченого судового провадження у випадках:

- подання заяви про відновлення судового провадження, втраченого до закінчення судового розгляду;
- якщо заява подана для забезпечення виконання судового рішення після закінчення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, і суд відхилив клопотання про його поновлення.

Процесуально-правовою передумовою права на звернення до суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження є процесуальна заінтересованість заявника, тобто він повинен бути особисто зацікавлений у відновленні провадження. У разі якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів, суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження у справі. Якщо ж це з'ясовано вже після відкриття провадження у справі, то суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду.

3. Порядок відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі. Етапи відновлення втраченого судового провадження:

- відкриття провадження з відновлення втраченого судового провадження;
- судовий розгляд з відновлення втраченого судового провадження.

Під час судового розгляду з відновлення втраченого судового провадження суд використовує:

- частину справи, яка збереглася (окремі томи, жетони, матеріали з архіву суду тощо);
- документи, надіслані (видані) адміністративним судом учасникам судового процесу та іншим особам до втрати справи, копії таких документів;
- матеріали виконавчого провадження, якщо воно здійснювалося за результатами розгляду справи;
- будь-які інші документи і матеріали, подані учасниками судового

процесу, за умови, що такі документи і матеріали є достатніми для відновлення справи;

- відомості Єдиного державного реєстру судових рішень;
- дані, що містяться в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі;
- будь-які інші відомості, документи тощо, отримані у законний спосіб з інших офіційних джерел.

Суд може допитати як свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, учасників справи (їх представників), а в необхідних випадках - осіб, які входили до складу суду, що розглядав справу, з якої втрачено провадження, а також осіб, які виконували судові рішення, та вчиняти інші процесуальні дії, передбачені цим Кодексом, з метою відновлення втраченого судового провадження.

На підставі зібраних і перевірених матеріалів суд постановляє ухвалу про відновлення втраченого судового провадження повністю або в частині, яку, на його думку, необхідно відновити. В ухвалі суду про відновлення втраченого судового провадження зазначається, на підставі яких конкретно даних, поданих до суду і досліджених у судовому засіданні, суд вважає установленим зміст відновленого судового рішення, наводяться висновки суду про доведеність того, які докази досліджувалися судом і які процесуальні дії вчинялися з втраченого провадження.

У разі недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого судового провадження суд відмовляє у відновленні втраченого судового провадження і роз'яснює учасникам справи право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів. Після набрання законної сили ухвалою суду про відмову у відновленні втраченого судового провадження, суд касаційної інстанції закриває касаційне провадження за касаційною скаргою у справі, провадження у якій втрачено.

У справі про відновлення втраченого судового провадження заявник звільняється від оплати судових витрат. У разі подання завідомо неправдивої заяви судові витрати, понесені іншими учасниками справи, відшкодовуються заявником у повному обсязі, про що суд постановляє ухвалу.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Загальнотеоретичні питання адміністративного процесу та адміністративного процесуального права

1. Адміністративна юстиція: матеріальний, процесуальний та організаційний аспекти.
2. Адміністративна юстиція: досвід організації та функціонування у Франції, Німеччині, Великій Британії та США.
3. Підходи до розуміння адміністративного процесу.
4. Адміністративний процес та адміністративне судочинство. Характерні ознаки адміністративного процесу.
5. Структура адміністративного процесу.
6. Адміністративне процесуальне право як самостійна галузь права, його поняття, предмет і метод та система.
7. Джерела адміністративного процесуального права.
8. Адміністративні процесуальні норми та правовідносини.

Література: 25, 40, 41, 77, 78, 81, 91, 95, 99, 101, 104, 111, 106, підручники, монографії загального спрямування

Тема 2. Принципи адміністративного процесуального права

1. Поняття, значення та класифікація принципів адміністративного процесуального права.
2. Характеристика організаційно-функціональних принципів адміністративного процесуального права.
3. Характеристика функціональних принципів адміністративного процесуального права.

Література: 6, 9, 43, 44, 82, 94, підручники, монографії загального спрямування

Тема 3. Система та структура адміністративних судів. Правове становище суду в адміністративному процесі

1. Система адміністративних судів.
2. Структура окружних та апеляційних адміністративних судів.
3. Загальна характеристика структури Верховного Суду. Касаційний адміністративний суд та Велика Палата Верховного Суду.
4. Пленум Верховного Суду.
5. Правове становище суду в адміністративному процесі. Склад суду. Відводи.

Література: 13, 15, 16, 34, 47, підручники, монографії загального спрямування

Тема 4. Адміністративна юрисдикція

1. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.
2. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір, критерії віднесення публічно-правових спорів до адміністративної юрисдикції.
3. Співвідношення адміністративної юрисдикції з іншими судовими юрисдикціями. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.
4. Інстанційна юрисдикція та її різновиди.
5. Територіальна юрисдикція та її різновиди.
6. Тимчасові зміни правил територіальної юрисдикції у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами.
7. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого.

Література: 31, 48, 105, 107, 109, 110, підручники, монографії загального спрямування

Тема 5. Учасники адміністративного процесу

1. Поняття та види учасників адміністративного процесу.
2. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Заяви по суті справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.
3. Сторони.
4. Треті особи.
5. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
6. Представництво в адміністративному процесі.
7. Помічник судді.
8. Секретар судового засідання.
9. Судовий розпорядник.
10. Свідок.
11. Експерт.
12. Експерт з питань права.
13. Спеціаліст.
14. Перекладач.

Література: 5, 7, 12, 22, 45, 79, 94, 99, підручники, монографії загального спрямування

Тема 6. Доказування і докази в адміністративному процесі

1. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.
2. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.
3. Поняття та види доказів в адміністративному процесі.
4. Засоби доказування.
5. Обов'язок доказування. Подання, витребування та забезпечення доказів.
6. Дослідження та оцінка доказів.

Література: 4, 8, 26, 37, 39, підручники, монографії загального спрямування

Тема 7. Процесуальні строки

1. Поняття та види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків.
2. Обчислення та закінчення процесуальних строків.
3. Наслідки пропущення процесуальних строків. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.
4. Строки звернення до адміністративного суду та їх види. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду.

Література: підручники, монографії загального спрямування

Тема 8. Судові виклики і повідомлення

1. Поняття та значення судових викликів і повідомлень.
2. Форми здійснення судових викликів і повідомлень.
3. Повістки та їх вручення.

Література: підручники, монографії загального спрямування

Тема 9. Судові витрати

1. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.
2. Судовий збір.
3. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
4. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат.

Література: 11, 17, 35, підручники, монографії загального спрямування

Тема 10. Заходи процесуального примусу

1. Поняття, види і порядок застосування заходів процесуального примусу.
2. Характеристика окремих заходів процесуального примусу.

Література: підручники, монографії загального спрямування

Тема 11. Адміністративний позов

1. Підходи до розуміння та поняття адміністративного позову.
2. Елементи адміністративного позову.
3. Види адміністративних позовів.
4. Право на адміністративний позов.
5. Об'єднання і роз'єднання позовів.
6. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі.
7. Забезпечення адміністративного позову.

Література: 24, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 101, 102, 108, підручники, монографії загального спрямування

Тема 12. Відкриття провадження в адміністративній справі

1. Поняття, мета та завдання відкриття провадження в адміністративній справі.
2. Вимоги до позовної заяви і порядок усунення її недоліків.
3. Повернення позовної заяви без розгляду на стадії відкриття провадження в адміністративній справі.
4. Відмова у відкритті провадження в адміністративній справі.
5. Правові наслідки відкриття провадження в адміністративній справі.

Література: 83, 84, підручники, монографії загального спрямування

Тема 13. Підготовче провадження

1. Поняття, мета та завдання підготовчого провадження в адміністративному процесі.
2. Зміст підготовчого провадження в адміністративному процесі.
3. Попереднє судове засідання.
4. Правові наслідки підготовчого провадження в адміністративному процесі.

Література: 93, 98, підручники, монографії загального спрямування

Тема 14. Розгляд справи по суті

1. Поняття, мета та завдання розгляду справи по суті.
2. Процесуальні форми розгляду справи по суті.
3. Відкриття розгляду справи по суті.
4. З'ясування обставин справи та дослідження доказів.
5. Судові дебати.
6. Ускладнення при судовому розгляді адміністративних справ.
7. Фіксування адміністративного процесу.

Література: підручники, монографії загального спрямування

Тема 15. Судові рішення

1. Поняття та види судових рішень в адміністративному процесі. Вимоги, яким має відповідати судове рішення.
2. Ухвалення судових рішень.
3. Повноваження адміністративного суду при вирішенні справи.
4. Рішення в адміністративній справі. Ухвала суду (судді) першої інстанції. Окремі ухвали адміністративного суду.
5. Проголошення рішення адміністративного суду та набрання ним законної сили.

Література: 27, 72, 76, підручники, монографії загального спрямування

Тема 16. Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ

1. Особливості розгляду справ за правилами спрощеного провадження.
2. Особливості розгляду складних адміністративних справ.
3. Особливості розгляду термінових адміністративних справ.
4. Особливості розгляду справ непозовного провадження.
5. Особливості розгляду зразкових і типових адміністративних справ.

Література: 28, 29, 30, 36, 46, 51, 80, 85, 100, 114, підручники, монографії загального спрямування

Тема 17. Апеляційне провадження

1. Поняття, мета та завдання апеляційного провадження.
2. Право на апеляційне оскарження та процесуальний порядок його реалізації.
3. Відкриття апеляційного провадження.
4. Підготовка справи до апеляційного розгляду.
5. Апеляційний розгляд справи.
6. Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги. Постанова суду апеляційної інстанції.

Література: 32, 73, підручники, монографії загального спрямування

Тема 18. Касаційне провадження

1. Поняття, мета та завдання касаційного провадження.
2. Право на касаційне оскарження та процесуальний порядок його реалізації.

3. Розгляд справи судом касаційної інстанції.
4. Повноваження та судові рішення суду касаційної інстанції.

Література: 73, підручники, монографії загального спрямування

Тема 19. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами

1. Поняття, мета та завдання провадження за нововиявленими або виключними обставинами.
2. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами.
3. Право на перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та процесуальний порядок його реалізації.
4. Розгляд справи за нововиявленими або виключними обставинами

Література: підручники, монографії загального спрямування

Тема 20. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання

1. Поняття, мета та завдання звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.
2. Підстави виконання судових рішень в адміністративних справах. Виконавчі документи.
3. Повноваження суду щодо звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.

Література: 9, 14, 112, 113, підручники, монографії загального спрямування

Тема 21. Відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі

1. Поняття та мета відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.
2. Право подати заяву про відновлення провадження та процесуальний порядок його реалізації.
3. Порядок відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.

Література: 92, підручники, монографії загального спрямування

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

До Теми 1. Загальнотеоретичні питання адміністративного процесу та адміністративного процесуального права.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте досвід організації та функціонування адміністративної юстиції у Польщі та країнах колишнього СРСР.
2. Наведить критичний аналіз широкого розуміння адміністративного процесу.
3. Проаналізуйте поняття судового процесу та адміністративного судочинства, наведені у КАС України.
4. Розкрийте місце провадження щодо виконання судових доручень у структурі адміністративного процесу.
5. Розкрийте значення правової доктрини як джерела адміністративного процесуального права.

До Теми 2. Принципи адміністративного процесуального права.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте співвідношення принципів змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі.
2. Розкрийте зміст принципу відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.

До Теми 3. Система та структура адміністративних судів. Правове становище суду в адміністративному процесі.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте функції основних структурних підрозділів апарату окружних та апеляційних адміністративних судів.
2. Розкрийте структуру Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.
3. Визначить порядок заявлення відводів судді після початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження.

До Теми 4. Адміністративна юрисдикція.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте загальний критерій предметної адміністративної юрисдикції.
2. Розкрийте спеціальний критерій предметної адміністративної юрисдикції.

Кейс 1

Постановою лейтенанта управління патрульної поліції Проценко Є. Г. на громадянина Мунтяна І. В. накладене адміністративне стягнення у вигляді

штрафу у сумі 255 грн. за перевищення швидкості руху автомобіля більш як на двадцять кілометрів на годину. Мунтян І. В. має намір оскаржити зазначену постанову до суду.

Визначте інстанційну та територіальну адміністративну юрисдикцію щодо розгляду справи за відповідним адміністративним позовом.

До Теми 5. Учасники адміністративного процесу.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Наведіть співвідношення понять «суб'єкт адміністративного процесу» та «учасник адміністративного процесу».
2. Проаналізуйте критерії розподілу учасників адміністративного процесу на групи за КАС України.
3. Розкрийте особливості процесуального статусу осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.
4. Розкрийте особливості процесуального статусу державного виконавця як іншого учасника адміністративного процесу.

До Теми 6. Доказування і докази в адміністративному процесі.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте основні наявні у спеціальній літературі підходи до визначення стадій доказування в адміністративному процесі.
2. Преюдиційність фактів, встановлених постановою в адміністративній справі.
3. Проаналізуйте основні наявні у спеціальній літературі підходи до визначення поняття доказів в адміністративному процесі.
4. Наведіть відмінність електронних доказів від інших засобів доказування в адміністративному процесі.

До Теми 7. Процесуальні строки.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте критерії розумності процесуальних строків у практиці Європейського суду з прав людини.
2. Розкрийте обґрунтованість віднесення строків звернення до адміністративного суду до процесуальних строків.

До Теми 8. Судові виклики і повідомлення

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте інші, окрім повісток, форми здійснення судових викликів і повідомлень.
2. Визначте, чи є належним чином повідомленою особа, якій повістку не вручено з посиланням на «інші причини невручення».

До Теми 9. Судові витрати.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Визначте, які витрати, пов'язані з розглядом справи можуть відноситися до витрат, що пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи.
2. Проаналізуйте порядок подання доказів на підтвердження понесених судових витрат.

До Теми 10. Заходи процесуального примусу.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте порядок виконання ухвали про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.
2. Розкрийте порядок виконання ухвали про привід до суду.

До Теми 11. Адміністративний позов.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте наявні у спеціальній літературі підходи до розуміння адміністративного позову.
2. Проаналізуйте зміст позову як його елемент.
3. Наведіть критерії для класифікації адміністративних позовів.
4. Визначить елементи права на адміністративний позов.

Кейс 1

Колишній головний спеціаліст виконавчого комітету міської ради О. звернулася до окружного адміністративного суду з позовною заявою про стягнення з виконкому заробітної плати у розмірі 2 140 гривень за останні три місяці перед її звільненням, протягом яких вона зарплату не отримувала. Суд відмовив у відкритті провадження у зв'язку з тим, що таку заяву не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства, оскільки О. вже не перебуває на публічній службі, а заявлені нею вимоги є вимогами, що випливають з трудових правовідносин. Зробіть юридичний аналіз ситуації та підготуйте правову позицію.

До Теми 12. Відкриття провадження у справі

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

5. Визначте способи подання адміністративного позову.
6. Назвіть складові права на судовий захист.
7. Охарактеризуйте основні ідмінність права на звернення до суду та права на пред'явлення позову?
8. Визначте, за наявності яких юридичних фактів відбувається порушення адміністративної справи.
9. Систематизуйте, які процесуальні наслідки прийняття судом ухвали про повернення позовної заяви, відмови у відкритті, залишення заяви без

розгляду.

10. З'ясуйте, які питання вирішує суд в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Кейс 1

М. звернувся з позовом до митниці, в якому просив сКАС України вати постанову в справі про порушення митних правил. Здійснюючі підготовку справи до розгляду, суддя дійшов висновку, що для всебічного та об'єктивного її вирішення необхідно з'ясувати такі обставини: хто прийняв рішення про визначення митної вартості товару; на підставі яких відомостей її визначено; який метод визначення митної вартості застосовано; чим обґрунтовано застосування саме такого методу. Позивач не надав суду документів, на підставі яких можна було б з'ясувати ці обставини.

Як має діяти суддя? Які процесуальні рішення він має ухвалити? Відповіді обґрунтуйте

Кейс 2

До окружного адміністративного суду звернулося Управління Пенсійного фонду України в Чугуївському районі Харківської області з позовом до фізичної особи – підприємця. Позивач просив суд стягнути з відповідача заборгованість зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за 2017 рік у сумі 4 572 грн. 42 коп. У ході підготовчого засідання позивач заявив клопотання про забезпечення позову шляхом накладання арешту на рахунки та майно відповідача. Чи належний спосіб забезпечення позову обрано позивачем?

Чи може у даному випадку суд ухвалити рішення про вжиття заходів забезпечення адміністративного позову?

До Теми 13. Підготовче провадження

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

Кейс 1

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття в особі міського центру зайнятості звернувся до окружного адміністративного суду із позовом до А., в якому просив стягнути з останнього на користь Фонду незаконно отриману допомогу по безробіттю в сумі 19 342 грн. Під час підготовчого засідання суддя з'ясував, що через канцелярію суду від відповідача надійшла заява, в якій він зазначив, що визнає позов повністю.

Які судові рішення можуть бути прийняті в даній ситуації? Відповідь обґрунтуйте, посилаючись на норми КАС України.

Кейс 2

До окружного адміністративного суду надійшов позов С. до міської ради, Президента України та Генерального прокурора України. У позові висунуто вимоги про визнання незаконними: 1) бездіяльність міської ради, яка допустила встановлення на одній із будівель міста меморіальної дошки військовому

злочинцеві Йосипу Сліпому; 2) бездіяльність Президента України, який в порушення Конституції України та Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» допустив установлення меморіальної дошки Йосипу Сліпому; 3) бездіяльність Генерального прокурора України, який в порушення Закону України «Про прокуратуру» не відреагувала на бездіяльність прокурора області, який допустив установлення на одній із будівель міста дошки на честь Йосипа Сліпого.

Чи є підстави для виокремлення позовних вимог, сформульованих С., у самостійні провадження? Відповідь обґрунтуйте.

До Теми 14. Розгляд справи по суті

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

Кейс 1

А. звернувся до окружного адміністративного суду з позовною заявою, в якій просив зобов'язати районний відділ виконавчої служби зняти арешт з усього нерухомого майна, накладений на підставі рішення про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження. Позивач про дату, час та місце судового засідання був повідомлений належним чином, проте в судові засідання не прибув, а подав заяву про розгляд справи без його участі. Представник відповідача у судові засідання також не прибув. До суду він надіслав заяву, в якій позовні вимоги визнав у повному обсязі, проти їх задоволення не заперечував, просив слухати справу без його участі.

Чи може за таких обставин суд розглянути справу у порядку письмового провадження? Відповідь обґрунтуйте.

Кейс 2

У серпні 2017 р. ТОВ звернулось до окружного адміністративного суду з позовом до районного у місті управління Пенсійного фонду України, в якому просило зобов'язати управління врахувати 11 756,98 грн як переплату по єдиному соціальному внеску. 36 У судовому засіданні відповідач просив залишити позов без розгляду у зв'язку із пропуском позивачем строку звернення до суду. З матеріалів справи видно, що позивач 23 березня 2016 р. звертався до відповідача з вищезазначеним проханням. Він отримав 8 липня 2016 р. листа, у якому управління повідомило, що воно не має повноважень на прийняття рішення про врахування даної суми як переплати по єдиному соціальному внеску.

Яке рішення має ухвалити суд? Відповідь обґрунтуйте.

До Теми 15. Судові рішення

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проведіть співвідношення понять «судове рішення», «рішення суду».
2. Дайте визначення поняття «правосудність судового рішення».
3. Здійсніть порівняльну з характеристику структури ухвали і постанови
4. Яке судове рішення приймає адміністративний суд, якщо сторони

уклали угоду про примирення?

5. Яке рішення ухвалює адміністративний суд, якщо врегулювання спору за участю судді було успішним?

6. Визначте відмінності судових рішень, що приймаються у загальному і спрощеному позовному провадженні.

До Теми 16. Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

Кейс 1

До Київського окружного адміністративного суду звернувся М. із позовом до Кабінету Міністрів України, в якому просив визнати протиправними деякі положення Порядку відвідування Будинку Уряду посадовими і службовими особами, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства.

Хто має право оскаржити нормативно-правовий акт? Охарактеризуйте процесуальний порядок вирішення відповідних справ. Чим він відрізняється від загального порядку розгляду справ адміністративної юрисдикції?

Кейс 2

Приватне підприємство звернулося до окружного адміністративного суду з позовом до економічного технікуму, в якому просило визнати неправомірною відмову останнього задовольнити інформаційний запит щодо отримання копій документів, які містять публічну інформацію. Позивач також просив суд зобов'язати відповідача надати перелічені у запиті документи. Окружний адміністративний суд своєю ухвалою відмовив у відкритті провадження в справі, посилаючись на те, що відповідач, будучи навчальним закладом, не є суб'єктом владних повноважень у розумінні КАС України. Отже, даний спір не пов'язаний зі здійсненням владних управлінських функцій, а тому має вирішуватися в порядку цивільного судочинства.

Дайте правову оцінку позиції суду першої інстанції.

Кейс 3

За результатами перевірки відділенням Фонду соціального захисту інвалідів встановлено факт незабезпечення на підприємстві відповідно до нормативів кількості робочих місць для працевлаштування інвалідів. Відділення Фонду має намір звернутися до суду із вимогою стягнути з підприємства штрафні санкції та пеню із суми недоїмки за кожний день прострочення сплати зазначених санкцій.

За правилами якого процесуального закону має розглядатися таке звернення відділення Фонду? Якою має бути форма звернення до суду? Обґрунтуйте свою позицію та вирішіть спір по суті.

До Теми 16. Апеляційне провадження

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Охарактеризуйте повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками

розгляду апеляційної скарги на постанову суду.

2. Визначте повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду.

3. Визначте, в якому випадку суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про сКАС Українвання рішення суду I інстанції та закриття провадження у справі.

4. Розмежуйте підстави для ухвалення судом апеляційної інстанції постанови про сКАС Українвання рішення суду I інстанції і прийняття нової постанови та зміни постанови.

5. Визначте порядок набрання законної сили постановами та ухвалами адміністративного суду апеляційної інстанції.

Кейс 1

Підприємство звернулося до суду з позовом про визнання неправомірними дій та сКАС Українвання рішення ГУ Держземагенства. Рівненський окружний адміністративний суд рішенням у задоволенні позову відмовив. Підприємство оскаржило це рішення до суду апеляційної інстанції. Після відкриття апеляційного провадження апелянт подав до Житомирського апеляційного адміністративного суду заяву про залишення позову без розгляду і на підставі ст. 240 КАС України просить залишити позовну заяву без розгляду, а рішення суду першої інстанції – сКАС Українвати.

Яке рішення повинен прийняти адміністративний суд? Якими процесуальними правами та обов'язками наділені учасники справи на стадії апеляційного оскарження?

До Теми 17. Касаційне провадження

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Зробіть порівняльну характеристику судового розгляду справи в суді апеляційної та касаційної інстанції.

2. Визначте порядок допуску до провадження Верховним Судом.

3. Систематизуйте повноваження Верховного Суду за наслідками розгляду справи.

Кейс 1

Товариство з обмеженою відповідальністю звернулося до адміністративного суду із позовом, у якому висунуло вимоги визнати протиправним рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і зобов'язати комісію здійснити реєстрацію випуску акцій. Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін апеляційним судом, позов задоволено повністю: оспорюване рішення визнано протиправним, скасовано, а відповідача зобов'язано зареєструвати випуск цінних паперів. Не погоджуючись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, відповідач подав касаційну скаргу, у якій просив сКАС Українвати ухвалені рішення й прийняти нову постанову про відмову в задоволенні позовних вимог. Крім іншого, у скарзі було зазначено, що своїм рішенням суд першої інстанції втрутився у

дискреційні повноваження суб'єкта владних повноважень, що є порушенням закону. Касаційний суд відхилив зазначену скаргу. У своїй ухвалі, що розміщена у Єдиному державному реєстрі судових рішень за номером 54597702, він відреагував і на твердження відповідача щодо втручання у дискреційні повноваження.

Складіть проект резолютивної частини рішення касаційного суду.

До Теми 19. Провадження за новоявленими і виключними обставинами

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Охарактеризуйте процедуру перегляду справи на підставі неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону.

2. Охарактеризуйте процедуру перегляду справи на підставі визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.

3. Назвіть підстави для провадження за нововиявленими обставинами.

4. Визначте строк звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

5. Назвіть види судових рішень за наслідками провадження за нововиявленими обставинами.

До Теми 20. Звернення судових рішень до виконання

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

Кейс 1

Громадянин К. звернувся до суду зі скаргою на дії державного виконавця про визнання неправомірними дій щодо винесення постанови про відкриття виконавчого провадження з виконання постанови Виконавчого комітету міської ради про стягнення з Громадянин К. на користь держави штрафу в розмірі 680 грн, сКАС України виставив постанову про відкриття виконавчого провадження. Ухвалою районного суду, залишеною без змін ухвалою Апеляційного суду, відмовлено у відкритті провадження у справі. Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що скарга не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. Не погоджуючись із вказаними рішеннями Громадянин К. звернувся з касаційною скаргою на ухвалу районного суду та ухвалу Апеляційного суду, у якій просив сКАС України виставити зазначені судові рішення та передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі. Визначте, в якому складі ВС буде розглядатись дана касаційна скарга. Яке рішення повинен прийняти суд касаційної інстанції?

Кейс 2

У результаті розгляду справи за позовом М. суд постановив рішення, яким

зобов'язав управління Пенсійного фонду України здійснити виплати на її користь, як дитині війни. Позивачка звернулася із заявою про зміну способу виконання даного рішення – зобов'язання здійснити ці виплати на їх стягнення. Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін апеляційним судом, зазначену заяву задоволено. Управління Пенсійного фонду України оскаржило ухвалу про зміну способу виконання рішення до Верховного суду вважаючи, що скарга є необґрунтованою, а викладені в ній доводи повторюють ті, що були належним чином досліджені та оцінені судами попередніх інстанцій, а тому необхідності в їх перегляді немає.

Яке, на Вашу думку, рішення має прийняти Верховний суд? Відповідь обґрунтуйте

До Теми 21. Відновлення втраченого провадження

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

Кейс 1

Громадянка С. звернулася до Окружного адміністративного суду з позовом до місцевої військової адміністрації (МВА) про визнання протиправною бездіяльності щодо ненадання їй житла, зруйнованого внаслідок ракетного обстрілу. Сидоренко стверджувала, що її будинок був повністю зруйнований, і вона з сім'єю змушена проживати в тимчасовому пункті розміщення. Суд відкрив провадження у справі, було проведено кілька судових засідань, допитано свідків (сусідів, представників МВА, рятувальників), досліджено письмові докази (фотографії зруйнованого будинку, довідки про руйнування, акти МВА). Під час одного з чергових масованих обстрілів міста, приміщення суду зазнало значних пошкоджень, а матеріали справи Сидоренко були повністю знищені. Сидоренко, дізнавшись про це, подала до суду заяву про відновлення втраченого судового провадження. Вона надала суду: копію позовної заяви; фотографії зруйнованого будинку, збережені на її телефоні; список свідків, які були допитані в судовому засіданні; посилання на публікації в місцевих ЗМІ про руйнування її будинку. МВА, у свою чергу, заперечувала проти відновлення провадження, стверджуючи, що Сидоренко не надала достатніх доказів для підтвердження факту втрати справи та її змісту. Крім того, МВА посилювалася на складну безпекову ситуацію в регіоні, що ускладнює пошук та відновлення документів.

Визначте, чи є підстави для відновлення втраченого судового провадження у справі С.? Які докази повинна надати С. для підтвердження факту втрати справи та її змісту в умовах воєнного стану?

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Адміністративна юстиція, адміністративний процес та адміністративне судочинство в Україні.
2. Становлення адміністративної юстиції в Україні.
3. Підходи до розуміння та ознаки адміністративного процесу.
4. Принципи адміністративного процесу.
5. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його співвідношення з принципами змагальності та диспозитивності.
6. Проблематика адміністративного процесуального права.
7. Джерела адміністративного процесуального права.
8. Форми (види) адміністративного процесу.
9. Стадії адміністративного процесу.
10. Система та структура адміністративних судів.
11. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.
12. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір як предмет адміністративного судочинства.
13. Спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.
14. Спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом.
15. Публічно-правові спори, на які не поширюється предметна адміністративна юрисдикція.
16. Об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.
17. Поняття та види інстанційної юрисдикції.
18. Поняття та види територіальної юрисдикції.
19. Наслідки недодержання правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого.
20. Склад суду. Підстави, порядок і наслідки самовідводу та відводу судді (складу суду).
21. Поняття та види учасників адміністративного процесу.
22. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.
23. Заяви по суті справи. Заяви з процесуальних питань.
24. Сторони. Заміна неналежної сторони.
25. Треті особи.
26. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

27. Представництво.
28. Процесуальне положення помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника.
29. Свідок, його процесуальні права, обов'язки та відповідальність.
30. Експерт, його процесуальні права, обов'язки та відповідальність.
31. Спеціаліст, його процесуальні права та обов'язки.
32. Експерт з питань права, його процесуальні права та обов'язки.
33. Перекладач, його процесуальні права, обов'язки та відповідальність.
34. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.
35. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.
36. Обов'язок доказування. Витребування та забезпечення доказів. Судові доручення щодо збирання доказів.
37. Дослідження та оцінка доказів.
38. Поняття та види доказів в адміністративному процесі.
39. Загальна характеристика засобів доказування. Показання свідка.
40. Письмові, речові та електронні докази.
41. Висновок експерта, експертиза.
42. Поняття та види процесуальних строків.
43. Обчислення та закінчення процесуальних строків. Наслідки їх пропущення. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.
44. Строки звернення до адміністративного суду. Наслідки їх пропущення.
45. Судові виклики і повідомлення.
46. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.
47. Судовий збір.
48. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
49. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат.
50. Характеристика заходів процесуального примусу.
51. Поняття, види та структура адміністративного позову.
52. Право на адміністративний позов. Право на пред'явлення адміністративного позову і процесуальний порядок його реалізації.
53. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі.
54. Об'єднання і роз'єднання позовів.
55. Забезпечення адміністративного позову.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оцінка «5» (відмінно) - здобувач вищої освіти вільно орієнтується в теоретичному матеріалі та без помилок застосовує теоретичні знання при розв'язанні практичних задач.

Оцінка «4» - здобувач вищої освіти знає основний масив теоретичного матеріалу, але або плутається при його поясненні, або застосовує його на практиці з помилками (при розв'язанні практичних задач).

Оцінка «3» (задовільно) - здобувач вищої освіти має лише уривчасті теоретичні знання та розв'язує лише 50 відсотків практичних задач.

Оцінка «2» (незадовільно) - здобувач вищої освіти не орієнтується в теоретичному матеріалі та виконує менше 50 відсотків практичних задач або не може розв'язувати практичні задачі взагалі.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECT8	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	B	задовільно	
60-63	E		
35-59	ГХ	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	г	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14.05.1981 р. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/pages/print/180>
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6.07.2005 р. URL: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15)
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
5. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 р. URL: [Про адвокатуру та адвокатськ... | від 05.07.2012 № 5076-VI](#)
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 р. URL: [Про виконання рішень та заст... | від 23.02.2006 № 3477-IV](#)
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України № 776/97-ВР від 23.12.1997 р. URL: [Про Уповноваженого Верховн... | від 23.12.1997 № 776/97-ВР](#)
8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
9. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3262-15>.
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. URL: [Про безоплатну правничу допо... | від 02.06.2011 № 3460-VI \(rada.gov.ua\)](#)
11. Про судовий збір: Закон України № 3674-VI від 08.07.2011 р. URL: [Про судовий збір | від 08.07.2011 № 3674-VI](#)
12. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/1789-12
13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

14. Про виконавче провадження: Закон України № 1404-VIII від 02.06.2016 р. URL: [Про виконавче провадження | від 02.06.2016 № 1404-VIII](#)
15. Про Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах: Указ Президента України № 455/2017 від 29.12.2017 р. URL: [Про ліквідацію апеляційних ... | від 29.12.2017 № 455/2017](#)
16. Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі: Указ Президента України № 1417/2004 від 16.11.2004 р. URL: [Про утворення місцевих адм... | від 16.11.2004 № 1417/2004](#)
17. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави: Постанова Кабінету Міністрів України № 590 від 27.04.2006 р. URL: [Про граничні розміри компенсації... | від 27.04.2006 № 590](#)

Монографії:

18. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Автори-упорядники І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда. К.: Факт, 2003. 536 с.
19. Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика / за заг. ред. С.В. Ківалова, Л.Р. Білої-Тіунової; Серія наукових видань «Доктрина адміністративного права, адміністративного процесу, фінансового права. О.: Фенікс, 2013. 394 с.
20. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Нечитайла. К.: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
21. Анпілогов О.В. Захист прав і свобод громадянина прокурором в адміністративному судочинстві: монографія. К.: Видав. Дім «Ін Юре», 2008. 168 с.
22. Бачун О.В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства: монографія. К.: Логос, 2009. 114 с.
23. Бевзенко В.М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень: правові засади, підстави та форми: монографія. К.: Прецедент, 2010. 475 с.
24. Біла-Тіунова Л.Р., Закаленко О.В., Неугодніков А.О. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика:

монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 188 с.

25. Вігьє Жак. Адміністративна юстиція / пер. з фр. А. Корнійчука. К.: Конус-Ю, 2008. 157 с.
26. Гордєєв В.В. Детермінація юридичних фактів у адміністративному судочинстві України: монографія. Х. Харків юридичний, 2013. 251 с.
27. Джафарова О.В., Синицька Я.П. Судові рішення в адміністративному судочинстві : питання теорії та практики : монографія. Харків, 2014. 238 с.
28. Ківалов С.В., Аракелян М.М. Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді: монографія. О.: Фенікс, 2013. 220 с.
29. Ківалов С.В., Бачеріков О.В. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом: монографія. О.: Фенікс, 2012. 201 с.
30. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р., Козій І.С. Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування у судовому порядку: монографія. О.: Фенікс, 2013. 225 с.
31. Ківалов С.В., Білуга С.В., Неугодніков А.О. Предметна підсудність в адміністративному судочинстві: монографія. О.: Фенікс, 2012. 202 с.
32. Коломоєць Т.О., Кукурудз Р.О. Апеляція в адміністративно-юрисдикційному процесі: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя, 2010. 254 с.
33. Коломоєць Т.О., Немченко В.О. Внутрішнє переконання судді в адміністративному процесі: теоретико-правовий та праксеологічний аспект формування: монографія Херсон : Гельветика, 2013. 180 с.
34. Коломоєць Т.О., Нікітенко Н.П. Відвід (самовідвід) в адміністративно-юрисдикційному процесі: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя, 2011. 288 с.
35. Коломоєць Т.О., Шевейко Р.І. Витрати в адміністративному процесі за законодавством України: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя, 2011. 189 с.
36. Коломоєць Т.О., Яцун О.В. Особливості провадження по земельним спорам за участю суб'єктів публічної адміністрації в порядку адміністративного судочинства: монографія Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2011. 264 с.

37. Колпаков В.К. Гордєєв В.В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві: монографія. Чернівці. 2009. 127 с.
38. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Теорія і практика адміністративного судочинства: монографія. Чернівці: Місто, 2011. 383 с.
39. Костицький М.В., Луцький М.І. Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі: монографія. Івано-Франківськ: Видавнича справа, 2011. 307 с.
40. Куйбіда Р.О. Тимошук В.М. Розвиток адміністративної юстиції в країнах колишнього Радянського Союзу. К.: Книги для бізнесу, 2010. 142 с.
41. Муза О.В. Адміністративна юстиція в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія. К.: Четверта хвиля, 2011. 136 с.
42. Писаренко Н.Б., Сьоміна В.А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення): монографія. Х.: Право, 2012. 136 с.
43. Писаренко Н.Б. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст): монографія. Харків: Право, 2019. 248 с.
44. Принципи судочинства в Україні та проблеми їх реалізації судами: колект. монограф.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.В. Кириченка. Дніпро : ЛПРА, 2022. 289 с.
45. Руденко М.М. Прокурор в адміністративному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Х., 2010. 276 с.
46. Рябченко Я.С. Оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві: монографія. Х.: ФІНН, 2011. 136 с.
47. Свида О.Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку: монографія. О.: Фенікс, 2011. 207 с.
48. Смокович М.І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій: монографія. К. : Юрінком Інтер, 2012. 304 с.
49. Стефанюк В.С. Судовий адміністративний процес. Х.: Консум, 2003. 463 с.
50. Судові процедури в адміністративному судочинстві: питання теорії та практики: монографія / Н.В. Ільчишин. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 415 с.
51. Голубєва Н.Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід:

монографія. Одеса. Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039>

Підручники, посібники:

52. Адміністративне судочинство (у схемах) : навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Сокурєнка. Харків: ХНУВС, 2023. 239 с. URL: [content \(univd.edu.ua\)](http://content.univd.edu.ua)
53. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О.П. Рябченко. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 304 с.
54. Адміністративне судочинство: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Тетерук І.В. ЦУЛ. 2021. 216 с. URL: administrativne-sudochinstvo-dlya-pidgotovki-do-ispitiv-navchalniy-pocibnik.pdf (jurkniga.ua)
55. Адміністративне судочинство: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Тетерук І.В. ЦУЛ. 2021. 216 с. URL: administrativne-sudochinstvo-dlya-pidgotovki-do-ispitiv-navchalniy-pocibnik.pdf (jurkniga.ua)
56. Адміністративне судочинство: підруч.; 2-е вид. перероб. і доп. / за заг. ред. Т.О. Коломоець; ДВНЗ «Запорізький національний ун-т». К.; Запоріжжя: Істина, 2011. 344 с.
57. Адміністративний процес (загальна частина): навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти денної форми навчання. / А. Осадчий, О. Закаленко, Д. Біленець; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 185 с. URL: [Адміністративний процес \(загальна частина\) : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти денної форми навчання \(onua.edu.ua\)](http://Адміністративний_процес_(загальна_частина)_:_навч.-метод._посіб._для_здобувачів_вищої_освіти_денної_форми_навчання_(onua.edu.ua))
58. Адміністративний процес в Україні: колективна монографія / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 846 с. URL: [Адміністративний процес в Україні .pdf](http://Адміністративний_процес_в_Україні_.pdf) (ssaals.com.ua)
59. Адміністративний процес в Україні: колективна монографія / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 846 с. URL: [Адміністративний процес в Україні .pdf](http://Адміністративний_процес_в_Україні_.pdf) (ssaals.com.ua)
60. Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччини, Україна): наук.-практ. посібник / Манн Томас, Мельник Роман, Бевзенко Володимир, Комзюк Анатолій; пер. та адапт. з нім. Мельника Романа; за заг. ред. Бевзенка Володимира. К.: Алерта., 2013. 308 с.

61. Адміністративно-судове процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Д.В. Лученка. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20250>
62. Адміністративно-судове процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Д.В. Лученка. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20250>
63. Адміністративне судочинство (у схемах) : навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Сокурєнка. Харків: ХНУВС, 2023. 239 с. URL: [content \(univd.edu.ua\)](https://content.univd.edu.ua)
64. Гончарук С. Т. Адміністративний процес: навч. Посібник. Нац. авіац. ун-т. К.: НАУ, 2012. 183 с.
65. Картузова І.О., Козачук Д.А., Осадчий А.Ю., Сарібаєва Г.М. Адміністративне процесуальне право України: навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2016. 400 с.
66. Ківалов С.В., Картузова І.О., Осадчий А.Ю. Курс адміністративного процесуального права України. Загальна частина: підручник. Одеса: Фенікс, 2014. 342 с.
67. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Настільна книга професійного судді при розгляді адміністративних справ: наук.-практ. комент. Х.: Харків юридичний, 2011. 480 с.
68. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2013. 206 с.
69. Мартиновський В. В., Мех Ю. В., Настюк В. Я. Адміністративне судочинство: підручник. Київ: Право, 2023. 432 с.
70. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України. / за заг. ред. Журавльова Д.В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. 432 с. URL: [4D6963726F736F667420576F7264202D20D2E8F2F3EB5FCDCFCA5FCAC0D1D35F32325FEAE2B3F2EDFF5F323032302E646F63> \(duan.edu.ua\)](https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20250)
71. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України. / за заг. ред. Журавльова Д.В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. 432 с. URL: [4D6963726F736F667420576F7264202D20D2E8F2F3EB5FCDCFCA5FCAC0D1D35F32325FEAE2B3F2EDFF5F323032302E646F63> \(duan.edu.ua\)](https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20250)
72. Осадчий А.Ю., Закаленко О.В., Козачук Д.А. Складання судових рішень:

навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) [Електронний ресурс]. Одеса. Фенікс, 2019. 30 с.

73. Руснак Ю.І. Апеляційне та касаційне оскарження судових рішень у адміністративному судочинстві. Практичний посібник. К.: ЦУЛ, 2016 140 с.

74. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України: теорія, практика судочинства: підруч. Київ: Дакор, 2021. 1204 с.

75. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади: практичний посібник / Сало Л.Б., Сенюта І.Я., Хлібороб Н.Є., Школик А.М. Дрогобич: Коло, 2009. 112 с.

76. Хофер Р., Нетесайм Н. Написання судових рішень. Посібник для суддів. К.: Проект ОЗЛЮ «Україна: верховенство права», 2010 186 с.

Статті

77. Бевзенко В. Основні процесуальні інститути адміністративного процесуального права. *Вісник ВАСУ*. 2012. № 3. С. 62-70.

78. Бевзенко В. Система адміністративного процесуального права України: оновлений погляд на поняття, зміст і соціальне значення. *Вісник ВАСУ*. 2012. № 2. С. 31-39.

79. Бевзенко В.М. Інститут процесуальної співучасті в адміністративному судочинстві України: сутність та правове регулювання. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 226.

80. Бондаренко К.В. Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби. *Актуальні проблеми європейської інтеграції*. 2012. № 8. С. 149-155.

81. Вовк П.В. Адміністративне судочинство як особлива форма здійснення правосуддя в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 195-198. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/48.pdf

82. Гаран О. В. Квінтесенція розуміння «Право на судовий захист». *Правова держава*. 2021. № 41. С. 9-15. URL: <http://pd.onu.edu.ua/issue/view/13708>

83. Гебеш С.А. Етапи відкриття провадження в адміністративній справі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 71–75.

84. Гебеш С.А. Проблемні аспекти правового регулювання подання позову в

адміністративному судочинстві України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2021. № 1. С. 93–98.

85. Голоядова Т.О. Розвиток адміністративного судочинства в національному механізмі захисту прав особи на доступ до публічної інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С.74-79.

86. Закаленко О.В. Позов як процесуальний засіб захисту прав, свобод та інтересів в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 193-198.

87. Закаленко О.В. Засоби захисту відповідача від позову: адміністративно-процесуальний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 498-503.

88. Закаленко О.В. Трансформація правової категорії «адміністративний позов» крізь призму міжнародно-правових стандартів про захист прав людини. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 81-90.

89. Закаленко О.В., Большакова О.В. Позов як засіб захисту суб'єктивних прав, свобод, інтересів та реалізації повноважень в адміністративному судочинстві (теоретичний аспект). *Економіка, фінанси, право*. 2022. № 11/1. С.5-10 URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.11\(1\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2022.11(1).1)

90. Картузова І. О. До проблеми адміністративного позову. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 13. Одеса: Юрид. л-ра, 2013. С. 352-362.

91. Ківалов С. До питання про співвідношення категорій «адміністративна юстиція», «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство» // *Право України*. 2013. № 5 С. 354-361.

92. Козачук Д.А. Відновлення втраченого провадження в адміністративних справах в умовах військового стану. *Академічні візії*. 2023, № 26, С. 218-224. URL: [Перегляд Відновлення втраченого провадження в адміністративних справах в умовах військового стану \(academy-vision.org\)](https://academy-vision.org)

93. Козачук Д.А. Врегулювання спорів за участю судді в адміністративному судочинстві: проблеми ефективності процедури. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2024, № 40, С. 445-453. URL: [Взгляд на РАЗРЕШЕНИЕ СПОРОВ С УЧАСТИЕМ СУДЬИ](#)

94. Козачук Д.А., Басалюк Н.В., Таркін В.П. Зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами в адміністративному судочинстві //

Молодий вчений. 2018. - № 4 (56). С. 685-689.

95. Козачук Д.А., Тодощак О.В. Публічно-правові спори: сучасні механізми врегулювання в Україні та світі. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 2. С. 64-73.

96. Колпаков В., Гордєєв В. Позов в адміністративному судочинстві: поняття, сутність та ознаки. *Вісник ВАСУ*. 2010. № 2. С. 65-72.

97. Лавренова О.І. Підготовче засідання як основний етап стадії підготовчого провадження в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 134-136.

98. Лавренова О.І., Сандул Я.М. Окремі аспекти правового статусу помічника судді. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція» 2019. № 38, С. 198-201.

99. Латковська Т., Біленець Д., Веселий В. Процесуальні гарантії дотримання прав суб'єктів адміністративного права в судовому порядку. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 6. С. 63-67.

100. Латковська Т., Веселий В. Зупинення реєстрації податкових накладних: підстави застосування, судова практика. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 6. С. 68-72.

101. Маруліна Л.О. Сутність та форми позовного провадження в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 133-136. URL: [25.pdf \(nvp.in.ua\)](https://nvp.in.ua/25.pdf)

102. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета*. 2020. №8 (714). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html>

103. Осадчий А. Процесуальні засоби захисту відповідача від адміністративного позову. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 120-123.

104. Осадчий А. Сучасний концепт української адміністративної юстиції. 2019. № 1. С. 37-41.

105. Осадчий А. Щодо категорій публічно-правових спорів, віднесених до адміністративної юрисдикції. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 107-114.

106. Осадчий А.Ю. До уточнення поняття «адміністративна справа» у адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми держави і права*: Одеса:

2011. Вип. 62. С. 36-43.

107. Осадчий А.Ю. Підсудність адміністративних справ. Актуальні проблеми держави і права. Одеса: *Юридична література*. 2011. Вип. 60. С. 344-351.

108. Осадчий А.Ю. Право на звернення з адміністративним позовом. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 13. Одеса: Юрид. л-ра, 2013. С.127-140.

109. Осадчий А.Ю. Предметна юрисдикція адміністративних судів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Чернівці, 2018. № 3. С. 109-118.

110. Осадчий А.Ю. Теоретичні засади юрисдикції адміністративних судів. *Наше право*. 2016. № 3. С. 40-45.

111. Перепелюк В. Г. Уніфікація та диференціація процесуального права: погляд через призму адміністративного судочинства. Вплив адміністративного судочинства на розвиток публічного права в Україні: зб. наук. статей / за заг. ред.. Темкіжева І.Х. К.: Юрінком Інтер, 2012. С. 119-144.

112. Перепелюк В. Деякі питання примусового виконання судових рішень у справах «особа проти суб'єкта владних повноважень». *Вісник ВАСУ*. 2010. № 1. С. 41-54.

113. Перепелюк В.Г. Виконання судового рішення, ухваленого на користь приватної особи-позивача: проблеми та шляхи їх усунення. Проблеми теорії та практики адміністративної юстиції: зб. наук. статей. 2012. С. 360-365.

114. Перепелюк В.Г. Деякі питання юрисдикційної належності судових спорів з приводу розпорядження землями державної та комунальної власності. *Адміністративне судочинство. Судова практик в адміністративних справах*. 2011. № 2. С. 17-28.

Інформаційні ресурси

1. www.president.gov.ua – Президент України
2. www.rada.gov.ua – Верховна Рада України
3. www.ombudsman.kiev.ua – Уповноважений Верховної Ради з прав людини
4. www.scourt.gov.ua – Верховний Суд
5. www.reyestr.court.gov.ua – Єдиний державний реєстр судових рішень
6. www.kmu.gov.ua – Кабінет Міністрів України
7. www.minjust.gov.ua – Міністерство юстиції України

8. www.niss.gov.ua – Національний інститут стратегічних досліджень
9. <http://parlament.org.ua/> – Лабораторія законодавчих ініціатив
10. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського
11. dspace.onua.edu.ua/ – Репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія»

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Осадчий Анатолій Юрійович,
Закаленко Олена Василівна,
Латковська Тамара Анатоліївна
Козачук Діана Анатоліївна
Веселий Владислав Сергійович

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти денної форми навчання

Електронне видання

В авторській редакції

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 17,8.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
е-таїї: Gepix-i/sk@ukr.net
[\\ukr.net.GepixBookx.com](http://ukr.net/GepixBookx.com)